שמואל א יב – כה

קובץ גליונות תורה ודעת – נ"ך · גליון ה׳

פרשת חיי שרה · שבוע ה׳ · כ"א–כ"ז חשון תשפ"ז

קובץ גליונות · תורה ודעת - נ"ך · גליון ה׳

מאמרים והערות על הנ"ך

לפי ההספק השבועי · שמואל א יב – כה

❖

שמות הרבנים הכותבים

מדור מאמרים

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

הרב דוד וסרמן

הרב דוד קפלן

הרב יחיאל מאיר

הרב אריה מאיר

הרב ישראל מאיר

הרב אליעזר רובנוביץ

הרב אורי הולצמן

❖

מדור הערות

הרב אוריה עינבל

הרב אליהו ובר

הרב מתתיהו רובין

הרב מנחם וולף

הרב דוד קפלן

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

ועוד הערות החברים בבית המדרש

להערות ופרטים להצטרפות: toravnachgmail.com

פתח דבר

סקירה על הגליון · שבוע ה׳ · כ"א–כ"ז חשון תשפ"ז

❖

השבוע אנו לומדים את פרקי שמואל א יב–כה: מנאום הפרידה של שמואל בגלגל, דרך מלחמות שאול בפלשתים ובעמלק והקריעה של המלוכה מעליו, ועד משיחת דוד, ניצחונו על גלית, בריחתו מפני שאול ומעשה נבל ואביגיל. בין שני המלכים עומדת שאלה אחת, שחוזרת כמעט בכל מאמר בגליון: מהי המלכות שה׳ חפץ בה, ומדוע נקרעה המלוכה מעל שאול ונמסרה לדוד. השבוע גם נפתחים שני מדורים חדשים: **סלע המחלוקת** (עמ׳ 5), ובו סיכום קצר של הנידונים שבהם נחלקו הכותבים, **ומדור התגובות** (עמ׳ 106), ובו תגובות הקוראים.

שני מאמרים פותחים מנקודת המוצא של הספר. **הרב משה מרדכי אייכנשטיין** (עמ׳ 9) מתבונן בשמואל כמי שמעביר את ישראל מהנהגה התלויה במקום ובייחוס – עלי היושב על מזוזת ההיכל ובניו הכהנים – אל קרבה ישירה אל ה׳, ומכאן הוא מבין את כעסו של שמואל על בקשת מלך שיעמוד בין העם לבין ה׳. **הרב אריה מאיר** (עמ׳ 12) רואה את הדברים מזווית אחרת: תפילתה של חנה כבר נושאת בתוכה את אופק המלכות, ובקשת המלך באה דווקא לאחר שהעם שב אל ה׳ – לא רק כנסיגה, אלא כמבחן: האם אפשר לתרגם התחדשות רוחנית למבנה של הנהגה, בלי שהמבנה ינתק את עצמו ממקורו?

מכאן לשאלת המלך הרצוי. **הרב דוד וסרמן** (עמ׳ 15) שואל מדוע חרה הדבר לשמואל, אם התורה עצמה ציוותה להעמיד מלך, ומבחין בין "מלך אשר יבחר ה׳" לבין "מלך ככל הגויים": מלך שהעם בוטח בו במקום בה׳, לעומת מלך שמוליך את העם אחר ה׳ וזוקף את קומתו – כפי שעשה דוד לנרדפים ולמרי הנפש שנאספו אליו. **הרב ישראל מאיר** (עמ׳ 17) מעמיד את מבחנו של שאול על הפסוק "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה", ובוחן את המתח שבין הקשבה לרחשי העם – שבמעשה יונתן הייתה במקומה – לבין הכניעה לעם במלחמת עמלק.

שלושה מאמרים עוסקים בנפילתו של שאול. **הרב דוד קפלן** (עמ׳ 20) עוקב אחר המעבר משיאו של שאול ביבש גלעד אל "כי יראתי את העם", ומציע ששאול קיים את מילות הציווי אך לא שמע את הקול ואת הלב שמאחוריהן; בהמשך הוא שואל מדוע דווקא על שאול נחה "רוח רעה", ומשיב תשובה מפתיעה הקושרת את פלשתים אל מצרים. **הרב אליעזר רובנוביץ** (עמ׳ 27), מתוך הפטרת פרשת זכור, שואל מה ראו לחמול דווקא על אגג, ומראה מן הפסוק עצמו שהחמלה לא הייתה רחמים על אדם אלא על הנכס שהוא שווה; ומכאן הוא מציע הסבר לשאלה מדוע הרמב"ם אינו מזכיר את הבהמות במצות מחיית עמלק. **הרב יחיאל מאיר** (עמ׳ 30) פותח בקושיית הגמרא "שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו", ובונה תשובה על ההבחנה בין ה"תוך" וה"בר" שבנפש האדם: מי שיודע שהוא קטן בעיני עצמו גם כשהוא מלך – יכול להודות בטעותו.

ולצד שאול – דוד. במאמר מתוך שיעוריו של **הרב אורי הולצמן** (עמ׳ 39) מתוארת מלכות דוד כמלכות שנבנית מלמטה: הוא נמשח בחשאי וחוזר אל הצאן, ו"ה׳ עמו" חותם את הרשימה ואינו פותח אותה; המאמר הולך שלב אחר שלב מן המשיחה בבית לחם ועד מעשה נבל ואביגיל. במאמר "**ביאורים, מחשבות והרגשות**" (עמ׳ 54) מובאים ביאורים ומחשבות על סדר הפרקים, ובהם עיון במשמעות ההמתנה לשמואל בגלגל – מבחן של התבטלות המלכות לפני ה׳.

במדור ההערות (עמ׳ 62) מצטרפות הערות רבות על סדר הפרקים. בין השאר: **הרב אוריה עינבל** (עמ׳ 63) על "שאול – הצדיק של ההווה והפרטים הקטנים" ועל השאלה מדוע לא דרש שאול את הארון; **הרב מתתיהו רובין** (עמ׳ 85) על המבנה ששמואל מעמיד לתקופת השופטים בנאום הפרידה; **הרב מנחם וולף** (עמ׳ 93) על הפסוק התמוה "בן שנה שאול במלכו" ועל ארבעת חסרונותיו של שאול; ו**הרב משה מרדכי אייכנשטיין** (עמ׳ 105) על נדרה של חנה – כיצד אישה מדירה את בנה בנזירות. ועוד הערות רבות, מאת **הרב אליהו ובר** (עמ׳ 81), הערות החברים בבית המדרש (עמ׳ 72) ו"קוצין" – הערות **הרב דוד קפלן** על סדר הפסוקים (עמ׳ 101).

קריאה נעימה ולימוד פורה

מערכת תורה ודעת – נ"ך

סלע המחלוקת

"על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות" (שמואל א כג, כח)

הנידונים הגדולים שבהם נחלקו הכותבים השבוע

❖

1. "כי יראתי את העם" – חולשה או תקיפות?

לדברי **הרב דוד קפלן** (עמ׳ 20) **והרב אליעזר רובנוביץ** (עמ׳ 27), נפילת שאול באה מכך שנשמע לעם: מן הגלגל ואילך שאול "נשמע לעם, ולא משמיע את העם"; ובלשון הרב רובנוביץ – "לא שאול משך את העם, אלא העם משך אותו". **הרב ישראל מאיר** (עמ׳ 17) רואה בכך את המבחן "לבלתי סור מן המצוה", **והרב דוד וסרמן** (עמ׳ 15) מעמיק: מלכות שנבנתה על אמון העם, ובשעת הניסיון שמעה לקולו – חטאה הוא היסוד שעליו היא עומדת. כנגדם **הרב יחיאל מאיר** (עמ׳ 30): שאול היה מן המלכים התקיפים ביותר, ותירוץ העם לא התקבל אצל שמואל; החטא היה שלו, ושורשו – שלא יכול היה להודות בטעותו.

2. הקרבנות – כוונה כנה או תירוץ?

הרב קפלן: שאול סבר באמת "הקימתי את דבר ה׳" – הקרבן הוא קיום החרם – אלא שקיים את המילים ולא את הלב. **הרב רובנוביץ**: עניין הקרבנות עלה רק אחרי תוכחת שמואל, והיה תירוץ להכשיר את תאוות השלל; וכך גם **הרב יחיאל מאיר**: שמואל ראה את עיקר החטא ב"ותעט אל השלל".

3. בקשת המלך – חטא או התפתחות?

הרב משה מרדכי אייכנשטיין (עמ׳ 9): שמואל, כגדעון בשעתו, ביקש שה׳ לבדו ימשול בהם, בלי מתווך. **הרב אריה מאיר** (עמ׳ 12): הבקשה נולדה דווקא מתוך התחדשות הקשר עם ה׳, ותפילת חנה כבר נשאה את אופק המלכות. **הרב וסרמן**: המלך אינו פסול מצד עצמו, אלא רק כשהוא בא במקום ה׳. ובמאמר "**ביאורים, מחשבות והרגשות**" (עמ׳ 54), בשם אבי המחבר: "הדבר עצמו טוב, אבל הוא הגיע בצורה לא מתאימה".

4. "בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך"

הרב מנחם וולף (עמ׳ 93): אולי עברו שתי שנים עד מעשה אגג, שבו ניחם ה׳ על מלכות שאול, ומשם ואילך אין למנות לו מלכות. במאמר "**ביאורים, מחשבות והרגשות**": אולי הכוונה לשתי שנים עד שנמשח דוד.

תוכן העניינים

מדור מאמרים 8

הרב משה מרדכי אייכנשטיין – חידושו של שמואל 9

הרב אריה מאיר – שמואל ושאול – מן התפילה אל המלכות 12

הרב דוד וסרמן – המלך המוליך את העם אחר ה׳ וזוקף את קומתו 15

הרב ישראל מאיר – מלכות – בין הנהגת העם להקשבה לרחשי העם 17

הרב דוד קפלן – הלב והרוח 20

הרב אליעזר רובנוביץ – הפטרת פרשת זכור 27

הרב יחיאל מאיר – בחירת דוד על פני שאול 30

הרב אורי הולצמן – וה׳ עמו – להתהלך, שמואל א טז–כה 39

ביאורים, מחשבות והרגשות – ספר שמואל 54

להעיר, להאיר ולהגיב

על כל מאמר והערה ניתן להעיר, להאיר ולהגיב בלחיצה על לחצן ✉ **שליחת תגובה** שבכל עמוד. התגובה נשלחת לכותב ולמערכת יחד, ותתפרסם בגליון של השבוע הבא במדור התגובות – עם שם המגיב או בלעדיו, כרצונו.

להצטרפות לרשימת התפוצה ולקבלת הגליון מדי שבוע:

✉ **במייל**: toravnachgmail.com

בקבוצת הוואטסאפ

לקבלת גליונות קודמים:

לתיקיית הגליונות הקודמים

תוכן העניינים (המשך)

מדור הערות 62

הרב אוריה עינבל – הערות על ספר שמואל א, פרקים ח–כא 63

הערות החברים בלימוד בבית המדרש – שמואל א ח–כא 72

הרב אליהו ובר – אור הנביאים – הערות על סדר הפסוקים 81

הרב מתתיהו רובין – חזון נפרץ – הערות על שמואל א יב–טז 85

הרב מנחם וולף – הערות בספר שמואל (א יב–כה) 93

הרב דוד קפלן – קוצין – הערות על סדר הפסוקים, שמואל א יא–כה 101

הרב משה מרדכי אייכנשטיין – הערות במעשה חנה ושמואל 105

מדורים נוספים

סלע המחלוקת – הנידונים שבהם נחלקו הכותבים 5

מדור התגובות – תגובות הקוראים 106

להדפסה – הדפסת עלון בודד 107

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך · גליון ה׳

מדור מאמרים

❖

שמואל א יב – כה · פרשת חיי שרה

מן המים

ע ל נ"ך

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

חידושו של שמואל

בשיעור זה נראה כיצד פתיחת ספר שמואל מציגה מעבר מהנהגה התלויה במקום ובייחוס אל קרבה ישירה אל ה'.

א. אחדות לעומת שניות

בשבוע שעבר סיימנו את ספר שופטים בהתגבשות השבטים סביב חַג (=מחול) ה' בְּשִׁילוֹ מִיָּמִים יָמִימָה. ספר שמואל נפתח בכך שאלקנה עולה לזבוח לה' צבאות במשכן שילה מִיָּמִים יָמִימָה. תחושת מסורת ורציפות של עם ישראל השוכן לשבטיו בנחלת ה'.

באותו הפסוק, מובלע ברמז, הסיפור השני של אותם ימים, עליו נקרא בהמשך כגורם מכריע במאורעות העתידים להתרגש עליהם: "וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַה'". עצם האזכור של שנים / שניות, מהווה רמז למצב היכול לגרום לפירוד, בדיוק כמו שתי נשותיו של אלקנה, בניגוד לאלקנה האיש המסמן את האחדות והשלימות בעלייתו לרגל ללא שום סממן חברתי שבטי, (גם על בניו של שמואל נקרא בהמשך כי לא הלכו בדרכיו).

גם המנות המוזכרות בסמוך, אותן חילק אלקנה לנשותיו, כשלחנה הוא נותן מנה אחת אפים, והדבר מעורר מריבה של צרתה, מזכירות את חטאם של בני עלי, בעניין המנות וחטאם בנשים הצובאות, (להלן בסימן ב).

ב. מעלי היושב על כיסא על מזוזת היכל ה' – לשמואל השוכב בהיכל ה'

לאחר שחנה אינה מתנחמת בדברי אלקנה "הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים", היא בוכה לפני ה' ונודרת לפניו כי אם יתן לה בן היא תקדיש אותו לה' כל ימי חייו. נזיר אלהים מבטן הוא דבר שקיים באותם ימים, כפי שמצינו בשמשון (שופטים יג, ה). אף שהלכתית יש לעיין, שהרי שנינו במשנה בנזיר "..אין אישה מדירה את בנה בנזיר" וכבר עמדו על זה המפרשים רד"ק ורלב"ג ועוד.

אולם כאן יש חידוש, כי חנה נודרת לא רק שמורה לא יעלה על ראשו, אלא: "וּנְתַתִּיו לַה' כָּל יְמֵי חַיָּיו". כמסופר בהמשך הכוונה שתביאהו לשילה לשכון שם בצל השכינה. עלי ששומר את פיה, בעודו יושב על הכסא על מזוזת היכל ה', חושב אותה לשיכורה בעוד היא מתפללת כששפתיה נעות וקולה לא ישמע. נראה שכמו שעלי שומר על מזוזת ההיכל, הוא גם שומר את מוצא פיה, ואין דרכו שלא לדעת מה הנשים הצובאות לפני היכל ה' מתפללת.

אבל חנה מדברת על ליבה, ואין רצונה לחשוף טפח מליבה, אלא לפני ה', ללא תיווך וללא שמירה של מוצא פיה. לבסוף מתפייס עלי עם חנה מרת הנפש השופכת את ליבה לפני ה', והוא מברך אותה שה' ייתן את שאלתה ששאלה מעמו, בלא לחשוף את שאלתה.

זרע האנשים שהיא יולדת, שמואל ששאלה חנה מאת ה', כשגומלת אותו חנה ומביאתו לפני ה', לדברי רבותינו מחדש הלכה בפני רבו: שחיטה כשירה בזר. הלכה זו נאמרת על שחיטת הקרבן ולא על הכניסה להיכל, אך יש בה עיקרון רחב יותר, שגם מי שאינו כהן כשר לקרבה אל עבודת ה'.

חידוש זה אינו מיוחס לו בחינם, יש בזה שורש עמוק, המתאים לכל הרקע כמבואר. אותו שמואל משבט לוי מבני בניו של קורח, שאמר: כי כל העדה כולם קדושים. טענה זו של קורח נדחתה בשעתה, ויש לעיין כיצד היא חוזרת ומקבלת ביטוי בצאצאו; יצוין שמוצאו של שמואל מתואר בדברי הימים א ו, ואילו בספר שמואל הוא נקרא "אפרתי" (א, א). אכן מחדש הלכה, שגם מי שאינו כהן ואינו מבני עלי, אם רק הוא שאול בכל ליבו לה', הרי הוא זר שכשר לבוא אל היכל ה'. בהמשך מתברר שדווקא הוא משרת את ה' לפני עלי הכהן, בעוד בניו משחתים את דרכם ומסיבים מורת רוח לאביהם הזקן.

לאחר הנבואה הקשה שמקבל עלי הכהן, שלא תהיה המשך לכהונתו; מתחילה הפרשה של נביטת הנבואה של שמואל. הפרשה מתחילה: "וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת ה' לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר ה' הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ". עוברת למצבו של עלי הכהן שכבר הזקין ועיניו החלו לכהות. אז מגיע הפסוק: "וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל ה' אֲשֶׁר שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים".

תרגום יונתן מתרגם ששכב במקום המותר ללוים, דהיינו מרכך את הלשון ומרחיק את שמואל מההיכל עצמו. אולם נראה שלשון המקרא כאן בא לבטא: ששמואל שכב במקום שבו הגיע אליו קול הנבואה, בגלל קרבתו הפיזית והנפשית להיכל ה'!

ג. שמואל סובב והולך בכל המקומות – כשתשובתו הרמתה

שמואל שומע קול ה' ובטוח שעלי הכהן מדבר אליו. עד שעלי הכהן מסביר לו: לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה אִם יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ. אז גם שמואל מקבל את הנבואה על החזות הקשה לעלי הכהן כמבואר בכתוב.

יש לעיין מה פשר הדבר, ולמה גם שמואל קיבל את אותה נבואה, הלא לכאורה כבר נאמרה לעלי הכהן על ידי איש אלהים (ב, כז ואילך)?

מה שנראה בזה, הוא מה שכבר התחלנו (ועיקר הדבר הזה שמעתי מהרב אורי הולצמן שליט"א), עיקר חידושו של שמואל (המתחיל בתפילתה של חנה כנ"ל) לתת מקום גם לזר בהיכל ה', לכן גם הנבואה שבאה אליו היא שלא תהיה קדושה לייחוס המתרוקן מתוכן.

להלן מתואר איך נשבה ארון האלהים ביד פלשתים, ושני בני עלי חפני ופנחס מתים במלחמה. ועלי הכהן, בהגיע אליו הבשורה על הלקח ארון האלהים, נופל מעל הכסא אחורנית בעד יד השער (מקום מושבו הקבוע) ונשברת מפרקתו כי זקן האיש וכבד. וכן כלתו אשר הרה ללדת נהפכו עליה צריה, וקוראת את בנה הנולד לה "אי כבוד" כי גלה הכבוד מישראל בכלל, ובפרט מבית עלי לעולם ועד.

אולם משמואל איננו שומעים דבר, לא עכשיו, ולא אחר כך בהחזרת ארון האלהים אל קרית יערים. רק אחר כך מסופר בכתוב כי שמואל קורא לכל בית ישראל להסיר את אלהי הנכר מקרבם ולשוב אל ה' אז יוושעו מהפלישתים. לאחר מכן הוא מכנסם למצפתה, שם הם שופכים מים לפני ה' ("וַיִּשְׁפְּכוּ מַיִם לִפְנֵי ה'", ז, ו), כחנה אמו של שמואל בשעתה ששפכה את ליבה לפני ה' ("וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת נַפְשִׁי לִפְנֵי ה'", א, טו) בתפילת יחיד, מעין כך עושים הציבור בהתחננם לפני ה' בצום ווידוי ביום ההוא.

"וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו. וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה"

שמואל כמנהגו הולך וסובב ממקום למקום, ושופט שם את ישראל "וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'" (ז, יז). שמואל סובב וחוזר אל מקומו, בכך הוא מעלה את כל המקומות שהוא סובב בהם לרמתה, אל מקום המזבח שבנה שם, זה מהווה ניגוד למשכן שילה המתואר בתחילה אליו עלה אביו אלקנה, כשעלי הכהן היושב שם על מזוזת ההיכל.

ד. פרשת המלוכה

גם פרשת בקשת המלוכה על ידי העם, וכעסו של שמואל עליה, מתחברת לאותו עניין. שמואל כגדעון בשעתו, מבקש שהציבור יתעלה לתפיסה ש"ה' יִמְשֹׁל בָּכֶם" (שופטים ח, כג), "וַה' אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם" (שמואל א יב, יב), ולא יעמוד שום אדם ומתווך אחר. אמנם בפרשה נעוצה הנמקה לטובת העם, שהרי שני בניו שהעמיד לשופטים אחריו לא הלכו בדרכיו ונטו אחר הבצע. אולם העם לקח את זה למקום שבו הוא מבקש "מלך לשפטנו ככל הגויים" אשר סביבותיו, ועל זה יוצא הקצף של שמואל, וגם ה' מצטרף אליו.

בכך מתחבר הרצף: מעלי היושב על המזוזה, דרך חנה המדברת אל ליבה ושמואל השוכב בהיכל ה', ועד שמואל המעלה את המקומות שהוא סובב בהם **הרמתה**, והכועס על בקשת העם למלך שיעמוד בינם לבין ה' – תמונה אחת של קרבה אל ה' שאינה נקבעת על ידי מקום או ייחוס, אלא על ידי האדם עצמו.

לתגובות: 7648551@gmail.com

דברי נביאים

עלון שבועי ללימוד ועיוני מקרא

מאת: הרב אריה מאיר
עיונים בספר שמואל

שמואל ושאול — מן התפילה אל המלכות

תפילת חנה כפתיחה לבאות - תפילה, משפט ושאלה

סיפורו של שמואל נפתח בתפילת חנה, ובתוך תפילה זו כבר גנוזה השתלשלות הדברים כולה: מן היחיד אל הציבור, מן העמידה לפני ה' אל שאלת המשפט וההנהגה, ומן הנבואה אל המלכות. חנה עומדת לפני ה' מתוך מצוקה שאין לה מענה במציאות חייה. היא אינה רק מבקשת דבר מה'; היא מביאה לפניו את תביעת החיים שלה, את החסר שאינו יכול להתיישב עם המשך החיים כפי שהם. התפילה נעשית כאן מעין עמידה למשפט, מקום שבו האדם מציג את עניינו לפני ה' ומבקש שהמציאות תיפתח מחדש.

לשון השאלה מלווה את הסיפור מראשיתו. על שמואל אומרת חנה: **"כי מה' שאלתיו"**. שמו של שמואל נקשר אפוא בבקשתה, בתפילתה שנענתה. אך לשון זו אינה נשארת בתחום הפרטי. בסוף שירת חנה, עוד קודם שנמשח מלך בישראל, היא אומרת: **"ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו"**. המלכות כבר מופיעה באופק של תפילתה. הילד שנולד מתוך שאלתה של חנה יהיה לנביא שיתווך בין ה' לעמו, ובסופו של דבר גם למי שימשח את המלך שהעם יבקש לעצמו.

בהמשך הסיפור מופיע שאול, ששמו מהדהד את לשון השאלה באופן מובהק עוד יותר. אם שמואל הוא הילד שחנה שאלה מה', (שמואל יש בו צליל מלווה של שמיעה לבקשה), שאול הוא המלך שהעם שואל לעצמו. די בהדהוד הסיפורי שבין השמות ובין לשונות הבקשה כדי להבחין במבנה המתחבא כאן. התפילה הפרטית של חנה מולידה את שמואל, שמואל מחדש את הקשר שבין ישראל לה', ומתוך המציאות הלאומית המתחדשת עולה בקשת המלך. מה שמתחיל כשאלה של אדם יחיד נעשה לשאלה של עם שלם: כיצד יעמדו החיים לפני ה', וכיצד תיראה הנהגתם?

לצד לשון השאלה מופיעה במקרא גם לשון הפלילה והמשפט. בדברי איש האלוהים על בני עלי נאמר: **"אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו"** (שמואל א ב, כה). הפסוק מעמיד זה מול זה את המשפט שבין אדם לחברו ואת האפשרות של תפילה כאשר החטא הוא כלפי ה'. אין פירוש הדבר שה' זקוק לסנגור במובן האנושי, אלא שהפסוק חושף את עומק שאלת העמידה לפניו: מי יוכל להביא לפניו את עניינו של האדם, מי יעמוד ויתפלל בעדו כאשר עצם היחס שבינו לבין ה' נעשה למוקד המשבר? ובכך יש כבר כאן רמז לבאות.

זיקה זו מתחדדת בדברי חז"ל על פינחס, שעליו נאמר: **"ויעמד פינחס ויפלל"** (תהלים קו, ל), ופירשו: **"מלמד שעשה פלילות עם קונו"** (סנהדרין מד ע"א). אין זו רק תפילה של בקשה ותחנונים, אלא עמידה שיש בה טענה, הכרעה והתערבות בתוך המציאות. האדם אינו עומד לפני ה' רק כדי לקבל את גזר דינו; הוא עשוי גם להביא לפניו את תביעת החיים ולבקש לפעול בתוך הנהגתו.

על רקע זה מתבררת שליחותו של שמואל. הוא מחדש את הנבואה ומשיב לישראל את האפשרות לשמוע את דבר ה' ולהיענות לו. הוא אינו רק מושיע צבאי או שופט המכריע בסכסוכים; הוא מחדש את העמידה לפני ה' כצורת חיים לאומית. בסיום המהלך נאמר: **"וינהו כל בית ישראל אחרי ה'"** (שמואל א ז, ב). זהו הישגו הגדול: לב העם שב אל ה', והקשר עמו נעשה שוב לכוח חי בחיי הציבור.

אלא שדווקא לאחר ההצלחה הזאת מבקש העם מלך. המעבר אינו מקרי, והוא אינו מובן אם רואים בבקשת המלך רק נסיגה מן ההישג הרוחני של שמואל. הרי תפילתה של חנה כבר נשאה בתוכה את אופק המלכות. השאלה היא כיצד מתפתחת המלכות מתוך התחדשות הקשר עם ה', ומדוע אותה התפתחות עצמה מעוררת בשמואל התנגדות עמוקה.

בקשת המלך: דחייה או התפתחות?

מדוע בקשת המלך מגיעה כעת? לכאורה הדבר תמוה: עם ישראל שב בתשובה אל ה', ומדוע הוא מבקש לו מלך אחר. זו שאלת הקורא, ושמואל גם הוא שותף לה.

העניין כך הוא: שמואל משיב את העם אל ה' אך הוא אינו מצליח להשיב את האבוד יותר מכל: את מלכות ה' שגלתה. אמנם הארון חזר, אך העם רותת מפני פלשתים. מצבו אולי הוקל, אך אין פתרון של ממש לאובדן המלכות. הכבוד שגלה לא שב, הארון נמצא במקום עראי, והעם כולו במצב עראי.

כאשר זקני ישראל אומרים לשמואל: **"שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים"** (שמואל א ח, ה), שמואל רואה בכך פגיעה במפעל חייו. הוא חידש את הנבואה, השיב את לב העם אל ה' והעמיד את ישראל מחדש תחת הנהגתו. כעת מבקש העם מבנה שלטוני אנושי, העלול להחליף את התלות בדבר ה' בהישענות על כוח, צבא ומנגנון פוליטי. מלכות האדם עלולה להעמיד את עצמה כמקור סמכות עצמאי ולדחוק את מלכות ה' מחיי העם.

חששו של שמואל מוצדק. הוא אינו נובע רק מהיצמדות אישית לדרך הנהגתו, ואין לצמצם את התנגדותו למאבק על מעמדו. הוא מבין את הסכנה הרוחנית הטמונה במלכות שאינה כפופה לדבר ה'. דווקא מי שחידש את האפשרות לעמוד לפני ה' יודע עד כמה קל למבנה אנושי להיעשות תחליף למקור שממנו הוא אמור לשאוב את כוחו.

אולם ה' מורה לו: **"שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך"**, ומוסיף: **"כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם"** (שמואל א ח, ז). הדברים אינם מבטלים את חששו של שמואל, אך הם מעניקים לו משמעות רחבה יותר. בקשת המלך אכן מבטאת דחייה של מלכות ה' במובן מסוים, ובכל זאת ה' מצווה להיענות לה. אין כאן סתירה פשוטה בין שמואל הטוענה לבין ה' הצודק, אלא פער בין נקודת המבט של הנביא, הנאבק על הישג רוחני יקר, ובין מבטו של ה' על התפתחותו של העם לאורך זמן.

לשונות חוזרים יש לכל המילים: תפילה, שאלה, משפט, פלילים וכל צורה של התערבות בדברים. כל אלה נוגעים באפשרות להעמיד דבר לפני ה', לבקש עליו ולשאת את תביעתו בתוך המציאות. תפילה היא אפוא לא רק בקשה שהחסר יתמלא, אלא דרך של עמידה לנוכח ה', שבה החיים עצמם נעשים לדבר שאפשר להביא לפניו.

חנה פותחת את המהלך הזה במצוקתה האישית, זו בקשה פרטית של אדם ספציפי, אך תפילתה אינה נשארת פרטית. שמואל, שנולד מתוכה, נעשה למי שנושא את תביעת החיים של ישראל לפני ה' – ושמואל בקוראי שמו. מכאן נפתחת הדרך מן התפילה אל ההנהגה: מן האדם העומד לפני ה' אל הנביא והשופט העומד בתווך בין ה' והאדם, עד למלך שהוא בעצם קיומו מבטא עמידה בעלת זכות דיבור וקיום עצמאי לפני ה', מלך המסוגל לשפוט בעצמו את העם לפני ה', כביכול להחליף את מקומו של ה' בעצמו במשפטו בבחינת **"וישב שלמה על כיסא ה'"**.

ירידת מלכות ה' בנפילת הארון, ושיבת העם לה' על ידי שמואל

שמואל מופיע לאחר תקופה ארוכה שבה הנהגת ישראל אינה מצליחה ליצור רציפות. ספר שופטים מתאר שוב ושוב את עלייתו של מושיע בשעת משבר ואת הישועה שהוא מביא, אך אין בכוחו של המושיע לבדו לכונן תהליך מתמשך של צמיחה לאומית. לאחר מותו שב העם ונקלע למציאות של משבר. הקשר עם ה' קיים, אך אין לו עדיין צורת חיים יציבה המסוגלת להחזיק את הציבור לאורך זמן.

המשבר מגיע לשיאו בימי עלי ובניו. שחיתותם אינה רק כישלון מוסרי של אנשי קודש; היא מבטאת את התערערות מקומו של הקודש – של כתר ה' בתוך חיי ישראל. הקדש אינו רק ספירת הקדושה, אלא ארמון מלכות ה'. כאשר הארון יוצא למלחמה ונלקח בשבי הפלשתים, משמעות הדבר היא הורדתו של כתר ה', של מלכות ה' המסומלת בארון — **"גלה כבוד מישראל"**. ומותו של עלי הוא המסמר האחרון בגלות זו.

אולם מעמדה של מלכות ה' בתוך חיי העם כבר נשחק. עוד קודם שהעם מבקש מלך, כתר מלכות ה' כבר נפגע במרחב הלאומי: נוכחותו אינה מעצבת את חיי ישראל כפי שהיה ראוי שתעצבם. וכאן אין פער בין המדיני לדתי, אובדן מלכות ה' היא דבר ממשי, החל הן בשל נטיית ישראל אחר אלהים אחרים, והן בשל אי ההצלחה המדינית, כביכול. אלו דברים המזינים זה את זה.

שמואל רואה את הסיכון שבהתרחקות ממלכות ה'; ה' רואה גם את הצורך להעניק לחיים הלאומיים צורה חדשה. הצלחת של שמואל אינה יכולה להיות סוף התהליך. העובדה שלב ישראל שב אל ה' אינה אומרת שהעם יוכל להוסיף לחיות רק במבנה ההנהגה שהביא אותו לכך. הסיפור גדול מן הדמויות הפועלות בו: שמואל נאמן למפעלו, אך רוח ה' שבהיסטוריה מוליכה את העם מעבר לצורתו הנוכחית של המפעל. והעם חש זאת מבפנים.

האם כוונת ה' ש"אותי מאסו" כהצדקת התנגדותו של שמואל? הלא ה' כן מצדיק את בקשתם. יש כאן גם דברי ניחומים לשמואל, אך בעצם עיקר האמירה כאן היא, אין הם מבקשים תחליף לך, כי אם תחליף לי כמלך. אין הכוונה כאן למרידה במלכות שמים, אלא מאיסה במלכות שאינה נושאת את הפרי המבוקש, שאינה מתאימה ואינה מובילה לצמיחה. (הבגידה בה' הייתה הלא בעיקר בימי השופטים, כעת הם כן מבקשים את ה', אך כמלך מדיני וארצי אינם חפצים בה', מבחינתם הניסוי נכשל.) מלכות היא עניין של רצון, ודרושה להם מלכות אחרת, אך ה' מסובב זאת כך, שהמלכות תהיה גם היא המשך באמצעים אחרים של מלכות ה'.. מלכות ה' המסומלת ומתממשת באדם. ולפיכך היא מגיעה על ידי שמואל. ולפיכך כינונה מסובך כל כך והרה סכנות ומהפכים.

שמואל ושאול - מלכות האדם כנושאת מלכות ה'

ההבדל בין עמדת שמואל לעמדתו של ה' מתברר בשאלת היחס בין מלכות שמים למלכות אדם. שמואל מבקש להגן על מלכות ה' (שלא שם הוא לב שכבר היא נפלה ואיננה, או שקיווה לחדשה), מפני מלכות האדם; ה' מבקש להעמיד מלכות אדם שתוכל לשאת את מלכותו.

אין פירוש הדבר שה' מוותר על מלכותו או שהמלך אמור להחליף את הנבואה. אדרבה, האתגר הוא ליצור הנהגה אנושית ממשית, הפועלת בתוך החיים הלאומיים, אך נשארת קשובה לדבר ה'. המלך נדרש להכריע, להילחם ולנהל את חיי הציבור, אך אינו יכול לראות בעצמו את מקור הסמכות המוחלט. מלכות האדם אמורה להיות בת־כוח של הנבואה: כוח הפועל במציאות, אך נמדד ונבחן לנוכח דבר ה'.

בכך שונה בקשת ישראל למלך ממלכותו של אבימלך בספר שופטים. אבימלך מבקש לעצמו מלכות מתוך כוחנות ואלימות, ותביעתו לשלטון אינה נובעת מהעמדת חייו לפני ה'. משל יותם חושף את העקרות הרוחנית הטמונה במלכות זו. בקשת ישראל בספר שמואל מתעוררת מתוך מציאות אחרת, לאחר חידוש הנבואה והשבת לב העם אל ה'. אין היא זהה לתביעתו של אבימלך, גם אם הסכנה הטמונה בה דומה: מלכות אנושית עלולה להיעשות עצמאית ולדחוק את המקור שממנו היא אמורה לקבל את משמעותה. (אבימלך הוא זה המאווה לעצמו מלכות, ואילו שאול הוא התגשמות שאלת העם למלכות, ההיפך הגמור).

כאן מתחדד הקשר בין שמואל לשאול. שמואל נולד מתוך תפילת חנה ונעשה לנביא הנושא את עניינו של ישראל לפני ה'. שאול הוא המלך הנענה לבקשת העם. המלכות נולדת מתוך המהלך הרוחני ששמואל חולל, אך היא גם המבחן שלו. האם אפשר לתרגם את ההתחדשות הרוחנית למבנה של הנהגה, בלי שהמבנה ינתק את עצמו ממקורו?

כישלונו של שאול אינו מבטל את הצורך במלכות; הוא חושף את הקושי הטמון בה. המלכות נדרשת כדי להחזיק את החיים הלאומיים, אך היא עלולה לראות בעצמה את מקור סמכותה. הנביא נדרש להזכיר למלך שהכוח שניתן לו אינו הופך אותו לריבון מוחלט, ושגם הכרעותיו עומדות למשפט לפני ה'. המלכות יכולה לשאת את מלכות ה' רק אם היא נשארת קשובה לדברו, גם כאשר הדבר מערער את רצונה ואת שיקוליה.

מהלך הדברים של מעשה המלכת שאול דורש דיון בפני עצמו, אך המוטיב הבולט הוא הקשר ההדוק שביניהם. ונקודת השיא אותו מבליט הנביא: **"ויאכל שמואל עם שאול ביום ההוא"**. משמואל התובע ונכנס בדברים עם ה' למען ישמע ה' למען יהיה מי שיתפלל לו, לשאול הנושא את תביעת העם לשאול להם מלך שישא בקרבו את נוכחות ה'.

מן התפילה אל המלכות

המהלך של ספר שמואל מתחיל בתפילתה של חנה ומגיע אל שאלת הנהגתו של עם שלם. כבר בתפילה הראשונה נפגשים השאלה, העמידה לפני ה' ואופק המלכות. מתוך מצוקתה של חנה נולד שמואל, ומתוך שליחותו מתחדשת העמידה הלאומית לפני ה'. דווקא לאחר שהעם שב אל ה' מתעוררת בקשת המלך, מפני שהתחדשות הקשר אינה מבטלת את הצורך לעצב את חיי הציבור במבנה יציב.

ולהיפך, התחדשות הקשר עבור ישראל הוא זה שמוליד את הרצון להביא להם מלך, אף שהדבר למורת רוח כלפי שמואל.

התפילה אינה מבטיחה שהמהלך האנושי יצליח. היא מעמידה את החיים לפני ה' ומאפשרת להם להיכנס אל תוך הנהגתו. הנבואה ממשיכה את התנועה הזאת אל חיי האומה, והמלכות נדרשת להעניק לה צורה בתוך המציאות. אלא שככל שהכוח האנושי נעשה ממשי יותר, כך גדלה גם הסכנה שיראה בעצמו את מקור סמכותו ויתנתק מן התביעה שמכוחה קם.

משום כך, שאלת המלכות אינה רק מי ינהיג את ישראל, אלא כיצד תוכל הנהגת האדם להתקיים בתוך העמידה לנוכח ה'. מלכות ה' אינה נבחנת רק ברגעי התעוררות והתגלות, אלא גם באפשרות לבנות מכוחה סדרי חיים, הנהגה וכוח. הניסיון של שמואל ושאול הוא הניסיון להכניס את המלכות האנושית אל תוך המרחב שנפתח בתפילה ובנבואה, בלי שתהפוך לתחליף להן.

הדרך מחנה לשמואל ומשמואל לשאול היא אפוא דרך מן השאלה הפרטית אל השאלה הלאומית, ומן התפילה אל צורת החיים של העם. בראשיתה עומד אדם המביא את כאבו לפני ה'; בסופה עומדת מלכות הנדרשת להביא את כוחה לפניו. בין שני הקצוות הללו נבחנת האפשרות שהחיים, על כל צורכיהם ומבניהם, יעמדו לנוכח ה' ולא ייפרדו ממנו.

הערת עיון: יש לשים לב לדבר מעניין, ביטוי המאיסה מופיע גם מצד ה' בפסוק בתהלים: *"וימאס באוהל יוסף"*. אם אוהל יוסף הוא ביטוי לשילה, אזי המאיסה של הקב"ה בשילה מגיעה בדיוק בנקודה בה הם מאסו במלכותו של ה', ואז כתרו של הקב"ה כביכול הורד לפלשתים. ואילו המלכות בנתה את ירושלים, ציון, היא המקום אשר בחר ה' לנצח.

לתוכן העניינים

ערוכה ושמורה

חידושים ועיונים בלימוד הנ"ך השנתי

מאת הרב דוד ורמן

פרשת חיי שרה תשפ"ז – גליון מס' 3

המלך המוליך את העם אחר ה' וזוקף את קומתו

בין מלכות שאול למלכות בית דוד

❖

אִם תִּירְאוּ אֶת ה' וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת פִּי ה', וְהְיִתֶם גַּם אַתֶּם וְגַם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם (שמואל א יב יד)

הנה ציותה התורה להעמיד מלך, שנאמר – 'שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ' (דברים יז טו), ואמרו חז"ל שזו אחת משלש מצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ (סנהדרין כ ע"ב). ואם כן צריך ביאור, מדוע חרה הדבר לשמואל כאשר שאלו ממנו בני ישראל מלך, ומדוע אמר לו ה' – 'כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי אֹתִי מָאָסוּ' (שמואל א ח ז).

עוד יש לדקדק, שלעיל מפורש שבקשת המלך באה מחמת שבני שמואל לא הלכו בדרכיו, כמו שנאמר – 'הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ, עַתָּה שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ' (ח ה), ואילו בדבריו בגלגל תלה שמואל את הבקשה בענין אחר לגמרי – 'וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ' (יב יב).

ועוד יש לתמוה, אם בקשת המלך חטא היתה, עד שהעם עצמו הודה ואמר – 'כִּי יָסַפְנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ' (יב יט), מדוע לא ביטל שמואל את המלוכה, אלא אמר להם – 'אַל תִּירָאוּ' (יב כ). וכן יש להבין, מה ראה הקב"ה לבחור בשאול ולהמליכו, ואחר כך לקרוע ממנו את המלוכה על חטא שנראה קל לכאורה. וכבר אמרו בגמרא – "שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו" (יומא כב ע"ב), ויש להבין מה בין חטאו של זה לחטאו של זה.

וַיִּנָּהוּ אַחֲרֵי ה' – והבקשה שבאה במקומו

כדי לעמוד על טיבה של הבקשה, יש להקדים את מה שקדם לה. לאחר שהושב הארון משדה פלשתים נאמר – 'וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה, וַיִּנָּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי ה'' (ז ב). אחר הנפלאות שנעשו בארון גבהה קרנו, עד שכל בית ישראל נהו אחרי ה' ושבו אליו בכל לבבם. באותה שעה הסירו את הבעלים ואת העשתרות ונקבצו המצפתה, ושמואל צעק אל ה' בעדם. וכאשר עלו פלשתים להלחם בהם, לא יצא לפניהם מלך ולא גבור, אלא 'וַיַּרְעֵם ה' בְּקוֹל גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל' (ז י), שהקב"ה בעצמו נלחם את מלחמותיהם.

אלא שלא ארכו הימים כן. לעת זקנת שמואל, כאשר שם את בניו שופטים, 'וְלֹא הָלְכוּ בָּנָיו בִּדְרָכָיו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט' (ח ג), ואז נקבצו זקני ישראל אל שמואל הרמתה ואמרו לו – 'הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ, עַתָּה שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם' (ח ה). 'וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל', והקב"ה השיבו – 'שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ, כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם' (ח ו-ז).

וכאשר הזהירם שמואל ממשפט המלך, שיקח את בניהם ואת בנותיהם ואת שדותיהם ואת צאנם, 'וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם' (ח יח), מיאנו העם לשמוע ואמרו – 'לֹא כִּי אִם מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ, וְהָיִינוּ גַּם אֲנַחְנוּ כָּל הַגּוֹיִם, וְשָׁפְטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחֲמֹתֵנוּ' (ח יט-כ). ובתשובה זו נתגלה עומק בקשתם. אין זו עוד בקשת שופט ישר תחת בני שמואל, אלא בקשת מלך שיהיה 'וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחֲמֹתֵנוּ'. והרי זה בדיוק מה שעשה להם ה' עד עתה, שלא יצא לפניהם שום מלך, וה' לבדו נלחם את מלחמותיהם. ומעתה, כשביקשו מלך שיעשה במקום ה' את מה שעשה ה' בעצמו, מוכח שמאסו בארון ה' אשר בקרבם, ונצרכו לאדם בשר ודם שיעמוד לפניהם ויפיח בהם רוח חיים וזקיפות קומה. ואילו לא באה בקשת המלך אחר שכבתה הנהייה אחרי ה', אפשר שאף היתה רצויה, אבל כיון שבאה במקום אותה נהייה, אין היא אלא מאיסה בה'.

ומעתה יובן מה שתלה שמואל את הבקשה בנחש העמוני. כי מה שאמרו הזקנים שנתאכזבו מבני שמואל לא היה אלא אמתלא, ועיקר הטעם היה הפחד מפני האויב, והרצון במלך שיושיעם ממנו, מתוך מאיסה בהנהגת ה'. וזהו שאמר להם שמואל כבר בשעת המלכת שאול – 'וְאַתֶּם הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל רָעוֹתֵיכֶם וְצָרֹתֵיכֶם, וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּי מֶלֶךְ תָּשִׂים עָלֵינוּ' (י יט). המלך נתבקש להיות המושיע, תחת ה' המושיע.

ולאחר נצחון יבש גלעד על עמון, כאשר חידשו את המלוכה בגלגל, מנה שמואל את המושיעים ששלח ה' בכל עת שזעקו אליו, וסיים – 'וַה' אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם' (יב יב). ה' שהושיעם עד עתה הוא היה מלכם, והם ביקשו מלך אחר תחתיו. ואף על פי כן אין שמואל מבטל את המלוכה, אלא מתנה עליה תנאי – 'וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאִלְתֶּם, וְהִנֵּה נָתַן ה' עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ. אִם תִּירְאוּ אֶת ה'... וְהְיִתֶם גַּם אַתֶּם וְגַם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם' (יב יג-יד). כי המלך אינו פסול מצד עצמו, ואינו פסול אלא כשהוא בא במקום ה', אבל כאשר העם והמלך כאחד הולכים אחר ה', הרי זה המלך שציותה עליו התורה[א].

מהות המלוכה – זקיפת קומת העם והובלתם אחר ה'

כדי להבין מהו המלך הרצוי, יש להקדים תחילה שאלה יסודית. הנה חז"ל תקנו להתפלל על מלכות בית דוד בכל תפלה, "וכסא דוד מהרה לתוכה תכין" בברכת בונה ירושלים, "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח" בברכה שאחריה, ובברכת המזון "ועל מלכות בית דוד משיחך". ואמרו במדרש, שבימי רחבעם מאסו ישראל בשלשה דברים, במלכות שמים, במלכות בית דוד ובבית המקדש, ואין ישראל רואים סימן ברכה עד שיחזרו ויבקשו שלשתם (מדרש שמואל פרשה יג). ויש להבין מה הענין הגדול שבמלכות בית דוד. בית המקדש ומלכות שמים מובנים הם, אבל מלכות בית דוד מפני מה היא חשובה כל כך, עד שאין לישראל סימן ברכה בלעדיה, וצריך להצטער על חסרונה ולבקשה.

והענין הוא, שאין שלימות לכלל ישראל בלא מלך מבית דוד. כי קשה לאחד אומה שלימה, בני אדם השוכנים בתי חומר, סביב ענין רוחני מופשט, נשגב ככל שיהיה, וצריך שיהיה אדם שהעם כולו נקשר אליו ומעריץ אותו, ומתאחד עמו ועם מה שהוא מייצג, שיהיה הוא כלל האומה כולה בכל ענייניה, הרוחניים והגשמיים. אלא שמלך כזה יכול לפעול לשני צדדים. יכול הוא למשוך אחריו את העם כולו אחרי ה', לשמוע בקולו ולדבקה בו, ויכול הוא גם לבוא במקומו, שיהיה הוא עצמו מבטחו ותקותו של העם. ובזה תלוי ההבדל שבין 'מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ' לבין 'מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם'.

ומעתה יש להתבונן במלכותם של שאול ודוד, אם וכיצד השיגו את תכלית המלכות, ובמה נבדלו זה מזה.

מלכות שאול – מלך המייצג את העם בלבד

תחילה בחר ה' במלך שהעם יוכל לנהות אחריו ולכבדו. שאול היה 'בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ, מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם' (ט ב). ולא במראהו בלבד, אלא אף במעשיו היה נקי מכל רבב, כמו שדרשו 'בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ' (יג א) – כבן שנה שלא טעם טעם חטא (יומא כב ע"ב). וכאשר נלכד בגורל והוציאוהו מן הכלים, 'וַיִּגְבַּהּ מִכָּל הָעָם מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה', ושמואל אמר לכל העם – 'הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל הָעָם, וַיָּרִעוּ כָל הָעָם וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ' (י כג-כד). הרי שהיה ראוי שיתאספו העם סביבו, כי היה נאה במראהו ונקי במעשיו, וכל ישראל מתפארים בו.

ועם שלימות זו היתה בו ענוה יתירה. כשאמר לו שמואל 'וּלְמִי כָּל חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל', השיב – 'הֲלוֹא בֶן יְמִינִי אָנֹכִי מִקְּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן' (ט כ-כא). את דבר המלוכה לא הגיד אף לדודו, כמו שנאמר – 'וְאֶת דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ' (י טז). בשעת הגורל נמצא 'וְחָבָא אֶל הַכֵּלִים' (י כב), וכאשר בזוהו בני בליעל, 'וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ' (י כז).

ובזה נקשר אליו העם ביותר. כי גדולה המתנשאת מעוררת יראה וריחוק, ואילו גדולה שעמה ענוה מעוררת אהבה, שהעם רואה שהמלך אחד מהם, ואינו מחזיק עצמו למעלה מהם. ונמצא שהגבוה מכל העם נעשה כדמות העם עצמו, שכל אחד רואה בו את עצמו בשלימותו.

אך כדי שתהיה הנהייה אחריו נהייה אחר ה', אין די במלך שהעם מכבדו, אלא צריך שיהיה המלך מייצג לפני העם את ה', ולא את העם בלבד. ולכן הוצרך שתשרה עליו רוח נבואה, שיהא דבר ה' נשמע מתוכו, והעם הנוהה אחריו נמצא נוהה אחר ה'. וזהו שאמר לו שמואל בשעת המשיחה – 'וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ ה' וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּם וְנֶהְפַּכְתָּ

א. ומלת "אחרי" חוזרת בכל הפרשה – 'וַיִּנָּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי ה'' (ז ב), 'אַחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם' (יב יד), 'אַל תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי ה'' (יב כ), 'כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ' (יב כא), ובגזר הדין על שאול 'כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי' (טו יא).

שליחת תגובה

לְאִישׁ אַחֵר' (י ו). וכן היה, כמו שנאמר – 'וַיְהִי הָפְךָ לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר... וְהִנֵּה כָּל נְבִיאִים לְקָרָאתוֹ, וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם' (י ט-י).

אלא שמלך כזה, שעיקר מעלתו שהוא מייצג את העם, יש לחוש שירגיש עצמו מחויב לעם יותר מאשר לה'. ונראה שבזה נכשל שאול, כפי שעולה מן המעשים שבהם נמצא חוטא.

בגלגל, כאשר נאספו פלשתים למלחמה ושמואל התמהמה, העלה שאול את העולה בעצמו, ובטעם מעשהו אמר – 'כִּי רָאִיתִי כִי נָפַץ הָעָם מֵעָלַי... וְאָתְאַפֵּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה' (יג יא-יב). הרי שעיקר שיקולו לא היה מה שציוה ה' ביד נביאו, אלא שהעם נפוץ מעליו. ומיד נגזר עליו – 'וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא תָקוּם, בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ' (יג יד).

וכן במלחמת מכמש שאחריה. את הנצחון פתח יונתן, שעלה עם נושא כליו לבדו ואמר – 'כִּי אֵין לַה' מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט' (יד ו). ושאול לעומתו השביע את העם באלה – 'וַיּוֹאָל שָׁאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב' (יד כד). וכאשר נודע שטעם יונתן מעט דבש וגזר עליו שאול מיתה, עמד העם כנגדו – 'חַי ה' אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אָרְצָה, כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה, וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת' (יד מה). נמצא שגזרת המלך בטלה מפני רצון העם.

ובמלחמת עמלק חזר הדבר ביתר שאת. שאול החיה את אגג ואת מיטב הצאן והבקר, ולשמואל אמר שהעם חמל עליהם 'לְמַעַן זְבֹחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ' (טו טו). ועל כך השיבו שמואל – 'הַחֵפֶץ לַה' בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל ה', הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב, לְהַקְשִׁיב מֵחֶלֶב אֵילִים' (טו כב). אך הזבחים לא היו אלא כסוי לדבר, והודאתו האמיתית באה לבסוף – 'חָטָאתִי, כִּי עָבַרְתִּי אֶת פִּי ה' וְאֶת דְּבָרֶיךָ, כִּי יָרֵאתִי אֶת הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם' (טו כד). שאול שמע בקול העם תחת קול ה'. והוא המלך שביקשו העם, ובאותה נקודה עצמה שממנה צמחה מלכותו, בה נכשל.

ולכן נאמר גזר הדין באותה לשון שבה התנה שמואל את המלוכה – 'נִחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי אֶת שָׁאוּל לְמֶלֶךְ, כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת דְּבָרַי לֹא הֵקִים' (טו יא). שמואל התנה 'אַחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם' והזהיר 'אַל תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי ה'', ושאול שב מאחרי ה'.

ואף בשעת ההדחה עצמה, אחר שכבר הודה בחטאו, ביקש שאול – 'חָטָאתִי, עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל' (טו ל), שאף עתה היה דואג לכבודו בעיני העם. ושמואל כבר עמד על שורש הדבר – 'הֲלוֹא אִם קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ, רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה, וַיִּמְשָׁחֲךָ ה' לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל' (טו יז). מלך שכחו נשען על העם, ירא הוא מן העם, ומלך שכחו מאת ה', יכול לעמוד כנגד העם ולמשוך אותו אחריו.

ואף הנבואה, שעל ידה היה צריך להיהפך לאיש אחר, לא היתה מתאימה לו כל צרכה. כמו שמוכח מתמיהת העם כאשר התנבא בראשונה – 'מַה זֶּה הָיָה לְבֶן קִישׁ, הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים', 'עַל כֵּן הָיְתָה לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים' (י יא-יב). וכן חזר הדבר בנויות ברמה, כשבא לרדוף את דוד ורוח אלהים באה עליו בעל כרחו – 'וַיִּפְשַׁט גַּם הוּא בִּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַּם הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל... עַל כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים' (יט כד). הרי שלא נראתה הנבואה בעיני העם כענין המתאים למה ששאול מייצג. ושאול, אף שהיה שלם במעלותיו, היה רחוק מאד מן הנבואה בעצם מהותו, ולכן לא עמד בו הכח לשמוע בקול ה' כנגד קול העם.

ובזה יבואר מאמר חז"ל "שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו". כי חטאו של שאול לא היה מכשול בעלמא, אלא גילוי של מהות מלכותו. מלכות שנבנתה על פחד העם ועל אמונו, ובשעת הנסיון שמעה לקול העם ולא לקול ה', אין לה תקנה, שהרי חטאה הוא היסוד שעליו היא עומדת. ואילו חטאי דוד, אף שחמורים היו, חטאי אדם היו ולא חטאי המלוכה.

דוד נבחיר ה' יותר ממה שהוא בחיר העם

ואחר שמאס ה' במלך שכל ענינו לייצג את העם, בחר לו מלך מסוג אחר לגמרי. ובכך ניכר הדבר בתחילת דברי ה' אל שמואל – 'עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל, מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי, כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ' (טז א). ויש לדקדק בלשון, שהעם אמרו 'שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ', 'תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ', ואילו כאן אומר ה' 'לִי מֶלֶךְ'. שאול היה מלך שנתבקש בעבור העם, ודוד הוא מלך שנבחר בעבור ה', ומעתה נתהפך הדבר.

ומיד לימד ה' את שמואל את ההבדל. כשראה שמואל את אליאב גבה הקומה אמר 'אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ', והקב"ה השיבו – 'אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבַהּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ, כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם, כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לָעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב' (טז ו-ז). האדם מכבד כפי מראה עיניו, וכך נבחר שאול הגבוה מכל העם, אבל המלך מעתה יהיה מי שה' רואה את לבבו, שיראת ה' נוגעת ללבו, כדי שילך אחרי ה' בכל לבבו ויוליך את העם אחריו. וכבר אמר שמואל לשאול – 'בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ' (יג יד).

ודוד היה ראוי לנבואה מתחילתו. מיד במשיחתו נאמר – 'וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה, וְרוּחַ ה' סָרָה מֵעִם שָׁאוּל' (טז יג-יד). וכאשר ניגן לפני שאול, היה דוד שרוח ה' עליו מרפא את שאול שרוח ה' סרה ממנו – 'וְלָקַח דָּוִד אֶת הַכִּנּוֹר וְנִגֵּן בְּיָדוֹ, וְרָוַח לְשָׁאוּל וְטוֹב לוֹ' (טז כג). ואמרו חז"ל על שירתו – "לדוד מזמור, מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה" (פסחים קיז ע"א). ואף בשעת חטאו, כאשר בא אל בת שבע, התחנן שלא תסתלק ממנו רוח ה' ששרתה עליו – 'וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל תִּקַּח מִמֶּנִּי. הָשִׁיבָה לִי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי' (תהלים נא יג-יד).

מלכות דוד – מלך המגלה לעם את מעלתו כעם ה'

אלא שלכאורה יש לשאול, אם אין המלך נבחר לפי מראה עינים, כיצד יכבדוהו העם וינהו אחריו. ובזה נתגלתה מעלתו של דוד. כי אין ענינו להביא את העם לכבד דבר שמחוץ להם ובכך לרומם את רוחם, אלא כבודו בא מתוך שהוא מגלה לעם מי הם ומה מעלתם, ובכך מרומם את רוחם וזוקף את קומתם.

וכך היה כבר בהופעתו הראשונה לפני העם, במלחמת גלית, שבה עומדים שני מיני המלכות זה כנגד זה. גלית מחרף בלשון של כח וגבורה – 'אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה, תְּנוּ לִי אִישׁ וְנִלָּחֲמָה יָחַד' (יז י), ואנשי ישראל קיבלו את דבריו באותה לשון עצמה – 'וַיֹּאמֶר אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַרְאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה, כִּי לְחָרֵף אֶת יִשְׂרָאֵל עֹלֶה' (יז כה). בעיניהם בא הוא לחרף את ישראל, ולא את ה'. והדברים עשו את שלהם, ולא עמדה להם גבורתו של שאול. שאם המלחמה היא בין מערכות ישראל למערכות פלשתים, הרי הפלשתי צודק, שהוא גבוה וגבור מהם הרבה.

ואז בא דוד ושינה את הדברים מן הקצה אל הקצה – 'מַה יֵּעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת הַפְּלִשְׁתִּי הַלָּז וְהֵסִיר חֶרְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל, כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים' (יז כו). אין כאן מערכות ישראל כנגד מערכות פלשתים, אלא אנו מערכות אלהים חיים, ומי יוכל לנו. וכן אמר לגלית עצמו – 'אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן, וְאָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ' (יז מה). ותכלית המלחמה אינה נצחון ישראל בלבד, אלא 'וְיֵדְעוּ כָּל הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל. וְיֵדְעוּ כָּל הַקָּהָל הַזֶּה כִּי לֹא בְחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ ה', כִּי לַה' הַמִּלְחָמָה' (יז מו-מז).

הרי שדוד בהופעתו הראשונה לפני העם גילה להם את יקר ערכם, שאין הם מערכות ישראל לבדן, שיש להם לירא מפני מי שגבוה וגבור מהם, אלא מערכותיהם הן מערכות אלהים חיים. וכאשר ראו את הנצחון שבא בשם ה', נתעורר העם כולו. מיד 'וַיָּקוּמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָרָה וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת הַפְּלִשְׁתִּים' (יז נב), ואותם האנשים שקודם לכן 'וַיֵּחַתּוּ וַיָּרֻצוּ מְאֹד' (יז יא), קמו ורדפו אחר פלשתים. ואחר כך יצאו הנשים לקראתו בשיר ובמחולות – 'וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְנָה הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו' (יח ז). לא את קומתו של דוד שוררו, אלא את הנצחון שגילה להם מה כחם כשהם הולכים בשם ה'.

וכן הוא בכל דרכו, שהוא מגלה לעם את כחו. תחילת מלכותו לא היתה אלא – 'וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל אִישׁ מָצוֹק וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ נֹשֶׁא וְכָל אִישׁ מַר נָפֶשׁ, וַיְהִי עֲלֵיהֶם לְשָׂר' (כב ב). לא גבורים נתקבצו אליו, אלא נדכאים ונרדפים, ומאותם אנשי מצוק יצאו לימים 'הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד' (שמואל ב כג ח), גבורי חיל ואנשי מלחמה. וכמו שנאמר בדברי הימים – 'וְאֵלֶּה הַבָּאִים אֶל דָּוִיד לְצִיקְלַג עוֹד עָצוּר מִפְּנֵי שָׁאוּל בֶּן קִישׁ, וְהֵמָּה בַּגִּבּוֹרִים עֹזְרֵי הַמִּלְחָמָה' (דברי הימים א יב א). ועל אנשי גד שנבדלו אליו 'לְמַצַּד מִדְבָּרָה' נאמר – 'גִּבֹּרֵי הַחַיִל אַנְשֵׁי צָבָא לַמִּלְחָמָה... וּפְנֵי אַרְיֵה פְּנֵיהֶם וּכְצָבָאִים עַל הָהָרִים לְמַהֵר' (שם ט). נמצא שאותם נרדפים שברחו מפני שאול נעשו גבורים בצל דוד, שידע לזקוף את קומתם שלהם, ולא מתוך שנשאו עיניהם אל גדולתו של אחר בלבד.

וכן נמשכה דרכו אף כשמלך. משכבש את ירושלים עמד והעלה את ארון ה', אותו הארון שעזבו העם בימי שמואל וביקשו מלך תחתיו. ודוד אינו הולך לפניו בכבוד מלכות, אלא 'מְכַרְכֵּר בְּכָל עֹז לִפְנֵי ה'' (שמואל ב ו יד), 'וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת אֲרוֹן ה' בְּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר' (שם טו). הרי שהמלך מוליך את העם כולו אחרי ה', ומחזיר את הנהייה שכבתה.

ובאותו היום עצמו, כשהוצג הארון במקומו, קבע דוד שירה לעם – 'בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד בָּרֹאשׁ לְהֹדוֹת לַה' בְּיַד אָסָף וְאֶחָיו. הוֹדוּ לַה' קִרְאוּ בִשְׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו' (דברי הימים א טז ז-ח). וזו דרכו של דוד בכל שירותיו, שהוא מלמד את העם כולו את גדולת ה', ומנהיגם אחריו לגדלו ולרוממו, כמו שאמר – 'גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו' (תהלים לד ד). ובתפלתו לפני ה' גילה את יקר ערכו של העם – 'וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים לְפְדּוֹת לוֹ לְעָם' (שמואל ב ז כג). הרי לפנינו שני הצדדים של מלכותו יחד, שהוא מגדל את שם ה' בעיני העם, ומגלה לעם שגדולתו היא במה שהוא עם ה'.

ובדבריו האחרונים סיכם דוד בעצמו את ענין מלכותו – 'רוּחַ ה' דִּבֶּר בִּי וּמִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנִי... מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק, מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים' (שמואל ב כג ב-ג). רוח ה' מדברת בו, ומלכותו כולה אינה אלא ממשלת יראת אלהים.

באחרית הימים

ולעומת בקשת המלך בימי שמואל שלא היתה כהוגן, באחרית הימים תבוא בקשת המלך ממקומה הראוי, כדי שתתחזק בקרבם מלכות ה', כמו שנאמר – 'כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים. אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֵת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם, וּפָחֲדוּ אֶל ה' וְאֶל טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים' (הושע ג ד-ה). הרי שלא תהיה ישיבתם חסרה מלכות לעולם, אלא שתחילה 'וּבִקְשׁוּ אֵת ה' אֱלֹהֵיהֶם, ורק אחר כך 'וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם', מתוך בקשתם את ה', ואז יתגלה ויתחזק כחו יתברך, 'וּפָחֲדוּ אֶל ה' וְאֶל טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים'.

ב. והוא כעין דברי יונתן במכמש – 'כִּי אֵין לַה' מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט' (יד ו). ולא לחנם נקשרה נפש יהונתן בנפש דוד מיד אחר כך (יח א).

בס"ד

קרא מקרא

הרב ישראל מאיר – הארות במקרא

מלכות – בין הנהגת העם, להקשבה לרחשי העם

לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה

פרשת המלך בספר דברים חותמת את בדרישה העיקרית של ה' ממלך ישראל "**לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה**" שתי הבעיות המעשיות במציאות מלך, אחת אינה דווקא בישראל והיא "**רום לבבו מאחיו**" שהמלך מאבד את ההבנה שזה תפקיד והוא בא לממש את טובת העם, אלא עושה את זה לסיפור אישי של כבודו וגדולתו

העניין השני הוא ניסיון אולי מהכיוון השני, שהניסיון המיוחד של מלך בקיום מצוות ה' דווקא בגלל גודל אחריותו ותפקידו המשמעותי מול העם, ושם יש הרבה היתקלויות ומצבים שלכאורה צריכים להתגמש, ועל המלך מוטל לעמוד איתן **לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל** [הימין ושמאל מזכיר את הימין ושמאל של הסנהדרין]

כל זה הוא התנאי ל"למען יאריך ימים הוא ובניו בקרב ישראל" בלי זה לא נותן ה' למלכות להאריך ולהתקיים בישראל

התמודדות שאול בשתי סוגיות אלו

מתחילת בחירת שאול בולטת הענוה המיוחדת שלו, "**נחבא אל הכלים**" ואחר שמולך שב לחרוש בשדה אביו, מצד שני אחרי ששאול עמוק במלכותו ורואה את האיום של דוד, נלחם בדוד מלחמת חורמה וממאן לקבל כל התנצלות, הגמרא מציינת זאת במנחות קט: בקשר לקושי לותר על שרה "**שהרי שאול ברח ממנה וכשעלה בקש להרוג את דוד**"

כמו כן המבחן בו העמיד שמואל את שאול וכשל הוא "**לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל**" שאול נפל בכך שלא שמע למצות ה' בהמתנה לשמואל ובמלחמת עמלק וע"ז נאמר לו "כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך"

המתח בין ההקשבה לרחשי העם לנאמנות למצוה

במלחמת יונתן שאול אוסר על העם לאכול כל היום, ובערב כשאוכלים שאול עוצר אותם מלעוט אל השלל ולעבור על איסור אכילה על הדם, אך בסוף העם עומד נגדו בתוקף ופודים את יונתן נגד דעתו, ובמלחמת עמלק שאול כבר נכנע לדעת העם העטים על השלל ובכך עובר את מצוות ה'

יתכן שהלקח שלמד מהמלחמה הקודמת שחסימת העם נגמרת לא טוב ובסוף צריך לשמוע להם, תורגמה למעשה במלחמה השנייה כשנכנע לדעת העם, ושמואל מוכיח אותו על ענוה פסולה זו "**אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה**" – רואים מתחילת הדרך ששמואל מנסה לעורר מידה זו אצל שאול "**ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ולכל בית אביך**"

באירועים אלו ניתן לראות את המתח התמידי שנמצא המלך בין שתי מידות אלו, **לבלתי רום לבבו** לבין **לבלתי סור מן המצוה** ומה עושים כשהדברים מתנגשים, ושאול הכרעתו בפעם השנייה היא שדוחה לבלתי רום את לבלתי סור

באמת הניסיון הוא מהותי, כי המלך צריך להתנהג בגדולה, והתנהגות בשפלות אצל מלך היא חטא ובזיון תפקידו והעם, חובתו להיות "**משכמו ומעלה מכל העם**" להוביל בדרך הישר, וע"כ החיים עם סתירות אלו הם שאלה קשה כיצד ניתן לשלב

הענוה אצל דוד

אצל דוד רואים דרך אחרת, בשונה משאול שנקלע למלכות וממאן לקבל אותה עד שמכריחים אותו, דוד נכנס לנעליים הללו במהירות, דוד מגיע למערכה מול פלישתים ומיד מגלה את רוח גבורתו לעין כל ומשם מנהיג את ישראל באופן טבעי, תכונת הפריצה קדימה שירש מבית הפרצי, מאידך כשמציעים לדוד את נשיאת בת שאול הוא ממש ממאן בגלל שהוא אינו ראוי ומתאים לגדולה זו, אך כאשר מציעים לו לתת מוהר של ערלות פלישתים מסכים בשמחה,

דוד גם אחרי שמולך הענוה אינה עוזבת אותו, ובאירוע המקביל לרדיפתו אחרי שאול שרואה בחתנו מורד– כשבנו של דוד מורד בו הוא נכנע ומכופף את ראשו, וחומל על בנו ככל יכולתו

סוג הענוה שאינה יוצרת התנגשות בין לבלתי רום ולבלתי סור

הסוד של דוד שבו המתח בין הענוה של המלך בהנהגת העם לבין עמידתו האיתנה לשמוע את דבר ה', טמון בפיזוזו של דוד לפני ה', שם מתפתח ויכוח בין ביתו של שאול לדוד כשדוד אומר "**ונקלותי עוד מזאת ועם האמהות אשר אמרת עם אכבדה**"

דוד אומר בתהלים "**ה' לא גבה ליבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני**" נשאלת השאלה, מי לנו כדוד שהלך בגדולות ובנפלאות ממנו? דוד שבא עם קלע הרועים להילחם בענק, שחלם כבן אנוש לבנות את בית ה' ועוד רבות. דוד מסביר את דבריו "**אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אימו כגמול עלי נפשי**"

זאת אומרת שדוד בהחלט הלך בגדולות ובנפלאות ממנו, זו הייתה כל מציאות חייו, אבל לא היה עושה זאת "**אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אימו**", יש שהולך בגדולות שאינם דווקא גדולות ממנו אבל מתוך זיהוי עצמי של גדולה וחשיבות, שהוא הסיפור ומקור ההצלחה, ושם נמצאת סכנת הגאוה תועבת ה', המביאה לשכחת ה' "**ורם לבבך ושכחת את ה' אלוקיך, כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל**" התורה מגדירה את הגאוה ככזו שנובעת משכחת ה', וזכרון ה' מונע את הגאוה

הענוה והגאוה עיקרם כלפי ה', בניית הענוה רק ביחסים בין בני אדם, יש בה סכנה עצומה, כי ברגע שהאדם כן מגיע לגדולה ולעמדת מפתח משמעותי בפרט אם זה בזכות מעשיו, אם הוא אמיתי עם עצמו אין לו סיבה להיות עניו יותר, ואין החכמה להיות עניו כשבאמת שפל, הענוה כלפי שמיא עניינה הזיכרון "**כי ה"א הוא הנותן לך כוח**" והאדם יודע שהוא לא המקור והסיפור אלא עומד לפני ה' ומייצג אותו

ענוה זו מעניקה לאדם ההולך בה היכולת להיות תקיף עד למאוד בעת הצורך, ורך עד למאוד לעת הצורך, דוד השם נפשו לה' "**כגמול עלי אימו**" יכול ללכת בגדולות ובנפלאות ממנו בלי להיות בעל גאוה ודמיון, כי הולך בשם ה' ולא בשם עצמו, וכאשר ה' לא נותן לו את הגדולה מקבל זאת בהכנעה כי אין לו גדולה עצמית, ולפני ה' הוא והאמהות שווים

ענוות בית שאול היא ענוה בין בני אדם, שכאשר המציאות מדברת אחרת הניסיון מאוד גדול לעמוד בה, וגם היא לא נותנת לאדם די תקיפות לעמוד על תפקידו "**אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה**" לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל

לסיכום

הענוה של זכירת ה', יכולה להביא את האדם לפסגת התנהגות הגדלות בעת שנצרכת, כמלחמת גלית, ולכניעה אמיתית כשהיא במקומה, כדרכו של דוד המכבד את משיח ה' הרודף אותו, בכל מצב, ומקבל את מצבי השפלות שה' מביא אותו אליהם

לתגובות a0548593267@gmail.com

דרשות המתחדשות

הרב דוד קפלן

שמואל א יא – לא

הלב והרוח

א.

שיאו של שאול – יבש גלעד.

אם נתבונן, שאול מגיע לשיאו במלחמה על יבש גלעד. העם רוצה להמית את מי שערער על מלכות שאול, אבל שאול לא נשמע לעם, ואומר שה' עשה תשועה, ואי אפשר להמית איש מהעם ביום כזה. ולכן שמואל צריך לחדש את המלוכה, כי יש ערעור ושאול לא מוכן להמית את המורדים.

שם שאול מגיע לשיאו – הוא מנהל את העם, והוא מנהיג בעוז ללא מורא ופחד. וכך, כששומע שהעם ירא ובוכה וחסר אונים, הוא לא מבין מה הפחד, ומיד צולחת עליו רוח ה', ושולח צמד בקר בכל גבול ישראל, וכך נופל פחד ה' על העם. וזה מקביל לכך שדוד לא נבהל מהפלשתי הערל שמטיל את אימתו אפילו על שאול, וזה משום שרוח ה' שרתה על דוד, ואין ממה לפחד ולירא.

תחילת הנפילה – בגלגל.

אבל הרגע שמלכות שאול מתחילה להתמוטט הוא כשלא המתין לשמואל בגלגל והעלה עולות, כי העם נפוץ מעליו – "כִּי־רָאִיתִי כִי־נָפַץ הָעָם מֵעָלַי" (שמואל א יג, יא).

וברגע זה שאול נשמע לעם, ולא משמיע את העם כמו בעמלק, שנאמר "וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל אֶת־הָעָם" (שמואל א טו, ד), ואילו כאן הוא נשמע להם. ומרגע זה הכל משתנה: יונתן הוא זה שמביא את הניצחון מול הפלשתים ולא שאול, ושאול משביע את העם לא לטעום מאומה, ומשום זה הם עייפים ואוכלים על הדם ברעבונם. יונתן כורת ברית עם דוד נגד אביו, ומיכל אוהבת את דוד ומצילה אותו נגד רצון אביה.

יונתן והעם.

ובמלחמה מול הפלשתים יונתן צריך למות לפי שבועת שאול, כי טעם מיערת הדבש, ואכן שאול מעוניין להמיתו. ושם זה מתהפך – העם אומר לו את מה שהוא אמר לעם, שאי אפשר להרוג כי עשה ישועה בישראל:

> וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף **כִּי־מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן.** (שמואל א יד, מד)
> וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת **אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל** חָלִילָה. (שמואל א יד, מה)

וזה הפוך ממה שאמר לעם ביבש גלעד, וזה משום שכבר הוא מתחיל לשמוע לעם. ואז הוא מפסיד את המלוכה הנצחית, ככתוב: "וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם" (שמואל א יג, יד). ובמלחמת עמלק זה מחריף, ששם הוא פוחד מהעם, והעם קובע. ומרגע זה ואילך כבר רוח ה' סרה, ורוח רעה מאת ה' באה אליו:

> **וְרוּחַ יְהוָה סָרָה מֵעִם שָׁאוּל** וּבִעַתַּתּוּ **רוּחַ־רָעָה** מֵאֵת יְהוָה. (שמואל א טז, יד)

ומהרגע שנחה עליו הרוח הרעה, שאול רודף את דוד ועושה נגד שבועתו שלא להרע לו, וסבור שכולם נגדו – "כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלָי" (שמואל א כב, ח). ומשם הכל מתדרדר, עד הנפילה במלחמה מול פלשתים.

ב.

איש כלבבו.

כבר מהחטא הראשון בגלגל ה' מבקש "אִישׁ כִּלְבָבוֹ" – כלומר כלבבו של ה'. וזה בניגוד להתחלה, ששאול נהפך לבו ללב אחר – "וַיַּהֲפָךְ־לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר" (שמואל א י, ט) – אבל לא היה לבו נאמן, ולכן מצא את דוד כלבבו. וכמו שכתוב בהמשך, שה' רואה את הלב – "כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לָעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב" (שמואל א טז, ז). ואילו נבל – לבו הפך לאבן: "וַיְמָת לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֶן" (שמואל א כה, לז).

כלומר, ה' מחפש מי שיעשה את רצון לבו של ה', וכך מפורש בנבואה נגד עלי:

> וְהַקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן **כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה.** (שמואל א ב, לה)

לעשות מה שבלב של ה' – הכוונה שלא רק יקיים את המילים של הציווי, אלא יבין את הלב, את מחשבות לבו. שאול רק מקיים את הציווי היבש, כמו שאמר שאול: "הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה", כי באמת להקריב קרבן זה הקיום של המצוה להחרים לה', וכמו ביריחו. אבל אמר לו שמואל:

> וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה **הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב** לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים. (שמואל א טו, כב)

שהשמיעה עדיפה, והשמיעה היא להבין את מה שעומד מאחורי הדברים.

שבעת ימים בגלגל.

כבר בחטא של גלגל שאול ממתין לשמואל שבעת ימים – "וַיּוֹחֶל שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שִׁמוּאֵל" (שמואל א יג, ח) – אבל זה לא מספיק, ושמואל אומר לו שלא שמר את מצות ה' – "לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ" (שמואל א יג, יג). כי הוא אמנם המתין שבעת ימים, אבל לבסוף לא המתין לשמואל – "שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד־בּוֹאִי אֵלֶיךָ" (שמואל א י, ח). שאול מקיים את הציווי, אבל לא את התוכן שלו.

וזה ההיפך ממה שנראה בפשטות, ששאול עושה חשבונות ולא מקשיב לציווי. אבל אין הדברים כן, שכאמור הרי שאול אומר במפורש שקיים את דבר ה'. אמנם הוא לבסוף מודה משום שירא את העם, אבל זו בדיוק הנקודה: היות והעניין הוא קיום המילים של הציווי, לכן ניתן להכניס שיקולים אחרים, העיקר שיתקיים הציווי, גם אם זה באופן אחר של חרם. וזוהי טענת שמואל, ששאול רק נשמע למילים, ולא למשמעות שלהן, לקול שלהן ולצליל, ללב שלהן.

הקול.

לכן הביטוי "קול" חוזר על עצמו בפרשה זו פעמים רבות:

1. "וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה" (שמואל א טו, א)
2. "וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ" (שמואל א טו, יד)
3. "וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה" (שמואל א טו, יט)
4. "אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה" (שמואל א טו, כ)
5. "הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה" (שמואל א טו, כב)
6. "כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (שמואל א טו, כד)

הטעם של דוד.

אבל דוד מטעים את דבריו, כמו שכתוב ששינה את טעמו לפני מלך גת כשהשתגע – "וַיְשַׁנּוֹ אֶת־טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם" (שמואל א כא, יד). הרי שיש לדוד טעם, אלא ששינהו לפני מלך גת. וכן אצל אביגיל, דוד מברך את טעמה – "וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ" (שמואל א כה, לג).

הטעם זה הנעימה של המילים, ההטעמה שלהן, הניגון. לדוד יש ניגון מיוחד, ושאול רק שומע את קולו ושורה עליו רוח ה'. וכן דוד מקשיב לקול של אביגיל, כי יש לה טעם. וזה מה שחסר לשאול – הטעם, לשמוע בקול ה' – ודוד אמור להשלים לו את זה: להקשיב למילים, "הֵגֵּה שְׁמַע מְזֶבַּח טוֹב".

ולכן שמואל אומר: "וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ" – יש כאן קול שאני שומע. כמו משה שאמר "אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה" (שמות לב, יח), כך שמואל שומע קול שאינו הקול שהיה אמור לשמוע. כי שמואל שומע מה שעומד מאחורי הדברים, אבל שאול לא שומע, אלא מקיים את הציווי.

חנה – תפילת הלב.

כמו דוד כך חנה: עלי חשבה לשיכורה, אבל חנה מתפללת על לבה – "וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה" (שמואל א א, יג). יש לה לב, ושם הכל קורה. משם מגיע השינוי, שה' אינו רואה לעיניים אלא ללבב: עיניו של עלי רואות שיכורה, אבל ה' רואה ללבב, את התפילה של הלב.

אבל שאול רואה לעיניים. כך גם בנות העיר שמכוונות את שאול למקומו של איש האלוהים, וכמו שאמרו חכמים,[1] וכך פעמים רבות נאמר על שאול שרואה בעיניים:

1. "**וַיַּרְא שָׁאוּל** כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל" (שמואל א יד, נב)
2. "**וַיַּרְא שָׁאוּל** אֲשֶׁר־הוּא מַשְׂכִּיל מְאֹד וַיָּגָר מִפָּנָיו" (שמואל א יח, טו)
3. "**וַיַּרְא שָׁאוּל** וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד" (שמואל א יח, כח)
4. "**וַיַּרְא שָׁאוּל** אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּרָא וַיֶּחֱרַד לִבּוֹ מְאֹד" (שמואל א כח, ה)

ג.

למה רק על שאול נחה רוח רעה?

כעת ננסה להבין: מהי הרוח הרעה? ולמה רק על שאול נאמר שנחה עליו רוח רעה?[2]

נושא הרוח מופיע פעמים רבות בספר שופטים וכן בספר שמואל:

1. עתניאל: "וַתְּהִי עָלָיו **רוּחַ־יְהוָה**" (שופטים ג, י).
2. גדעון: "**וְרוּחַ יְהוָה** לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן" (שופטים ו, לד).
3. יפתח: "וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח **רוּחַ יְהוָה**" (שופטים יא, כט).
4. שמשון: "וַתָּחֶל **רוּחַ יְהוָה** לְפַעֲמוֹ" (שופטים יג, כה); "וַתִּצְלַח עָלָיו **רוּחַ יְהוָה**" (שופטים יד, ו; יד, יט; טו, יד).
5. אבימלך: "וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים **רוּחַ רָעָה** בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין בַּעֲלֵי שְׁכֶם" (שופטים ט, כג).
6. שאול בתחילתו: "וְצָלְחָה עָלֶיךָ **רוּחַ יְהוָה**" (שמואל א י, ו); "וַתִּצְלַח עָלָיו **רוּחַ אֱלֹהִים**" (שם י, י); "וַתִּצְלַח **רוּחַ־אֱלֹהִים** עַל־שָׁאוּל" (שם יא, ו).
7. דוד: "וַתִּצְלַח **רוּחַ־יְהוָה** אֶל־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה" (שמואל א טז, יג).
8. שאול בסופו: "וּבְעָתַתּוּ **רוּחַ־רָעָה** מֵאֵת יְהוָה" (שמואל א טז, יד); "וַתִּצְלַח **רוּחַ אֱלֹהִים רָעָה** אֶל־שָׁאוּל" (שם יח, י).
9. שלוחי שאול ושאול בנויות: "וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל **רוּחַ אֱלֹהִים** וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה" (שמואל א יט, כ); "וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא **רוּחַ אֱלֹהִים**" (שם יט, כג).

[1] ברכות מח ע"ב: כדי להסתכל ביופיו של שאול.

[2] גם על אבימלך בספר שופטים נאמר שנחה עליו רוח רעה, אבל שאול הוא מיוחד בזה.

הרוח מחפשת מקום.

הרוח שצולחת על השופטים היא של ה', ככתוב, וזה משום שה' מחפש מקום ומתהלך בקרב ישראל:

כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה **וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן.** (שמואל ב ז, ו)

אין עדיין מקדש, וה' מחפש מקום להשרות שכינתו. בתקופת השופטים, שלא כבשו ואין עדיין מלך שמאחד את כל העם כפי שעשה שאול, הרוח של ה' נודדת משבט לשבט, מחפשת לה מקום. אבל ברגע שיש מלכות וכל העם מאוחד, הרוח נחה על שאול.

ומשם שאול היה צריך להיות מלך עולם, ככתוב: "כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם" (שמואל א יג, יג). אבל הפסיד בגלל שלא המתין לנביא לזבוח לפני ה', ולכן הרוח לא יכולה לשכון אצלו לעולם. וזה מקביל לסוף פרשת בראשית: "לֹא־יָדוֹן **רוּחִי** בָאָדָם לְעֹלָם" (בראשית ו, ג).

מקום מנוחה.

ובחטא של עמלק, שם כבר שאול מפסיד את המלוכה לגמרי, והרוח עוברת לדוד, עד שדוד מוצא מקום למנוחת ה' – "רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה" (שמואל ב ז, ב):

עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב. (תהלים קלב, ה)

כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ **זֹאת־מְנוּחָתִי עָדֵי־עַד** פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ. (תהלים קלב, יג–יד)

הבחירה של ה' במקום היא לפי המלך – היא על ידי בחירה באיש מסוים ובשבט מסוים, ומשם למקומו ומקום שבטו ומשפחתו. כך כתוב:

וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר **וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה** אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב. (תהלים עח, סז–סח)

וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן. (תהלים עח, ע)

כי רוח ה' שורה בבשר של האדם ופועמת בו, כמו אצל שמשון, וכמו בראשית הבריאה, שידון רוחי באדם לפני המבול. ומשם יש לאדם עוצמה לעמוד מול שונאי ה', כדוד מול גלית שצלחה עליו הרוח. הרוח ממלאת את כל חלל החיים ברוח אלהים חיים, וזה המניע לפעול ללא חת ומורא.

מניין מגיעה הרוח?

כבר הארכנו בפרשת בהעלותך, שזה מתחיל מרוח ה' המרחפת על המים – "**וְרוּחַ אֱלֹהִים** מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם" (בראשית א, ב). ואחר כך רוח ה' המתהלכת בגן לרוח היום – "אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן **לְרוּחַ הַיּוֹם**" (בראשית ג, ח). ומשם, אחר חטא דורו של נח, "לֹא־יָדוֹן **רוּחִי** בָאָדָם" – הוא מסתלק, ומתים "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־**רוּחַ חַיִּים** בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ" (בראשית ז, כב).

ומשם הרוח מופיעה רק אצל יוסף – "הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר **רוּחַ אֱלֹהִים** בּוֹ" (בראשית מא, לח) – ורוחו פותרת חלומות פרעה. הרוח מסתלקת מיעקב, ורק אחר כך "וַתְּחִי **רוּחַ יַעֲקֹב** אֲבִיהֶם" (בראשית מה, כז), כי מקבל את רוחו מיוסף. וזה כמו דוד, שרוחו סוככת על שאול, ודרכו של דוד שאול מקבל את הרוח של ה'.

ואחר כך רוח אפו של ה' מכניעה את המצרים – "**וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ** נֶעֶרְמוּ מַיִם" (שמות טו, ח). וזה כמו הרוח של דוד שמכניעה את הפלשתים, שהם צאצאי מצרים כפי שנראה בהמשך. ואחר כך זה מופיע במשכן, אצל בצלאל משבט יהודה – "וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ **רוּחַ אֱלֹהִים**" (שמות לא, ג). וזה גם מקביל לרוח ה' שצולחת על דוד, שמכין את בניין בית המקדש. כי כפי שראינו, הרוח של ה' מחפשת מקום, ומוצאת אותו במשכן דרך יהודה, וכן דרך דוד.[3]

ואם כן הבנו את מקומה של הרוח: היא הכוח האלוהי המניע את כל החיים, "**רוּחַ חַיִּים** בְּאַפָּיו", ומה שנותן חיים. כוח אחר מעורב בו, כמו הכוח של האש. והשאלה היא האם הרוח היא של ה', או רוח רעה – שהחיות שלו היא מהרוע.

השלמת יציאת מצרים.

אבל השאלה היא: למה נחה עליו רוח רעה? גם אם עזבה אותו הרוח של ה', למה נחה עליו רוח רעה?

נראה לבאר, שעניינו של שאול הוא להשלים את יציאת מצרים. כך שמואל אומר:

> וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן **וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.** (שמואל א יב, ו)

שאול אמור לסיים את בניין בית המקדש ואת עמלק, וזה מה שנאמר: "וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב" (דברים כה, יט) – כלומר זה היעד, שה' יניח מכל האויבים. ואם כן ברור ששאול הוא המשלים את היציאה ממצרים.

ולכן מטרתו של שאול היא להילחם את מלחמתם, כמו שביקשו העם: "וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיֵצֵא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת־מִלְחֲמֹתֵנוּ" (שמואל א ח, כ). ויתרה מזו נאמר:

> כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל **וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים.** (שמואל א ט, טז)

כלומר, המטרה היא מול פלשתים, והרי פלשתים הם ממצרים – "וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים" (בראשית י, יג–יד). ואם כן הוא אמור לסיים את המאבק מול מצרים ובניו.

ושאול הופך את ישראל לעם ומשלים את כל היציאה ממצרים, אבל לבסוף נכשל, ודוד משלים את המלחמה מול פלשתים, ושלמה בונה את בית המקדש.

הקבלות בין מצרים לפלשתים.

כעת נראה את ההקבלות שיש בין מצרים לפלשתים בספר שמואל:

1. "אוֹי לָנוּ מִי יַצִּילֵנוּ מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים הַמַּכִּים אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר" (שמואל א ד, ח)
2. "וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת־לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת־לִבָּם הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם וַיְשַׁלְּחוּם וַיֵּלֵכוּ" (שמואל א ו, ו)

[3] אבל לא הכל בחדא מחתא מחתינהו, כי יש הבדל בין רוח אלהים לרוח ה'.

3. "וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי" (שמואל א ט, טז). וזה בהקבלה לנאמר במצרים: "וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי" (שמות ג, ט)
4. הארון יוצא מפלשתים על ידי הכאת אלוהיהם, דגון – כמו הכאת אלוהי מצרים, שעל ידה יצאו ישראל.

ואם כן, ה' עצמו כביכול היה בעבדות פלשתים ויצא מהם. לכן הכישלון של שאול היה כה צורב.

הרוח הרעה – אלוהי מצרים.

מעתה נבאר: שאול אמור להכניע את פלשתים, להציל את הארון שאין לו מקום, ולהכניע את אלוהי הפלשתים. אבל לא צלחה דרכו, ולכן אלוהי ישראל סר מעליו, ובמקומו מגיע אלוהי מצרים.

כידוע, אלוהי מצרים נקרא רע, כמו שנאמר "רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם" (שמות י, י),[4] וזהו השם פרעה. ובעגל נאמר:

> ...אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם **כִּי בָרָע הוּא.** (שמות לב, כב)
> וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא **כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן** לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם. (שמות לב, כה)

וזוהי הרעה – שעובדים את אלוהי מצרים. לכן דווקא שאול, שאמור להכניע את אלוהי מצרים – פלשתים, הוא נכנע תחתיהם, ולכן כליו נלקחו לפלשתים, וראשו:

> **וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁוֹ** וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־כֵּלָיו... (שמואל א לא, ט)
> וַיָּשִׂימוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית אֱלֹהֵיהֶם **וְאֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ תָּקְעוּ בֵּית דָּגוֹן.** (דברי הימים א י, י)

ושאול שואל באוב, שזה מעשה ארץ מצרים, כמו שכתוב בישעיהו – "וְנִבְקָה **רוּחַ־מִצְרַיִם** בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלַּע וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־**הָאֹבוֹת** וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים" (ישעיהו יט, ג) – כי הוא נכנע תחת אלוהי מצרים.

והרי בפסוק זה נאמר במפורש על רוח מצרים שמגיעה דרך האובות. לכן שאול מבקש אוב, כי הוא מחפש את הרוח שאבדה לו, אבל לא מחפש אותה אצל דוד אלא אצל מצרים. לכן רוח רעה נחה עליו מאת האלוהים, ככתוב. אצל שאול זה הכרח גמור: או שרוחו של אלוהי ישראל תשכון בו, או רוחו של אלוהי מצרים – הרוח הרעה.

[4] עי' רש"י שם בשם מדרש אגדה: כוכב אחד יש ששמו רעה.

הפטרת פרשת זכור

הרב אליעזר רובנוביץ

שבת שלפני פורים קוראים בתורה בפרשת "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" (דברים כה, יז), ומפטירים בסיפור מלחמת שאול בעמלק: "פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל" (שמואל א' טו). מי שמקשיב להפטרה עד סופה, חש במתח המלווה את ישראל מול עמלק לאורך הדורות: הורגים בעמלק, אך לא מצליחים למחותו. מנצחים במלחמה, והמלאכה אינה נשלמת. כבר בסיפור הראשון לאחר יציאת מצרים נאמר: "וַיַּ**חֲלֹ**שׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֶב" (שמות יז, יג), וכך גם בהפטרה, כאשר העדר סיום המלאכה מתגלם באדם אחד: אגג מלך עמלק, שיוצא מן המלחמה בחיים.

היאך ניצל אגג? הכתוב מספר: "וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג". וזה פלא גדול. חמלה היא המילה האחרונה שהיינו מצפים לשמוע כאן. אותו צבא שהחרים לפי חרב את כל העם, איש ואשה, עולל ויונק, ודווקא מול המלך, האיש שבו מתגלמת רשעות עמלק יותר מכולם, אצלו מוצאים חמלה?! מה ראו לרחם דווקא עליו?

מדוע חמלו על אגג

נראה שהתשובה טמונה באותו פסוק עצמו, אלא שצריך לקרוא אותו עד סופו:

> וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג וְעַל מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל הַכָּרִים וְעַל כָּל הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַהַחֲרִימָם, וְכָל הַמְּלָאכָה נִמְבְּזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ. (שמואל א' טו, ט)

החמלה אינה נעצרת באגג. באותה נשימה, תחת אותו פועל, הכתוב מונה את מיטב הצאן והבקר, את המשנים והכרים, ולבסוף את "כל הטוב". ואילו החרם הגיע רק למה שהיה "נמבזה ונמס", למה שאיש לא רצה בו ממילא. אגג עומד אפוא בראש רשימה של נכסים. ומשכך, גם החמלה עליו לא הייתה רחמים על בן אנוש, אלא חמלה על הנכס שהוא שווה.

מלך, הוא באמת הנכס היקר מכולם. בידיו אוצרות, ובראשו מידע היאך להגיע אליהם. ואגג, ככל הנראה, היה מלך עשיר במיוחד. המקום היחיד בתורה שבו הוא נזכר הוא נבואת בלעם, שם נאמר על מלך המשיח או מלך ישראל: "וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ" (במדבר כד, ז), דהיינו שיהא גדול ועשיר יותר מאגג, משמע שהדוגמא למלך גדול ועשיר הוא אגג מלך עמלק.

ונראה מהפסוק, שזו הייתה הסיבה האמיתית לחמלה. מדוע שלא להפיק ממנו את המידע והרכוש שהוא מחזיק, ורק אחר כך להמיתו? במלחמה הזו העם ראה את השלל העצום שהיו יכולים להשיג, וחמלו עליו שלא להשחיתו. הם השאירו את המלך חי, ויחד עמו את כל הדברים המשובחים. וכך מוכיח שמואל את שאול בהמשך הפרק מבלי להזכיר מילה אחת על חמלה ורחמים, רק קורא לדבר בשמו: "וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה', וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'" (טו, יט).

ושאול? נראה שהוא בעיקר שתק מול העם. כך הוא מודה בעצמו לאחר שעמד על טעותו: "כִּי יָרֵאתִי אֶת הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (שם, כד). ואולם בשעת מעשה הכתוב מעמיד אותו בראש: "וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם". שאול תחילה, מפני שהוא המלך והאחריות שלו, ורק אחריו העם. אך במציאות הסדר היה הפוך: לא שאול משך את העם, אלא העם משך אותו.

דין השלל במלחמת עמלק

בזה מתיישבת שאלה שעמדו עליה המפרשים. הנה הרמב"ם בספר המצוות (עשין קפח) מגדיר את המצוה להכרית זרע עמלק, "זכרים ונקבות, קטנים וגדולים", וכן בהלכות מלכים (פ"ה ה"ה) הוא כותב שמצות עשה לאבד זֵכֶר עמלק. אך על הבהמות אינו אומר דבר. ואמנם במלחמה זו, שמואל ציווה במפורש: "וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד יוֹנֵק, מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר" (טו, ג). האומנם השמיט הרמב"ם חלק מן המצוה?

אכן נראה להציע, שהבהמות והשלל באמת אינם בכלל המצוה. רק במלחמה זו, שמואל ידע מראש היכן טמון המכשול, וציווה בהוראת שעה להינזר אף מן הבהמות ולהחרים את הכול. לא הייתה זו מצוה לדורות, אלא גדר לאותה מלחמה בלבד. עיקר הרכוש של עמלק נמצא בבהמות, מפני שהם שוכני מדבריות, ובזה היה עיקר המכשול. אבל העם לא נשמע לשמואל בענין הזה והחיו את הבהמות, ומשנפרצה הגדר הגיע החטא אל עיקר המצוה עצמה. וכדי שלא לאבד את רכושו של אגג, חמלו על אגג והשאירו אותו בחיים.

ובזה נראה לבאר את דברי חז"ל שהביא רש"י (טו, ג), שהעמלקים היו משנים עצמם לדמות בהמות, ולכן היה צריך להחרים גם אותן. כי נראה שכוונתם לומר, שהיחס אל הבהמות צריך להיות כזה שבתוך כל בהמה מסתתר עמלקי. מי שמחיה את הבהמה, מחיה עמלקי. וכמו שהיה לבסוף.

הבאת קרבנות מבהמות עמלק

אלא שיש לשאול, שנראה בהמשך שהטעם שהחיו את הבהמות הוא כדי להביא קרבנות; מה היה הטעם האמיתי? אכן לכשנתבונן, כל נושא הקרבנות התעורר רק לאחר דברי התוכחה של שמואל.

בתחילה שאול קידם את פניו של שמואל בבשורה: "הֲקִימֹתִי אֶת דְּבַר ה'" (שם, יג). וכששאל שמואל: "וּמֶה קוֹל הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי?" (שם, יד), התחיל שאול להסביר: "אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ" (שם, טו). ונראה, שזה היה בעיקר תירוץ שנועד להכשיר את אי השמיעה בקול ה' שזה היה למען מטרה קדושה. שאול אף מעניק לשלל הגדרה חדשה: "וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר **רֵאשִׁית הַחֵרֶם** לִזְבֹּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל" (שם, כא), כאילו מדובר בביכורים.

ועל הנקודה הזו בדיוק נסבה תוכחתו של שמואל: "הַחֵפֶץ לַה' בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל ה', הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֶלֶב אֵילִים" (שם, כב). את הקב"ה אי אפשר לשחד בקרבנות. מי שעבר על פי ה' מתוך תאוות שלל, לא יכשיר את עוונו בזבחים.

וזו הייתה הטרגדיה של מלחמת עמלק בימי שאול. בגלל השלל אגג נשאר בחיים, ומחיית עמלק לא נשלמה. ואולם תחילת התיקון באה דורות רבים אחר כך, במגילת אסתר, שם המגילה חוזרת ומדגישה שלוש פעמים: "וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת יָדָם" (אסתר ט, י; טו; טז). בני ישראל לומדים מטעויותיהם, לפעמים באיחור, והתיקון השלם מתעכב מאות ואלפי שנים.

שנזכה במהרה להעמיד את המלך על עם ישראל, ולהשלים את מצות מחיית עמלק מן העולם.

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר שמואל · גליון ט'

בחירת דוד על פני שאול

בעניין זה ששאול נדחה ממלכותו ודוד לא נדחה איתא בגמרא (יומא כב:) "שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו". והיינו ששאול חטא פעם אחת וכבר נדחה מן המלוכה, ואילו דוד חטא פעמיים באוריה ובהסתה, ולא נדחה מן המלוכה. ובאמת יש לבאר מה עיקר טעם דחיית שאול, ומפני מה לא נשאו לו על חטאו האחד, ובניגוד לדוד שחטא בשני חטאים, יתכן חמורים יותר, ולא נדחה מהמלוכה.

א] חטא שאול בעמלק מהעם או ממנו

והנה שאול בחטאו שהשאיר את הצאן והבקר במלחמת עמלק, הצדיק את עצמו בכך ש"חָמַל הָעָם עַל מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ וְאֶת הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ" (טו, טו), אין החטא שלו אלא של העם, והוא רק נגרר אחריו. וכן חזר ואמר אחר כך: "כִּי יָרֵאתִי אֶת הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (שם, כד). ועל זה מוכיחו שמואל: "הֲלוֹא אִם קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ ה' לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל... וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' **וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל** וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'" (טו, יז-יט), ובאמת כל השומע את דברי שאול סבור שחטאו של שאול הוא בכך שהיה רכרוכי מול העם, נגרר אחריהם במקום לעמוד על שלו ולשמוע לדבר ה'.

אמנם המתבונן בתוכחתו של שמואל רואה שהוא לא קיבל את התירוץ הזה, הוא ראה את עיקר החטא בכך ש"עט אל השלל", וכן נראה מתוך גוף הסיפור: "וַיַּחְמֹל **שָׁאוּל** וְהָעָם עַל אֲגַג וְעַל מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל הַכָּרִים וְעַל כָּל הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַהַחֲרִימָם" (טו, ט), ומשמע שהחטא מתחילה בא ע"י שאול, ודאי לא באופן ששאול הקטין את עצמו ונגרר אחרי העם.

ב] תקיפותו של שאול

ובאמת המתבונן בכל מהלכי שאול רואה מלך תקיף מאוד שאינו נושא כלל את פני העם [ועי' להלן שנבאר את מה שבתחילה היה רך כקנה], וכמדומה הוא אף מן המלכים התקיפים ביותר המוכרים לנו ממלכי ישראל ויהודה.

כאשר הוא מוציא את העם למלחמה על יבש גלעד הוא תופס את העם בתקיפות רבה עד האחרון שבהם: "וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים עַל שָׁאוּל כְּשָׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר אַפּוֹ מְאֹד, וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיְנַתְּחֵהוּ וַיְשַׁלַּח בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַמַּלְאָכִים לֵאמֹר **אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יֹצֵא אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה יֵעָשֶׂה לִבְקָרוֹ** וַיִּפֹּל פַּחַד ה' עַל הָעָם וַיֵּצְאוּ כְּאִישׁ אֶחָד" (יא, ו-ז), אנו רואים כאן מנהיג שיודע טוב מאוד להחזיק את העם ביד חזקה.

וכן מצינו אף במלחמה על מצב פלשתים: "וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר **אָרוּר הָאִישׁ** אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא טָעַם כָּל הָעָם לָחֶם" (יד, כד).

ואח"כ אף כשהעם אכלו על הדם: "וַיַּעַט הָעָם אֶל הַשָּׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן... וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֹטְאִים לַה' לֶאֱכֹל עַל הַדָּם **וַיֹּאמֶר בְּגַדְתֶּם** גֹּלּוּ אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה" (יד, לב-לג).

וכל זה עוד לפני המלחמה בדוד, כאשר אז כל מי שאמר מילה שאולי משתמעת לשני פָּנִים, כבר ספג את כל זעמו, אם לא את חרבו [כאחימלך הכהן, שעל שנתן לדוד לחם וחרב אמר לו שאול: "מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתָּה וְכָל בֵּית אָבִיךָ" (כב, טז)].

ג] אחוותו של דוד עם העם

ומאידך כאשר אנו מתבוננים בדוד, אנו רואים את הנהגתו את העם בענווה גדולה, כאשר הוא בא לבנות את ביהמ"ק, הוא אומר: "וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל רַגְלָיו **וַיֹּאמֶר** שִׁמְעוּנִי **אַחַי וְעַמִּי** אֲנִי עִם לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית ה' וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת" (דה"א כח, ב).

וכן מצינו בו כאשר קבע את הכלל שחלק היושב על הכלים כחלק היורד במלחמה: "וַיֹּאמֶר דָּוִד **לֹא תַעֲשׂוּ כֵן אָחִי** אֵת אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ: וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל הַכֵּלִים יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ" (ל, כג-כד).

וכן בכל ימי רדיפת שאול אחריו, הייתה הנהגתו בענווה גדולה מול שאול, ודיבר אליו בכבוד גדול בפניו ושלא בפניו: "**וְאָבִי** רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי" (כד, יב).

וכן במרד אבשלום כשהביאו אליו את הארון אמר: "הָשֵׁב אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר **אִם אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'** וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת נָוֵהוּ: וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו" (ש"ב טו, כה-כו). וכן אז כששמעי בן גרה קילל אותו לא נתן לפגוע בו: "הַנִּחוּ לוֹ וִיקַלֵּל כִּי אָמַר לוֹ ה'" (ש"ב טז, יא).

וכשחזר למלוך אחרי המרד לא כעס על העם ונפרע ממנו, אלא דיבר אליהם בְּרַכּוּת שיחזרו אליו: "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׂלַח אֶל צָדוֹק וְאֶל אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֶל זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ וּדְבַר כָּל יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ: אַחַי אַתֶּם עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתֶּם וְלָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ: וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ הֲלוֹא עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה כֹּה יַעֲשֶׂה לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם לֹא שַׂר צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים תַּחַת יוֹאָב" (ש"ב יט, יב-יד).

ניכר בכל שיגו ושיחו שלא הוא הנושא כאן, אלא ה' שהמליך אותו, ובניגוד לשאול שתפס את המלכות כאילו היא "שלו". ושמא רמז לזה מלשון הכתוב: "וְשָׁאוּל **לָכַד** הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל" (יד, מז).

ד] דוד גלי מסכתא – שאול לא גלי מסכתא

ונראה שלחילוק זה התכוונו חז"ל שאמרו בעירובין (נג.): "בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיימה תורתן בידם. דוד גלי מסכתא, שאול לא גלי מסכתא. דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו (תהלים קיט, עד), שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה ובכל אשר יפנה ירשיע (שמ"א יד, מז)", ופירש"י (בלשון אחר): "דגלו מסכתא – מפרשים שמועותיהן ומדקדקים בטעמו של דבר עד שמתישב בליבן". ובאמת יש להבין היכן מצינו בדוד ד"גלי מסכתא" ובשאול ש"לא גלי מסכתא".

ונראה שכוונת הגמרא למה שנתבאר, ששאול היה חותך את דבריו בלא לפרש אלא גוער בעם, והיו שומעים לו רק מכח הסמכות שהחזיק בידיו, ולכך לא נתקיימה תורתו, והיינו שהמלכות שלו לא המשיכה. ואילו דוד שהיה מפרש דבריו בנחת ומבאר אותם בין בענין המקדש בין בענין חלק היושב על הכלים בין בצורת חזרתו אחרי המרד, ולא כפה את דבריו מצד הסמכות שלו, לכן נתקיימה תורתו ומלכותו בידו.

ובאמת יש להבין את יסוד ההבדל בין שאול לדוד, ומפני מה נדחה שאול מפני דוד, ולמה התקיימות המלוכה תלויה בענין של "גלי מסכתא". וכן יש להבין את שאול עצמו, שהרי שאול בתחילת מלכותו למרות היותו גבוה משכמו ומעלה מכל העם, היה נחבא אל הכלים ולא חפץ כלל במלוכה, ואיך אח"כ כשהיה מלך הנהיג את העם בתקיפות, ואח"כ נלחם על מלכותו אף לאחר שנביא ה' שמינה אותו אמר לו שכבר

נדחה מן המלוכה? ואילו דוד, שלא מצאנו בו כלל התנגדות למלוכה, ואף לא "נחבא אל הכלים", ואדרבה הוא אשר הכניס את עצמו להריגת גוליית, הוא המלך המקטין את עצמו כ"כ.

ה] "תוך" ו"בר" בנפש האדם

ונקדים בזה דבר נחוץ ועמוק על נפש האדם.

לכל אדם יש שני פָּנִים בנפשו, ושניהם נחוצים לו: הַפָּנִים שבהם הוא מופיע כלפי חוץ, וְהַפָּנִים שבהם הוא חי עם עצמו ומכיר את נפשו לעומק. כל אדם יש לו "תוך" ויש לו "בר"[1].

בַּפָּנִים שכלפי חוץ מופיע האדם כפי שהוא פועל ומציג את עצמו לאחרים, וכפי שהוא רוצה ומאמין שראוי לו להיות. ואילו בַּפָּנִים שכלפי עצמו יודע האדם מה הוא באמת, ומכיר בפער שבין מה שהוא בפועל לבין מה שהוא רוצה וצריך להיות ומציג כלפי חוץ, ושם הוא מכיר בחולשותיו.

שני פָּנִים אלו מוכרחים לו לאדם, ואם יוותר על אחד מהם, הרי הוא פוגם ומהרס את נפשו:

מי שמתכחש ל"תוכו" ואינו חי אלא ב"ברו", מדמה לעצמו שאין בו אלא מה שהוא מציג כלפי חוץ, ואינו מכיר באופיו ובטבעו הפנימי ובחולשות הנובעות מהם. ואז אף הדברים הטובים שהוא עושה נשארים בחוץ ואינם נוגעים ב"תוכו", במקום שבו היו צריכים לפעול את פעולתם, שהרי מחק מעצמו את כל עולם הרגש החי.

ומאידך מי שאין לו אלא "תוך", ואף כלפי חוץ אינו מופיע אלא כפי תחושותיו, אינו מניח לעצמו מקום להתעלות למדרגה גבוהה יותר, אל מה שהוא יודע שראוי לו להיות, אלא כל כולו נתון בתחושותיו, ותחושותיו אינן תמיד במקום הטוב ביותר מבחינה ערכית ומוסרית.

ו] העורך המהותי בבגדים

פער זה נוצר בעקבות חטא הדעת: "וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם... וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת" (בראשית ג, ז), אז נוכח האדם לראות שאף בתכונותיו ובתשוקותיו הטבעיות מעורב רע, ושאינו יכול להופיע כלפי חוץ עם אותם רצונות. מעתה הצורה שבה הוא מופיע כלפי חוץ

---

[1] ואי"ז ענין למה שגינו חז"ל את מי ש"אין תוכו כברו" (יומא עב:), ושם הכוונה למי שאין ליבו שלם עם הדרך הטובה בה הוא הולך, ואינו עושה זאת אלא כלפי חוץ, והרי הוא מקצת רשע בתוך תוכו. ואילו במאמר זה המשמעות של "תוכו" היינו החלק בו האדם מודע לחולשות שלו ולרצונות שלו שאינם מתאימים לתורה ולאמת, ואינו מנסה להתכחש אליהם. וזה שיבחו חז"ל שלא יאמר האדם "אי אפשי בבשר חזיר, אי אפשי לבוא על הערוה, אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי" (ספרא קדושים, הובא ברש"י ויקרא כ, כו), והיינו שיודע מה הן תשוקותיו השפלות, אלא שבוחר לא לממש אותן מפני הקשר לקדושת אביו שבשמים.

שונה ממה שהוא באמת, ולכך הוא צריך "חגורה" לכסות בה את התאוות המשולחות שאינן כהוגן, לכבוש אותן ולהעמיד עליהן הופעה חיצונית שאינה נותנת להן מקום.

וככל שהאדם מבחין היטב בין שני הַפָּנִים שבנפשו, כך הוא יודע להתייחס נכון הן להצלחותיו והן לכישלונותיו. כשהוא מצליח לעשות מעשים גדולים, הוא יודע שעדיין יש בליבו גם את התכונות הרעות שהיה עליו לכבוש בשביל זה, ואינו מדמה לעצמו שהוא מושלם. ומאידך כשהוא נכשל ונופל, אינו מאבד את כל מה שיש לו, כי מבין הוא שהנפילה באה מהחלק בנפשו שעדיין אינו מתוקן. ואף שכלפי חוץ הוא נראה בדרך כלל מושלם, הוא מודע היטב לחסרונותיו, ויודע שפעמים יפרצו גם החוצה; ואף שהוא שואף להיות טוב יותר ומשתדל ככל האפשר להיות כאותה דמות, אין נפילתו סותרת את שאיפתו.

ז] הצורה הראויה ל'פְּנִים' ול'חוץ'

אדם שאינו מתבלבל, ואינו מדמה שכל כולו הוא הצורה שבה הוא מופיע כלפי חוץ, אלא מבחין כראוי בין שני חלקי נפשו, אף ה"משרה" שהוא נושא אינה מבלבלת אותו. הוא יודע מלכתחילה שאין מדרגותיו הפנימיות הולמות את המשרה שהוטלה עליו, ודבר זה פשוט לו כל כך עד שאינו חש בו שום אי נוחות, שהרי לא נבחר אלא כדי לשאת את המשרה ולעשות את מה שהיא דורשת.

ומאותה סיבה, גם כשהוא נכשל אין זה סותר את ה"משרה" שלו, אלא שפעם אחת לא הצליח לעמוד ברום מעלתה; הרי מלכתחילה היה ברור לו שאינו נמצא שם, ולכן אינו צריך להצדיק את עצמו ואת טעויותיו כדי להמשיך להחזיק במשרה.

וכן אנו מוצאים בדוד שעם כלל דרגותיו, לעולם הוא מבין שהוא עלול לחטוא עוד יותר מכולם[2]: "תּוֹרַת ה' תְּמִימָה... פִּקּוּדֵי ה'... מִצְוַת ה'... יִרְאַת ה'... מִשְׁפְּטֵי ה'... גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב, **שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי, גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדְּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי**, אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב" (תהלים יט, ח-יד), דוד מבין שלמרות זהירותו הרבה בכל חלקי התורה ועניניה ואף בדברים שאדם דש בעקביו, מ"מ צריך הוא עזרה גדולה כדי שלא יפול ב"שגיאות" וב"נסתרות" וב"פשע רב" וימשלו בו "זדים", למרות כל דרגותיו, הוא יודע שבפנימיות הוא עלול לכל זה, ואינו מנסה להתכחש לזה וכאומרו: "כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים נא, ה).

---

[2] וכמו שכתב בזה דבר נכון ופשוט בליקוטי מוהר"ן (תניינא יח) "סכנה גדולה להיות מפורסם ולהנהיג העולם. לא מבעיא כשאינו ראוי כלל, ולובש טלית שאינו שלו. רק אפי' עובדי ה' באמת, גדולי הדור, יש עליהם סכנות נוראות, בהנהגת העולם. כי איש פשוט רחוק מאד שיעבור על רציחה, אפי' אם אינו איש כשר, כי אין לו תאוה לזה. ואפילו כשמגיע ח"ו לתאוה כזו ר"ל, אינו בא לידו, ויש לו כמה מניעות לזה. ואפי' אם יעבור, לא יעבור כ"א לעתים רחוקות, וקרוב שלא יעבור רק פ"א כל ימיו. אבל בהנהגת העולם, ובחידושין דאורייתא שמחדשין, יכולים לעבור ממש גנב ונאף ורצח בכל פעם ר"ל".

ובניגוד לזה, מי שמערב את "ברו" ב"תוכו", בתחילה, כשמציעים לו את המשרה, הוא נבהל מעצם האפשרות שהוא הקטן יחזיק בה, שהרי יודע הוא את קוטן מעלתו ושאינו ראוי לה [וכלשון שאול לשמואל: "הֲלוֹא בֶן יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל... וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה" (ט, כא)], אך משנבחר לה בכל זאת, הוא מדמה שגם "תוכו" הוא כ"ברו", ותחושת הקטנות שהייתה לו עד עתה נעלמת כליל, שהרי בעל משרה רמה הוא. ולכן כשהוא טועה אחר כך, אינו יכול להודות בטעותו, שהרי הטעות סותרת את כל מה שהוא חושב על עצמו, וממשיך לאחוז בטעויותיו, עד אשר נדחה ממשרתו.

וזהו עומק תוכחת שמואל לשאול: "הֲלוֹא אִם קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה" (טו, יז), והיינו שאף אם קטן אתה בעיניך, וכך ראוי שיהיה בתוך תוכך, מכל מקום ראש שבטי ישראל אתה, ומחמת משרתך מוטל עליך לעמוד מול העם ולשמוע בקול ה'. אך שאול לא ידע להחזיק בשני הַפָּנִים יחד: כשנבחר נחבא אל הכלים, וכשמלך נעשה כולו מלך, ולכן אף כשאמר "חָטָאתִי" מיד הוסיף: "כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל" (טו, ל), שאף בשעת הודאתו עיקר דאגתו לכבוד המלכות.

ח] יחס שאול ודוד לבגדים

ובאמת, הבדלים אלו ניכרים מאוד בין דוד לשאול.

אצל דוד עיקר הנפש היא במקום הפנימי שבנפשו, ואת המלכות אינו אלא "נושא" כמשא שהוטל עליו, עד שפעמים אף פורץ המקום הפנימי החוצה, אל צורת הופעתו ואף אל ניהול המלכות בפועל.

ואילו אצל שאול הצד החיצוני חדר עד תוך תוכו: הוא תופס את עצמו כמלך, ותפיסה זו חודרת אף למקומות הפנימיים ביותר שבחייו, שגם בהם הוא מלך ולא אדם בעל חסרונות.

וזהו שאמרו שם ביומא בהמשך הדברים: "מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך". מי שאין בו שום דופי, אין לו "קופה" המזכירה לו את "תוכו", ונמצא ה"בר" ממלא את כולו; ואילו דוד, הבא מרות המואביה, נושא עמו תמיד את הידיעה מאין בא.

וכבר עמדו חז"ל על ההבדל בין שאול לדוד בענין הבגדים: "ותצא מיכל בת שאול לקראתו ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל בהגלות נגלות לעיני אמהות עבדיו כהיגלות נגלות אחד הריקים, אמרה היום נגלה כבוד בית אבא, אמרו עליו על בית

שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם, וכדכתיב ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו" (ירושלמי סוכה ה, ד), ומבואר שצניעות גדולה הייתה בשאול שמימיהם לא ראו מהם כלום מתחת לבגדים.

ואילו אצל דוד מצינו להיפך שהיה משחק לעיני כולם בלבוש פשוט וחלקי: "וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל עֹז לִפְנֵי ה' וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד" (ש"ב ו, יד). ובברכות (סב:) אמרו על דוד: "כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם" – על שכרת את כנף המעיל אשר לשאול (שמ"א כד, ה), ונענש בזקנתו: "וַיְכַס�ֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ" (מל"א א, א). ומבואר כאן שאצל שאול היה מאוד חזק הענין של הבגדים ואצל דוד זה היה מאוד חלש [ומעין זה כשהלביש שאול את דוד את מדיו: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׁאוּל לֹא אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו" (שמ"א יז, לט)]. וכמובן סגנון זה הוא המשך כללי של "אהל יוסף" ששאול נמנה עליו[3], שבו יש דגש מאוד חזק על עניין הבגדים[4], ובניגוד לבית יהודה ודוד שאצלם זה היה חלש.

ט] נפילה בעריות ותשובה

ומסיבה זו אצל יוסף מצינו גבורה נגד יצר העריות – "וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס" (בראשית לט, יב) – ולא מצינו אצלם כלל נפילה בענין זה[5], ואילו אצל יהודה מצינו עם תמר, ודוד עם בת שבע, ואמנון עם תמר, ושלמה עם נשיו, ואף אצל לוט ובנותיו שמהם בא דוד מצינו ענין זה. ומצד ענין זה, יש מעלה גדולה בחשיבות הגדולה של הבגדים אצל יוסף, שככל שכח הבגדים גדול, כך כח היצר המסתתר מאחוריהם פוחת.

---

[3] שהרי הבחירה בדוד מתוארת בתהלים (עח, סז-סח): "וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר: וַיִּבְחַר אֶת שֵׁבֶט יְהוּדָה", הרי ששאול שמשבט בנימין מוגדר כחלק מ"אהל יוסף" [וכבר נתבאר בגליון הקודם ששאול הוא הממוצע בין יוסף ליהודה ובין ירושלים לשילה]. וכן מבואר בשבת (נו:): "בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה", ומבואר שהמידה כנגד מידה בחטא לצאצאי שאול, היא בהעברת המלכות לירבעם, והיינו משום שהם שייכים לאותו "אהל". ואף שבסופו של דבר שבט בנימין לבדו הלך עם יהודה כשנתחלקה הממלכה, היינו משום המקדש שהיה שרוי בגבולם. [אמנם בשורש הענין באמת בנימין ממוצע בין יוסף ליהודה, והתחיל כבר כשרבו עליו כששלחו יעקב עם יהודה ליוסף, ואף בנחלת הארץ הוא ממוצע, ובמקובלים כתבו שהוא "עטרת היסוד" הנמשך מיוסף ובא לו ליהודה, ואכמ"ל].

[4] ותחילת ענין זה בכתונת פסים שעשה יעקב ליוסף, ואח"כ בחליפות שנתן יוסף לאחיו ולבנימין – אבי שבטו של שאול – נתן חמש חליפות (בראשית מה, כב), ובשאול מצינו מאוד את ענין הצניעות, ואף בשעת דחייתו נקרע המעיל: "וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע" (שמ"א טו, כז) [וכרש"י שם, ששאול אחז במעילו של שמואל], ודוד כרת את כנף מעילו של שאול (שם כד, ה), ובירבעם הממונה על סבל בית יוסף מצינו שהתכסה "בְּשַׂלְמָה חֲדָשָׁה" (מלכים א יא, כט), ודרשו: "מה שלמה חדשה אין בה שום דופי, אף תורתו של ירבעם לא היה בה שום דופי" (סנהדרין קב.) – כלשון חז"ל בבית שאול: "שלא היה בו שום דופי" (יומא כב:), [וריו"ח דאמר אנא מזרעא דיוסף קאתינא (ברכות כ.), אמר כל ת"ח שיש לו רבב על בגדו חייב מיתה (שבת קיד.), והוא שציוה על שינוי בגדים לשבת (שבת קיד.), והתפלל אחר תפילתו "תתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך" (ברכות טז:), והיינו שתפס את עיקר דרך ה' בעולמו ע"י מלבושים חיצוניים, וכן את עיקר הנהגת האדם שהיא תלויה בלבוש החיצוני שלו].

[5] ואין להקשות מפילגש בגבעה, שאירע בשבט בנימין ובגבעה עירו של שאול, שהרי שם לא היה זה מחמת יצרא דעריות, אלא שחיתות סדומית של התעללות באורח הבא בצל קורתם, וכלשון הכתוב: "הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדָעָה אֹתָם" (בראשית יט, ה).

אמנם מסיבה זו גופא, בית דוד קרובים יותר לתשובה, וכמו שמצינו עם יהודה ותמר, ועם דוד ובת שבע – "חָטָאתִי לַה'" (ש"ב יב, יג), בלא שום הצטדקות, ועם אסא וחזקיהו ויאשיהו שאף לאחר שחטאו אבותיהם שבו אל ה', וכן גולי יהודה שחזרו לארץ.

ובניגוד לבית יוסף, שמזהים את עצמם עם הצד החיצוני של הבגדים ושל האמיתות והערכים, ולכן אינם שמים לב לפער שבין הפנימי לחיצוני. אמנם מחמת כן הם רחוקים יותר מכישלון, אך כשהם נופלים מחמת החולשות שבפנימיותם, אינם מכירים בכך, אלא מנמיכים את הצד החיצוני עצמו ומתאימים אותו לחולשה, ומצדיקים את מעשיהם, ולכך אינם שבים בתשובה.

י] המלך והאדם

ומכאן גם שורש מה שנתבאר לעיל, ששאול מנהל מלכותו ביד רמה מאוד "ולא גלי מסכתא", ואילו דוד יותר בצורה של התייעצות עם קרוביו ועם ראשי העם, ודיבורו לעם בנחת וב"גלי מסכתא": שאול נמצא רק בעמדת המלך הנותן פקודות, ודוד נמצא גם בעמדה האנושית שצריכה לדבר אל העם ולהסביר להם.

ואצל דוד מוצאים אנו שאף תוך כדי מלכותו הוא מגלה את רגשותיו ואת גופו, כאשר הוא מפזז ומכרכר לבוש אפוד בד בפני כל העם. ויתירה מזאת אף את רגשותיו למשפחתו הוא מגלה בפני העם בנושאים הקשורים למלכותו, בכך שהוא נותן לאבשלום לחזור לירושלים, ואף אח"כ מכריז באזני העם כולו שלא לגעת לרעה באבשלום: "לְאַט לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם" (ש"ב יח, ה), ואח"כ בוכה בכי גדול על אבשלום: "בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם" (שם יט, א), עד שהוכיחו יואב: "הַבַּשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת פְּנֵי כָל עֲבָדֶיךָ" (שם, ו).

וזהו שנתבאר, שפעמים פורץ המקום הפנימי אף לניהול המלכות בפועל. ואילו שאול כאשר מחרים את מי שיטעם משהו, מדגיש שאף אם החרם על יהונתן בנו "מות ימות": "כִּי אִם יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי כִּי מוֹת יָמוּת" (שמ"א יד, לט), וכאשר חרה אפו ביהונתן על מילה לא במקום הוא כבר מטיל עליו את החנית להכותו (שם כ, לג), המלכות חודרת אצלו כה עמוק עד כדי שהיא משבשת את החיים המשפחתיים העדינים והבסיסיים ביותר.

ודבר זה מפורש בדברי דוד עצמו למיכל, שעל טענתה "מַה נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" (ש"ב ו, כ) השיב: "לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל עַם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי ה', וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי" (שם, כא-כב). הרי ששני הַפָּנִים עומדים אצלו לצד זה: כלפי חוץ נבחר הוא להיות נגיד על עם ה', ובתוך

תוכו שפל הוא בעיניו, ואין האחד סותר את השני; ואף את המלכות אינו תולה בעצמו אלא בה' אשר בחר בו.

וכן בחטא המניין, כשראה דוד את המלאך מכה בעם, לא תלה את החטא בעם, אלא אמר: "הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי וְאָנֹכִי הֶעֱוֵיתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ, תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי" (ש"ב כד, יז), והוא ההיפך הגמור מדברי שאול: "כִּי יָרֵאתִי אֶת הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (טו, כד). מלך המכיר בחולשותיו יכול לקחת את החטא על עצמו ולהגן על העם, ואילו מי שכולו מלך אינו יכול להודות בחטא, ותולה אותו באחרים.

וישנם עוד פרטים ודקויות רבים להאריך בחילוקי הסגנונות בין דוד לשאול בענין זה ובעניינים אחרים מקבילים, כפי שנכתבו קורותיהם ברוה"ק ללמדנו את הדרך אשר נלך בה, ולא כתבתי אלא את הדברים הגלויים והפשוטים, ואידך זיל גמור.

✦

לתגובות והערות

8484973@gmail.com

מעמקים

מאמרים • ספרים • שיעורים

פרקים
טז–כה

וַה' עִמּוֹ

נערך מתוך תמלולי שיעורים שנמסרו בעבר

מלכות שנבנית מלמטה

ההספק של השבוע מעביר אותנו ממלכות שאול אל מלכות דוד: המשיחה בבית לחם, המערכה מול גוליית, הקנאה בבית שאול, הברית עם יהונתן, הבריחה אל המדבר, ומעשה נבל ואביגיל. דוד הוא הדמות שהמקרא מקדיש לה את מספר הפרקים הגדול ביותר, ועל מלכותו אנו מתפללים עד היום. ובכל זאת, הדרך שבה הוא נעשה מלך שונה מכל מה שראינו עד כאן. שאול נמשח, ומיד הועמד לפני העם: 'הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' (י, כד). דוד נמשח בחשאי, בתוך המשפחה בלבד, וחוזר אל הצאן; ועוברים פרקים רבים, ושנים רבות, עד שיהודה ממליכים אותו בחברון.

מכאן השאלה שתלווה אותנו בכל הפרקים: מה מייחד את מלכות דוד, שהנביא צריך לספר את צמיחתה באריכות כזו? התשובה שעולה מן הפסוקים היא אחת: זו מלכות שצומחת מלמטה – מתוך המציאות, מתוך האחריות לרגע הנתון, מתוך ההכרה של העם – ושם ה' בא בה בסוף, לא בתחילה. כך נאמר על דוד כבר כשמביאים אותו אל

שאול: 'יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר וַה' עִמּוֹ' (טז, יח). 'ה' עִמּוֹ' חותם את הרשימה, ואינו פותח אותה. ונלך בפסוקים שלב אחר שלב.

ראיתי בבניו לי מלך

> וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל **מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן** וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי **כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ**
>
> (טז, א)

שלושה דברים נאמרים לשמואל בפסוק הפותח. 'מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן' – שאול נמשח מפך: 'וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת פַּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצֹק עַל רֹאשׁוֹ' (י, א). פך הוא כלי שאינו מחזיק, וקרן היא דבר של קיום; ואמרו חז"ל שמלכות שנמשחה מן הפך לא נמשכה, ומלכות שנמשחה בקרן נמשכה[א]. וחנה, בתפילתה שפתחה את הספר, כבר אמרה 'רָמָה קַרְנִי בַּה'' (ב, א).

הדבר השני: 'כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ'. על שאול נאמר 'וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים' (ט, טז) – מלך בשביל מצוקת העם. על דוד נאמרת מילה אחת: 'לִי'. זו המילה שנאמרת על כל מה ששייך לקדוש ברוך הוא – 'כִּי לִי כָּל בְּכוֹר' (במדבר ג, יג), 'וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם' (שם ג, יב) – ועל שמן המשחה עצמו: 'שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶּה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם' (שמות ל, לא). וכתב הרמב"ן, שזהו הטעם שמושחים את המלכים בשמן המשחה, אף שלא נזכרו בפרשה: כל מה שהוא 'לִי' נמשח בו, ודוד אומר על עצמו 'מָצָאתִי דָוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו'[ב]. המלך הזה הוא שגרירו של הקדוש ברוך הוא בעולם; ועל כך סובב כל הספר, עד 'וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה' לְמֶלֶךְ'.

והדבר השלישי: 'בֵּית הַלַּחְמִי'. לאורך כל ספר שופטים ראינו את בית לחם: הנער הלוי 'מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה' שהלך אל פסל מיכה (שופטים יז, ז), והפילגש 'מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה' (שם יט, א) – המקום שממנו הייתה המלכות צריכה לצאת, ושבינתיים יצאו ממנו

[א] הוריות יא, ב – יב, א: "שאול ויהוא שנמשחו מן הפך – לא נמשכה מלכותן; דוד ושלמה שנמשחו בקרן – נמשכה מלכותן". ועל פך השמן של שאול: שמואל א י, א.

[ב] רמב"ן לשמות ל, לג (לאימות המקום המדויק): שמן המשחה 'יִהְיֶה זֶּה לִי' (שמות ל, לא) – וכל הנמשח בו הוא 'לִי'. ובתהלים פט, כא: 'מָצָאתִי דָוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו'.

הסיפורים הקשים של הספר. עכשיו, בפעם הראשונה, שמואל נשלח לבית לחם; ו'וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ' – הנביא לא הגיע לשם מעולם.

האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב

> וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר **אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ** וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל **אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ** כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם **כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לָעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב**
> (טז, ו–ז)

שמואל רואה את אליאב הבכור ואומר: 'אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ'. כך בדיוק ראה את שאול: 'וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת שָׁאוּל וַה' עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ' (ט, יז) – ושאול היה 'מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם' (ט, ב). והקדוש ברוך הוא עונה לו במילים שלא נאמרו עד כאן: 'אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ'. מה שראה שמואל אצל שאול, ומה שהוא רואה עכשיו אצל אליאב – 'גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ' – אינו הסיפור. 'כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לָעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב'. המלכות הזו היא דבר פנימי, שרק הקדוש ברוך הוא רואה; ואפילו הנביא, הרואה, אינו רואה אותה.

ולכן אמר לו הקדוש ברוך הוא מראש: 'וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ' (טז, ג). שבעת הבנים עוברים, ושמואל כבר יודע: 'לֹא בָחַר ה' בָּאֵלֶּה'. ומי נשאר? 'עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן' – הבן שלא הוזמן, שאיש לא חשב שהוא בחשבון. 'וְהוּא אַדְמוֹנִי עִם יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי' – לא "גבה קומה"; תיאור של רכות, של עיניים, לא של כוח. ואת התיאור הזה יחזור גוליית ויאמר בבוז: 'כִּי הָיָה נַעַר וְאַדְמוֹנִי עִם יְפֵה מַרְאֶה' (יז, מב). 'וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה' – רוח שנכנסת לתוך החיים, לא רוח שמוציאה מהם; ודוד חוזר לצאן.

וכאן הפסוק שמסכם את הכל, מפי נער משרתי שאול: 'רָאִיתִי בֵן לְיִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר וַה' עִמּוֹ' (טז, יח). הסדר אינו מקרי. קודם כל מה שהאדם הוא – היודע, הגיבור, הנבון; ובסוף: 'וַה' עִמּוֹ'. כך גם כלב, אבי המשפחה הגדולה ביהודה, אמר מול המרגלים תחילה 'עָלֹה נַעֲלֶה

וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוּכַל לָהּ', ורק אחר כך 'וַה' אִתָּנוּ אַל תִּירָאֵם'[ג]. הקדוש ברוך הוא מבקש שהאדם ייקח את האחריות ויעשה – והוא עמו. זו דרכה של מלכות בית דוד, ונראה אותה מיד במערכה הראשונה.

ישראל רואים – דוד שומע

> וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי **אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל** הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ לִי אִישׁ וְנִלָּחֲמָה יָחַד וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל אֶת דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה **וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד**
>
> (יז, י–יא)

'וַיֵּצֵא אִישׁ הַבֵּנַיִם מִמַּחֲנוֹת פְּלִשְׁתִּים גָּלְיָת שְׁמוֹ מִגַּת גָּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזָרֶת' (יז, ד). מהו 'אִישׁ הַבֵּנַיִם'? אדם רגיל גובהו שלוש אמות, וענק – 'תֵּשַׁע אַמּוֹת' כערשו של עוג. גוליית, שש אמות וזרת, הוא איש שבין הענק לאדם, שריד לענקים שהתמודד עמם כלב בחברון[ד]. ואחר כך באים שני פסוקים שלמים על לבושו: כובע נחושת, שריון קשקשים במשקל חמשת אלפים שקלים, מצחת נחושת על רגליו, כידון בין כתפיו, ונושא צינה לפניו. אדם המשוריין מכף רגל ועד ראש, שאינו מניח פיסה אחת של גוף חשופה – מה הוא אומר על עצמו? הוא אומר שהוא מפחד. ואת הדבר הזה כל ישראל לא ראו. הם ראו משהו אחר: 'וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל אֶת דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד'.

ארבעים יום, בוקר וערב, יוצא גוליית ומכריז: 'בְּרוּ לָכֶם אִישׁ וְיֵרֶד אֵלָי... אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה'. איש אינו עונה. ואז מגיע נער מבית לחם, שאביו שלח אותו להביא לחם לאחיו, ושומע: 'וְהוּא מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם עוֹלֶה... וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד' (יז, כג–כד). הפסוק מעמיד זה מול זה: ישראל רואים ונסים; דוד שומע. ראייה היא מרחוק, ושמיעה היא מקרוב; מי שמתנהל מתוך פחד רואה

[ג] כך אצל כלב: 'עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוּכַל לָהּ' (במדבר יג, ל), ורק אחר כך, בוויכוח עם המרגלים: 'וַה' אִתָּנוּ אַל תִּירָאֵם' (שם יד, ט). ראה מאמרנו לספר יהושע.

[ד] הגובה הרגיל 'שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת' – ראה שבת צב, א; וענק 'תֵּשַׁע אַמּוֹת' – ערש עוג, דברים ג, יא. ויש לדבר מקור במדרש (לאימות). ובפשט המפרשים: איש הבינים – היוצא בין שני המחנות.

תמונה ואינו שומע את המילים. וכשדוד שומע, הוא אומר דבר שלא נאמר במחנה: 'כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים' (יז, כו).

גוליית לא אמר 'אֱלֹהִים חַיִּים'. הוא חירף את 'מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל', ובמחנה ישראל אמרו 'כִּי לְחָרֵף אֶת יִשְׂרָאֵל עֹלֶה' (יז, כה). דוד הוא שמגלה את הסוד: מערכות ישראל הן מערכות אלהים חיים, כפשוטו, כי ה' שוכן בתוך העם הזה, ומי שבא להתגרות בעם ישראל מתגרה באלהים חיים. ויותר מזה: 'חַיִּים' – יש כאן רצון חי שמנהל את המערכה, ולא מציאות קבועה ועומדת. וזה ההבדל שבינו ובין 'הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה'.

חשך ענן וערפל – וקול דברים אתם שמעים

ההבדל שבין ראייה מרחוק לשמיעה מקרוב כתוב כבר במעמד הר סיני, שהתורה מספרת אותו שלוש פעמים. בפרשת יתרו המעמד כולו הוא מראה של פחד: 'וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר', 'וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ... וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר מְאֹד' (שמות יט, טז–יח), והעם 'וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק' (שם כ, טו). בפרשת משפטים אותו מעמד נראה אחרת לגמרי: 'וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר' (שם כד, י) – לא עשן שחור, אלא שמיים טהורים; לא ריחוק, אלא 'וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ'. ובספר דברים מתגלה שלב שלישי: 'קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל' (דברים ד, יב) – לא מראה כלל, אלא תוכן הדברים, שנשמע.

1. **יתרו** – ההופעה של הפחד – 'חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל', והעם עומד מרחוק.
2. **משפטים** – הראייה של ה' עצמו – 'וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ'.
3. **ואתחנן** – השמיעה של תוכן הדברים – 'קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים'.

ואותם שלושה שלבים הם שלושת מראות המערכה בעמק האלה. ישראל 'בִּרְאוֹתָם אֶת הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד' – הם בפרשת יתרו, רואים את הר הפלדה מרחוק ומפחדים. ודוד 'וַיִּשְׁמַע' – הוא בפרשת ואתחנן, שומע את התוכן: 'כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים'. מי שמתנהל מתוך פחד אינו יכול להיות מכוון; הוא רואה תמונה ואינו יודע באיזה שלב הוא עומד. ומי ששומע – מחובר למציאות, ויודע מה לעשות בה עכשיו. ולא במקרה אמרו חז"ל על דוד, שהיה ער בחצות הלילה ויודע מתי חצות (ברכות ג, ב – ד, א): הלילה, שהוא באופן טבעי מקום של פחד ושל לא-נודע, נעשה אצלו מקום של כינור ושל תורה. ועם הכינור הזה הוא נכנס לבית שאול: 'וְהָיָה

בִּהְיוֹת רוּחַ אֱלֹהִים אֶל שָׁאוּל וְלָקַח דָּוִד אֶת הַכִּנּוֹר וְנִגֵּן בְּיָדוֹ וְרָוַח לְשָׁאוּל וְטוֹב לוֹ וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה' (טז, כג) – מי שאינו מתנהל מתוך פחד מסיר את הפחד מאחרים.

הערל – מי שמשלים עם המציאות

מדוע חוזר דוד שוב ושוב על 'עֲרַל'? ברית מילה אומרת שהאדם אינו נולד גמור: הקדוש ברוך הוא בורא אותו ערל, ומבקש ממנו שישלים את עצמו. זו תשובתו של רבי עקיבא לטורנוסרופוס, שאם הקדוש ברוך הוא חפץ במילה, מדוע אין התינוק נולד מהול – והראה לו שיבולים וגלוסקאות: הבריאה מסורה לאדם להשלימה[ה]. הערל הוא מי שמשלים עם המציאות כפי שנולדה: הוא ענק, הוא חזק, הוא 'אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו' – ולכן הוא ינצח. ודוד אינו מסתכל כך על שום דבר: המציאות מתחדשת בכל רגע בידי מי שמהווה אותה, והיא נותנת בידי האדם את האחריות להתנהג לפיה. וכך בכהונה: שם היה כהן מלידה, והכהונה ניטלה ממנו וניתנה לאברהם, שנעשה כהן במעשיו (נדרים לב, ב); אהרן נבחר לכהן, ופינחס זכה בה בקנאתו – 'וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו' (במדבר כה, יג). הברית, גם ברית המילה וגם ברית הכהונה, היא ההפך מן הערלה: לא מה שנולדת, אלא מה שעשית.

וזהו גם הוויכוח עם שאול. 'לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֶם עִמּוֹ כִּי נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו' (יז, לג). שאול רואה שני נתונים קבועים: נער מול איש מלחמה ותיק. ודוד משיב בסיפור על הארי והדוב – ונקרא אותו מילה במילה: 'וּבָא הָאֲרִי וְאֶת הַדֹּוב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר וְיָצָאתִי אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִיו' (יז, לד–לה). שלב אחר שלב. הארי נושא שה; מה האחריות עכשיו? להציל את השה – לא לברוח, ולא להרוג את הארי. יוצא, מכה, מציל. ואז הארי קם עליו; עכשיו המציאות אחרת, ועכשיו יש כוח להמיתו. דוד אינו מתכנן את הסוף מראש; הוא מכוון לצדק של הרגע הנתון, ומאמין שמי שמחדש את המציאות נותן בידו את הכוח לעמוד בה. וגם הנער, שכתב עליו רש"ר הירש שדווקא עצמאותו היא תקוות הדור[ו], הוא זה שאינו משלים עם מה שהיה תמיד.

[ה] תנחומא תזריע ה: טורנוסרופוס שאל את רבי עקיבא, אם מעשי הקדוש ברוך הוא נאים או מעשי בשר ודם; ורבי עקיבא הביא לו שיבולים וגלוסקאות, ואמר: "הללו מעשה הקדוש ברוך הוא והללו מעשה ידי אדם"; והאדם נברא ערל כדי שישלים את עצמו.

[ו] רש"ר הירש לבראשית ח, כא, על 'כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו': הנער 'מִנַּעַר' מעליו עול ורשמים; אבל דווקא עצמאות זו היא שורש האישיות המוסרית, ותקוות הדור תלויה בצעירים ולא במבוגרים ובזקנים.

כך נוהג יהודה, אבי המשפחה, בכל מקום. במכירת יוסף ראובן מתכנן לבדו – 'לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו' (בראשית לז, כב) – תכנית מלמעלה, שאינה מדברת עם האחים, ואינה מתקיימת. ויהודה פותח בשאלה 'מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ', ומה עצתו? 'וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד' – 'לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים' (שם לז, כה–כז). האורחה שבאה באותו רגע היא שמלמדת אותו מה לעשות; ואילולא באה, הייתה עצה אחרת. וכך לפני יעקב: יהודה שותק בכל טענות ראובן, ופותח את פיו רק כשכלה הלחם – 'שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי' (שם מג, ח) – כי עכשיו המציאות מצווה. יהודה אינו מדבר ראשון, ואינו בא עם רעיון שאינו קשור למציאות; הוא רואה את המציאות ואת הקדוש ברוך הוא שמביא אותה כמקשה אחת, ולפיה הוא מתנהל. זו 'מַלְכוּת יְהוּדָה', וזה בדיוק מה שדוד מספר לשאול על הארי והדוב.

ורק בסוף: 'ה' אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד הָאַרְי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה' (יז, לז). אותו סדר: המעשה והאחריות תחילה, ושם ה' חותם. וכשמלבישים אותו את מדי שאול – 'וַיִּאְסֹר שָׁאוּל אֶת דָּוִד מַעַל לְמַדָּיו' – הוא מסיר אותם, ולוקח את כלי הרועה: מקל, חמישה חלוקי אבנים וקלע. לא משום שאין צורך בחרב, אלא משום שזו המציאות שלפניו עכשיו; 'כִּי לֹא בְחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ ה' כִּי לַה' הַמִּלְחָמָה' (יז, מז).

מקריעת ים סוף עד עמק האלה

> וְהָיָה כִּי קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד **וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה** לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת יָדוֹ אֶל הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת הַפְּלִשְׁתִּי אֶל מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו אָרְצָה **וַיֶּחֱזַק דָּוִד מִן הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן** וַיַּךְ אֶת הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ **וְחֶרֶב אֵין בְּיַד דָּוִד**
>
> (יז, מח–נ)

הפסוקים מתארים את תנועת שני הלוחמים: 'כִּי קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד' – שלושה פעלים לאיש שמתקרב בכבדות, עם נושא הציניו לפניו; 'וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי'. מי מפחד כאן? ודוד מכה אותו בקלע ובאבן, 'וְחֶרֶב אֵין בְּיַד דָּוִד'. הוא הורג את גוליית בלי חרב – ובשם ה'. ובזה הוא חותם ציר ארוך של מלחמות ישראל:

המלחמה	מי נלחם
ים סוף – 'ה' יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן'	הקדוש ברוך הוא לבדו
יהושע – 'רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב'	ה' וישראל יחד, והנס גובר
דבורה וברק – 'וַיָּהָם ה' אֶת סִיסְרָא... לְפִי חָרֶב'	מהומת ה' – וכולם נהרגים בחרב ישראל
דוד וגוליית – 'וְחֶרֶב אֵין בְּיַד דָּוִד'	האדם – בשם ה'

ביציאת מצרים הקדוש ברוך הוא עושה הכל, וישראל 'תַּחֲרִישׁוּן'. בספר יהושע ישראל כבר נלחמים, אבל הנס עדיין גדול מן החרב. במלחמת סיסרא כבר הכל 'לְפִי חָרֶב', ורק המהומה היא מה'[ז]. ואצל דוד – אין חרב כלל, והאדם הוא שמכריע, 'בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ' (יז, מה). זהו הציר: מן 'ה' יִלָּחֵם לָכֶם' אל 'אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה'. ודוד עצמו שר על כך: 'אֵלֶּה בָּרֶכֶב וְאֵלֶּה בַּסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד' (תהלים כ, ח–ט)[ח].

ויביאהו ירושלם

'וַיִּקַּח דָּוִד אֶת רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלָם' (יז, נד). פסוק מפתיע: ירושלים עוד אינה במפה כלל; היא בידי היבוסי, ודוד יכבוש אותה רק שנים רבות אחר כך. בתורה ירושלים כמעט נעלמת – הרמז היחיד הוא "מלכי צדק מלך שלם" (בראשית יד, יח), במלחמה שבה אברהם מלמד את העולם שהכוח אינו השליט, אלא הצדק. ובספר שופטים ראינו את ההפך: את אדני בזק הביאו ירושלים – 'וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלַם וַיָּמָת

[ז] ראה מאמרנו לשופטים ד (מן שמים נלחמו – לפי חרב), ושם על יהושע י.

[ח] ואפשר לראות במזמור כ שבתהלים את סיפורו של דוד מול גוליית, מילה במילה: 'יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ... וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל... עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ... אֵלֶּה בָּרֶכֶב וְאֵלֶּה בַּסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד' – כנגד 'וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו אַרְצָה' ו'וַיִּפְּלוּ חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים'. ולא נמצא מי שפירש כן, אך הדברים כמעט מפורשים.

שָׁם' (שופטים א, ז) – ומיד 'וְאַחַר יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָהָר' – יהודה שחשב רק על חלקו, וירושלים נשארה חרבה[ט].

ודוד סוגר את המעגל. הוא נכנס למלחמה שאינה שלו: הוא לא חייל, אביו שלח אותו עם לחם, וכל הגנרלים עשו חשבון – אחד מול אחד, ואם אפסיד אני אבד. דוד לוקח על עצמו סיכון אישי בשביל כל ישראל, כי הוא רואה את הכלל. גוליית אמר: מי שחזק ישלוט – 'וְהִיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים'. ודוד אומר: הכוח אינו הסיפור, אלא הצדק ושם ה'. ואת ראשו של גוליית, שאמר את ההפך, הוא מביא למקום שעתיד להיות המקום שממנו 'תֵּצֵא תוֹרָה' – ירושלים. כך נולדת בפרק הזה גם ירושלים של דוד. ואת כלי גוליית – 'וְאֶת כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ' (יז, נד); ואת חרבו, שדוד לא נזקק לה, נמצא אחר כך בנוב, אצל הכהן, 'לוּטָה בַּשְּׂמָלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד' (כא, י): הכלים שאמרו שהכוח הוא השליט מונחים ליד האפוד, במקום ששם ה' שוכן בו.

בן מי זה הנער – ראשית הקנאה

השאלה: 'בֶּן מִי זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר'

התשובה: 'חֵי נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם יָדָעְתִּי'

(יז, נה)

'וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי' – הלוא דיבר עמו לפני רגע, והלביש אותו את מדיו. ומדוע 'בֶּן מִי זֶה הַנַּעַר'? הלוא דוד ניגן לפניו, ושמע עליו שהוא 'בֶּן לִישַׁי בֵּית הַלַּחְמִי'. הפסוקים זועקים שאין זו שאלה טכנית, ואבנר נשבע: 'חֵי נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם יָדָעְתִּי'. כאן מתחיל הסיפור הגדול של הספר. כל זמן שגוליית איים, שאול רצה מושיע, והבטיח לו כל הבטחה: 'יַעְשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת בִּתּוֹ יִתֵּן לוֹ וְאֶת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל'. אבל ברגע שהמושיע יוצא, 'וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת דָּוִד יֹצֵא', מתחיל חשבון אחר: אם הוא יצליח – הוא המלך. ושאול יודע, מאז 'קָרַע ה' אֶת מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ' (טו, כח), שיש מישהו אחר; ועכשיו הוא יודע גם מהיכן

[ט] ראה מאמרנו לשופטים א (יהודה יעלה – ואחר ירדו).

הוא בא – מבית לחם. 'בֶּן מִי זֶה הַנַּעַר' היא השאלה: מאיזו משפחה בא זה שעומד לקחת את מקומי?

וחז"ל, שהרגישו שהדרש כאן הוא הפשט, פירשו: "אם מפרץ אתי – מלכא הוי, שהמלך פורץ לעשות דרך ואין ממחין בידו". פרץ, שיצא ראשון לא לפי סדר הלידה – 'מַה פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ' – הוא אבי המלכות: מלך הוא מי שאינו מתנהל לפי המציאות שנולדה, אלא בונה אותה. הלידה היא הדבר היחיד שאינו בבחירת האדם – בכור או שני, ראשון או אחרון; ועשו, 'וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי', נולד עשוי, ומשלים עם זה. ויעקב כבר בלידתו 'וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו' (בראשית כה, כו): אני אהיה הבכור לפי מעשיי, לא לפי לידתי. 'כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל' (שם לב, כט) – אין מציאות שהיא גדר בשבילו. פרץ מספר את אותו סיפור, ודוד הוא "מפרץ": כולם עומדים מול גוליית ואינם יכולים, והוא יכול. והוסיפו: כשהלביש שאול את דוד את מדיו, "מדו – כמדתו", והוא ראה שדוד 'מִשְׁכְּמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ' כמוהו – ומכאן הקנאה. ואצל דוד, הגובה אינו נזכר כלל; הוא אינו עניין[א].

הכרה מלמטה – ואהבת העם

> וַיְהִי דָוִד **לְכֹל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַה' עִמּוֹ וַיַּרְא שָׁאוּל אֲשֶׁר הוּא מַשְׂכִּיל מְאֹד**
> וַיָּגָר מִפָּנָיו וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת דָּוִד **כִּי הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם**
> (יח, יד–טז)

מכאן ואילך הפסוקים חוזרים ומעמידים את שתי המלכויות זו מול זו. שאול, כשקרא לעם להצלת יבש גלעד, ניתח צמד בקר ושלח בכל גבול ישראל: 'אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יֹצֵא אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה יֵעָשֶׂה לִבְקָרוֹ' (יא, ז) – הנהגה מלמעלה, מתוך איום. אצל דוד: 'וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל' (יח, ה), 'וַיְהִי דָוִד לְכֹל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַה' עִמּוֹ' (שוב הסדר), 'וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת דָּוִד כִּי הוּא יוֹצֵא וָבָא

[א] יבמות עו, ב: "אם מפרץ אתי – מלכא הוי, שהמלך פורץ לעשות דרך ואין ממחין בידו; אם מזרח אתי – חשיבא בעלמא הוי". ושם: "מדו – כמדתו", ו'מִשְׁכְּמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם' – ומכאן נכנסה בו הקנאה.

לִפְנֵיהֶם' (יח, טז). ההכרה באה מלמטה, מן העם שרואה אותו יוצא ובא[ב]. וכך אצל יהודה עצמו: לא היה בתכנית שיהיה המלך, אבל מתוך ההתנהלות במציאות, מתוך המצוקה במצרים, יהודה הוא שעומד בראש – 'יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ' (בראשית מט, ח).

ונשק אחד מלווה את שאול בכל הפרקים: החנית. 'וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת הַחֲנִית וַיֹּאמֶר אַכֶּה בְדָוִד וּבַקִּיר' (יח, יא); 'וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד וּבַקִּיר' (יט, י); 'וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ' – על יהונתן בנו (כ, לג); ואף בשנתו, 'וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה בָּאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָיו' (כו, ז). שאול אוחז בחנית, ודוד – 'וְחֶרֶב אֵין בְּיַד דָּוִד'. ומה עושה הבורח? 'וַיִּסֹּב דָּוִד מִפָּנָיו פַּעֲמָיִם' (יח, יא) – מתחמק, ואינו משיב. 'וַיִּרְא שָׁאוּל מִלִּפְנֵי דָּוִד כִּי הָיָה ה' עִמּוֹ וּמֵעִם שָׁאוּל סָר' (יח, יב); והוא מרחיק אותו מביתו – 'וַיְסִרֵהוּ שָׁאוּל מֵעִמּוֹ וַיְשִׂמֵהוּ לוֹ שַׂר אָלֶף' (יח, יג) – ודווקא ההרחקה הזו מעמידה את דוד לפני העם: 'וַיֵּצֵא וָבָא לִפְנֵי הָעָם'.

ושאול 'עוֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה' (יח, ט), ומבקש להפילו ביד פלשתים: 'אַל תְּהִי יָדִי בּוֹ וּתְהִי בּוֹ יַד פְּלִשְׁתִּים' (יח, יז). והתוצאה הפוכה: 'שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד' (יח, ל). כל מה שנעשה כדי להקטין את דוד – מגדיל אותו; כי מלכות שצומחת מלמטה אינה תלויה במי שלמעלה.

ודוד, מצדו, אינו מחפש את בית המלך. על מרב הוא אומר 'מִי אָנֹכִי וּמִי חַיַּי מִשְׁפַּחַת אָבִי בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אֶהְיֶה חָתָן לַמֶּלֶךְ' (יח, יח); ועל מיכל – 'הַנְקַלָּה בְּעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ רָשׁ וְנִקְלֶה' (יח, כג). ורק כשהמחיר הוא "מאה ערלות פלשתים" – 'וַיִּשַּׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ' (יח, כו): מה שמדבר אל דוד אינו החתונה אלא המלחמה בפלשתים, ההזדמנות להעיר את עוז ישראל שראה אותו מבויש בעמק האלה. ושוב 'וַיֹּאסֶף שָׁאוּל לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב אֶת דָּוִד כָּל הַיָּמִים' (יח, כט).

וכשיהונתן מדבר על לב אביו, 'וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן וַיִּשָּׁבַע שָׁאוּל חַי ה' אִם יוּמָת' (יט, ו) – ומיד אחר כך החנית בקיר. 'שֹׁמֵעַ בְּקוֹל' בכל מקום הוא קבלת מרות, לא קבלת תוכן: 'אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ' (דברים כא, יח). שאול שומע בקול; הוא אינו שומע את הדברים. וזה שוב אותו הבדל שראינו בעמק האלה.

[ב] הוריות שם. ולשון 'מַשְׂכִּיל' מוכרת לנו מיהושע: 'כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל' (יהושע א, ח) – הנהגה מכוונת ומחושבת, שהתורה מעצבת אותה.

הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה **וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים** וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ **וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ עַד דָּוִד הִגְדִּיל** וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם **אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה'** לֵאמֹר ה' יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד עוֹלָם

(כ, מא-מב)

ובתוך המתח הזה נקשרת הברית עם יהונתן: 'וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד' (יח, א). מדוע דווקא יהונתן, שהיה אמור לירש את המלוכה? משום שיהונתן עשה במכמש בדיוק את מה שדוד עשה בעמק האלה: יצא לבדו, בלי לספר לאביו, וקבע לעצמו אות – 'וְאִם כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ' (יד, י). הוא הכיר את המהלך הזה, ובסוף הוא מגדיר אותו במילה: 'בְּרִית ה'' (כ, ח). ובשדה, בשעת הפרידה, אחרי כל התכנון הקר שלא להיפגש – 'וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ עַד דָּוִד הִגְדִּיל' (כ, מא): האהבה גוברת על החשבון. ויהונתן משביע אותו פעמיים – 'וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ' (יח, ג), ושוב 'וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ' (כ, יז) – ודוד קורא לברית הזו 'בְּרִית ה''. האהבה והברית בשם ה' הן דבר אחד; וזו הברית שתעמוד לבית שאול גם כשתהיה המלוכה ביד דוד.

מלכות במדבר – וינהג את מקניהם

דוד בורח – אל שמואל, אל נוב, אל גת, אל עדולם – ומגיע אל המדבר. ושם, בשעה שהוא נרדף ונלחם על קיומו, מתחילה להיבנות המלכות בפועל. 'וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְּלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת הַגָּרָנוֹת' (כג, א). זו אינה מלחמה כמו מול גוליית; אלו פשיטות על הגרנות, שאינן מניחות להחזיק חקלאות. ודוד שואל בה', יורד, 'וַיִּנְהַג אֶת מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה' (כג, ה) – המילים 'וַיִּנְהַג אֶת מִקְנֵיהֶם' נכנסות באמצע הפסוק, ומתארות את התוצאה: דוד ואנשיו התחילו להנהיג את המקנה ולשמור עליו. המדבר הוא מקום פרוץ; אם אין מי שמגן, לא יכול להתפתח שם דבר. וכשמת שמואל, 'וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל מִדְבַּר פָּארָן' (כה, א) – קו הגנה מן הדרום-מזרח. במרחב הזה אנשי יהודה מתעשרים.

> וַיַּעַן נָבָל אֶת עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר **מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֶת טִבְחִתִּי** אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה
> (כה, י–יא)

ואחד המתעשרים הוא נבל הכרמלי, 'וְהָאִישׁ גָּדוֹל מְאֹד' – גדול ברכוש, שלושת אלפים צאן. דוד שולח אליו ביום הגז עשרה נערים – 'וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ שָׁלוֹם' (כה, ו), ארבע פעמים שלום: הכל בסדר, אתה, ביתך והצאן – ומזכיר לו: 'הָרֹעִים אֲשֶׁר לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֻכְלַמְנוּם וְלֹא נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל... כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּאנוּ תְּנָה נָא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד' (כה, ז–ח)[ג]. דוד אינו דורש ואינו קובע סכום; הוא מזכיר. והתשובה: 'מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו'. נבל יודע היטב מי הוא דוד; מה שהוא אומר הוא: איני מכיר בכך. חז"ל שמו בפיו: כלום הוא בטוח אלא על שני טיפין שמשחו שמואל? היכן שמואל והיכן טיפיו – ואכן הפרק נפתח ב'וַיָּמָת שְׁמוּאֵל'[ד]. 'עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים' – נבל רואה את עצמו כאדון בסיפור, ואת דוד כעבד שפורץ; ואת העושר – 'אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֶת טִבְחִתִּי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי' – אין כאן איש מלבדו.

ואמרו חז"ל: הוא נבל הוא לבן[טו]. ונער נבל אומר לאביגיל על אנשי דוד: 'חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם לַיְלָה גַּם יוֹמָם' (כה, טז) – ממש כיעקב ללבן: 'הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה' (בראשית לא, מ). שני נרדפים ששומרים צאן באחריות עד הסוף; ומולם לבן – 'הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לִי הוּא' (שם לא, מג) – ונבל: 'לַחְמִי וּמֵימַי'. מי שאינו מכיר במחויבות למי שעומד מאחורי הצלחתו, אינו מכיר גם במי שעומד מאחורי המציאות כולה; ודוד אמר עליו 'אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין

[ג] ראש השנה יח, א: "ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל – ... כנגד עשרת ימי תשובה"; ומכאן שהיה הדבר בראש השנה. ובוודאי שיש גם את דרך הפשט, כרש"י: "על סמך משתה ויום טוב שיש לך" – יום גז הצאן יום משתה הוא.

[ד] ילקוט שמעוני שמואל רמז קלד: "ויען נבל את עבדי דוד – אמר: כלום הוא בטוח אלא על שני טפין שמשחו שמואל? היכן הוא שמואל והיכן טפיו". ורש"י על 'מִי דָוִד': "מה הוא חשוב שאתן לו את שלי, הלא מרות המואביה בא"; ונבל 'כָּלְבִּי' – "מבית כלב" (רש"י), משפחה שראתה את עצמה ראויה להנהגה ביהודה.

[טו] ילקוט שמעוני שם: "אמר רבי סימון: הוא נבל הוא לבן; מה לבן היה רמאי, אף נבל היה רמאי". ובשער הגלגולים לארי"י, הקדמה לו: "כי לבן נתגלגל בנבל הכרמלי... ולפי שעבד יעקב ללבן, נתגלגל ההוא רוחא דיליה באביגיל, ונשאת לנבל".

אֱלֹהִים' (תהלים יד, א). וזו בדיוק הנקודה שדוד גילה בעמק האלה: 'מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים' – יש מישהו מאחורי המערכה, ואני מחויב לו. וכך הביא אברהם אבינו את שם ה' לעולם – לא בשיעור בתאולוגיה, אלא בהכנסת אורחים: לאחר שאכלו ושתו ועמדו לברכו, אמר להם "וכי משלי אכלתם? משל אלהי עולם אכלתם" (סוטה י, ב). מי שמבין שצריך להודות, מבין שיש מישהו מתחת לכל הסיפור.

מלך שאפשר לעצור אותו

> וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל **בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ** וּבְרוּכָה אָתְּ **אֲשֶׁר כְּלִתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְדָמִים** וְהוֹשֵׁעַ יָדִי לִי
>
> (כה, לב–לג)

ועם כל זה, תגובת דוד מפתיעה: 'חִגְרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ... וַיַּחְגֹּר גַּם דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ' (כה, יג) – ארבע מאות איש, בלי דיון, ושבועה: 'אִם אַשְׁאִיר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ עַד הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר'. יש כאן אצל דוד משהו טוטלי וקשה. והנה באה אישה, אשתו של מי שהוא יוצא להרוג, 'טוֹבַת שֶׂכֶל' – כדוד עצמו, 'לְכָל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל' – ואינה בורחת, אלא יורדת בסתר ההר אל המוקש, בלילה, ומדברת אליו[טז]. ובלילה הזה חווה, כביכול, הלילה שבו התכונן יעקב לפגוש את עשו: גם דוד בא עם ארבע מאות איש; גם כאן נשלחים 'מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר' (כה, יד) ודורון; ואמרו בשם האר"י שאביגיל היא גלגולו של יעקב, ונכתב שמה פעם אחת חסר – 'אֲבִגָיִל' (כה, ג) – לרמוז שנמשכת ממנו[יז]. אלא שיעקב התכונן מתוך פחד – 'וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ' – וחילק את מחנהו לפליטה; ואביגיל יורדת אל המוקש בלי פחד, מכוונת ומסודרת: 'עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם בָּאָה'. ודוד – שומע: 'בָּרוּךְ ה'... וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְדָמִים'.

כאן ההבדל האחרון בין שתי המלכויות. כששאול ציווה להרוג את כהני נוב, "לא אבו עבדי המלך לשלח את ידם" (כב, יז) – ואיש לא הצליח לעצור אותו; הוא פנה אל דואג.

[טז] מגילה יד, ב: דוד אמר "מורד במלכות הוא ולא צריך למידייניה", ואביגיל השיבה "עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם"; ושם: "וכי דנין דיני נפשות בלילה?".

דוד, בתוך אותו כעס, נעצר על ידי אישה. ואמרו חז"ל על 'אַדְמוֹנִי': כשראה שמואל את דוד אדמוני נתייירא – אף זה שופך דמים כעשו; אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'עִם יְפֵה עֵינַיִם' – עשו מדעת עצמו הורג, וזה מדעת סנהדרין הורג"[ח]. המלכות הרגילה היא כוח החרב; מלכות בית דוד היא 'מִשְׁפָּט וּצְדָקָה' (שמואל ב ח, טו) – ומשפט אין עושים בכעס, אלא בחשבון, מתוך הקשבה. 'מִכֹּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי' (תהלים קיט, צט) – ואפילו מאשתו של נבל.

סיכום

מלכות שאול ניתנה מלמעלה: נגיד למצוקת העם, 'גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם', נמשח מפך, מכנס את העם באיום – ואיש אינו יכול לעצור אותו. מלכות דוד צומחת מלמטה: 'לִי מֶלֶךְ', שרק ה' רואה ללבב; נער שאינו משלים עם המציאות כפי שנולדה, אלא לוקח אחריות לרגע הנתון – שלב אחר שלב, מול הארי, מול הדוב, מול הפלשתי הערל; שמביא את שם ה' לעמק האלה בלי חרב, ואת ראש גוליית לירושלים; שהעם מכיר בו כי 'הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם'; שמעמיד במדבר מרחב של ביטחון, מכיר במי שעומד מאחורי המערכה – ויודע לשמוע גם בשעת כעסו.

ובכל שלב בא שם ה' בסוף: 'יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל... וַה' עִמּוֹ'; 'וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִיו... ה' אֲשֶׁר הִצִּלַנִי'; 'לְכָל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַה' עִמּוֹ'. לא משום שהקדוש ברוך הוא אינו בסיפור – אלא משום שזו הדרך שבה הוא רוצה להיות בו: שהאדם יעשה, וה' עמו. זוהי מלכות בית דוד, וזו המלכות שאנו מחכים לה.

לתגובות, הערות ולהצטרפות לרשימת תפוצה לקבלת העלון ומאמרים שבועיים:

shiurimholzman@gmail.com 052-761-5923

נערך על ידי: הרב שלמה שפירא · 050-568-4878

המאמר נערך מתוך תמלולי שיעורים שנמסרו בעבר, ועל דעת העורך בלבד

[ח] בראשית רבה סג, ח: "וכיון שראה שמואל את דוד אדמוני, נתייירא ואמר: אף זה שופך דמים כעשו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'עם יפה עינים' – עשו מדעת עצמו הוא הורג, אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג". ועל כוח המלך להרוג את המורד בו – רמב"ם הלכות מלכים ג, ח.

ה׳ שופטנו ה׳ מחוקקנו ה׳ מלכנו הוא יושיענו

ביאורים, מחשבות והרגשות

ספר שמואל

❖

וזאת להודיע שההערות נכתבו בצורת דיבור ולשבר את האוזן ולא יעלה על הדעת שהננו יכולים להבין משהו מגדלותם של אלו, המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם. והכל לפי מה שנדרשנו להבין את דברי התורה שנכתבה לנו ושנבין ממנה מה שהננו יכולים להבין ממנה ואם כן ודאי יש לזה אחיזה באמת אך אין לתפוס כלל על הלשון אם אינה מספיק מכבדת ח״ו או כדומה כי נכתב כשיח ולא כראוי לעלות עלי גיליון.

y0534125651@gmail.com

פרק י"ב

שמואל מוצא טעם להוכיח אותם אחרי שהתבססה המלוכה ולא בשעת המלוכה עצמה כלומר בעיקר בעקבות מה שדיברנו למעלה קודם כל נותנים לעם לעכל את המצב החדש ואז מוכיחים אותם, והרפואה אחרי זה היא לא לבטל את המלוכה אלא להמשיך מכאן ואילך לפני ה' ואם לא גם אתם גם מלככם תיספו, ולא מה שיושיע אתכם זה שיהיה לכם מוסד מסודר של מלוכה.

והאות הוא גשם בקציר, וכתוב, כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד, כי האופן שבו הם בקשו את המלוכה הוא באופן של חוסר התאמה, הדבר עצמו טוב אבל הוא הגיע בצורה לא מתאימה, מאאמו"ר.

פרק י"ג

בן שנה שאול במלכו, כנראה הכונה בן... שנה במלכו. ושתי שנים מלך על ישראל. ונצטרך להכניס את כל מלחמותיו ורדיפותיו אחרי דוד בשנתיים וזה מאוד קשה. ואולי הכונה שתי שנים עד שנמשח דוד.

חטאו הראשון של שאול – אי המתנה לשמואל.

יש לעיין מה מבטא ענין ההמתנה. שאדם ממתין למישהו, מה הוא אומר בזה? ולמה זה קשה להמתין, מדוע זה צריך להיות תכונה של מלך.

ובאמת ענין ההמתנה הוא תלוי כמה זה האדם מרגיש שהסיפור תלוי בו, מי שהרבה אנשים מחכים לו הוא מאוד לחוץ, קשה לו להמתין אבל מי שלא קשור לאירוע כל כך הרבה פחות לחוץ.

ונראה שזה היה המבחן למלכות ישראל אם היא תעמוד בהתבטלות לפני ה' או לא, שאם שאול היה מחכה לשמואל הוא היה מראה שהוא לא סומך על עצמו אלא ה' מנהל כאן את העניינים ולא היה פירוד בין המלכות לדבר ה'.

אבל עכשיו – ממלכתך לא תקום, ביקש ה' לו איש כלבבו וישימהו לנגיד על עמו. ויש להבין מה החידוש כאן כלפי מה שהפסיד במלחמת עמלק ונראה שכאן זה מלכותו לנצח כלומר לבניו ואחרי זה זה שגם הוא בעצמו יפסיד את המלכות.

והיתה הפצירה פים – ידוע,[1] מידת משקל שעלה הרבה כסף לחדד מחרשות.

פרק י"ד

יש לעיין אם מה שאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך, הוא חטא או לא, כי יש כאן נותן טעם לומר שזה המשך של מה שנתבאר של הניתוק בין מוסד המלוכה למלכות ה'.

[1] ומשקלו שני שלישי השקל, והלשון פים שני פה, כמו פי שנים. וזה באמת סכום עצום.

ויאכלו העם על הדם. הנה אין דין כיסוי הדם בבהמות רק בחיה או עוף ולא תאכלו על הדם ידוע שהוא מין ממיני הכישוף, והעם ברעבונם ותאותם אבדו את הגבולות ועשו כישופים לדעת איך ירדפו וכו', ולכן שאול לקח אבן גדולה לזרוק את הדם עליה.

אותו החל לבנות מזבח לה', ואחרי כן בנה עוד, כנראה זה המשמעות הפשוטה.

הנה יונתן הוחרם ונאמר על זה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ולא מובן איך אם כן פדו אותו. ונראה שלכן זה התוספת המיוחדת "אשר עשה את הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה", ומי שעושה יחד עם ה' לא שייך שימות ולכן אפשר באופן חד פעמי – הוראת שעה – לפדות אותו.

ושאול לכד **המלוכה על ישראל** וילחם סביב בכל אויביו, **במואב** ובבני עמון **ובאדום** ובמלכי צובא ובפלישתים ובכל אשר יפנה ירשיע, **ויעש חיל** ויך את **עמלק** ויצל את ישראל מיד שוסהו.

נראה שהדברים מכוונים לנבואת בלעם: וירום מאגג מלכו ותינשא **מלכותו... וקם שבט מישראל** ומחץ פאתי **מואב** וקרקר כל בני שת. **והיה אדום ירשה** והיה ירשה שעיר אויביו **וישראל עושה חיל**. ראשית גוים **עמלק** ואחריתו עדי אובד.

וזה מתאים גם עם ענין הקיני שבלעם אמר איתן מושבך ושאול אמר להם סורו רדו מתוך עמלקי, וגם שני המוטיבים שנמצאים בפרשת בלעם: "לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם... כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל" – שניהם נמצאים בתוכחת שמואל – "כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר" וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להינחם".

פרק ט"ו

הנה כאן עיקר חטא שאול שלא עמד במצב המתוקן של מלך שהוא מוביל את העם בשם ה' אלא "כי יראתי מהעם ואשמע בקולם", וגם ראשית לא הודה בחטאו ולא כדוד שמיד אמר חטאתי, ויש מקום להרגיש זה קשור גם בפעם הראשונה וגם בפעם השניה למה שכאילו העם קובע לה' מה לעשות "ופני ה' לא חיליתי... ואתאפק ואעלה העולה", ו"אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לזבוח לה' אלהיך", "הקימותי את דבר ה'", "אשר שמעתי בקול ה' ואלכה בדרך אשר שלחני ה'"...

ויחר לשמואל. הנה שמואל אוהב את דוד יותר משאול, לשאול הוא נושק, אכפת לו ממנו מאוד, "לא יסף עוד שמואל להיראות אל שאול כי התאבל על שאול כל הימים", ויש לעיין מה בענינו יותר מתאים לשאול, והפשטות שהוא המלך הראשון שהמליך ויש להעמיק בזה.

הנה שאול נשאר במלכותו, ויש להבין למה לא ירד ממנה מיד. ועוד יש להבין בהמשך את כל הרדיפות של שאול את דוד שידע כי מלוך ימלוך וקמה בידו ממלכת ישראל, וגם מה שאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, מה שייך ששאול הצדיק ימרה את פי ה'.

ונראה שכמה פעמים שאול סבר שכביכול הוא יכול לפרש את צו ה', וכביכול להתוכח אתו, בציווי הראשון של שמואל לחכות לו אמר ופני ה' לא חיליתי, במלחמת עמלק שאמר הקימותי את דבר ה', וגם במלחמה האחרונה שלא נענה מאת ה' כביכול נענה ממנו בכוח על ידי אוב.

וגם כאן כנראה סבר שאול שכל עוד לא סר ממלכות ניתן לו רשות למנוע את המלכת דוד בכל מחיר, גם במחיר הריגת משיח ה', ולכן רודף אחרי דוד אפילו שיודע שנמשח.

פרק ט"ז

הנה גם מלכות דוד נעשית בסתר, אם כי כאן יש בזה טעם פשוט. וגם היא מתוך זבח, וגם בה לא יודעים בתחילה מי הוא זה ואחרי שיודעים לא משתנה משהו בסטטוס שלו, ממש כמו המלכת שאול.

ולא בחינם דוד הוא מעביר את הרוח הרעה מעם שאול כי הוא בעצם בעל הרוח ומכוחו מוטב לשאול, וזה דרגא ראשונה בהתעלות של דוד על שאול.

יודע נגן גיבור חיל ואיש מלחמה, נבון דבר וטוב תואר וה' עמו, יש כאן חוסר זהירות לשבח בפני המלך מישהו שכבר בטח היו כמה שידעו משיחתו, וחז"ל עמדו בזה ואמרו "כל המקרא הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע" [וחז"ל מבינים שזה דואג על דרך כל מה שאתה יכול לתלות ברשע תלה וכמו שכל דבר רע בדור המדבר תולים בדתן ואבירם, והכונה דתן ואבירם ובית מדרשם, ה"נ דואג וחבריו].

פרק י"ז

ואת ערובתם תיקח. קשה. ויתכן שהוא כמו הסמוך לו – תפקוד לשלום ואת ערבתם הבטחת שלומם תיקח אלינו, וחז"ל דרשו מה שדרשו.

כאן דרגא שניה בהתעלות דוד על שאול שמנצח את מלחמותיו. ויש רמז במה שאמר "אל יפול לב אדם עליו", שהוא כנראה רצה לומר בלשון כבוד ולא רצה לומר אל יפול לב המלך עליו, אבל תכלי"ס המשמעות היא שאתה הוא אדם רגיל.

האבן שנכנסה במצחו של גלית, היה זה נס, ומשערים שגלית היה חולה בתסמונת מסוימת שגרמה לו לגדול [והמוכרת מדעית היום] והמחלה הזאת גורמת לעצמות המצח להתרחב ולהשאיר חלל פנוי, וה' יודיענו דרך אמת.

ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער. תמוה מאוד. ויש לומר ששאול לא בדיוק התעניין כשהגיע לנגן בן מי הוא רק שמע בחצי אוזן הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי, ועכשיו נתן דעתו לשים לב.

פרק י"ח

ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו.

כולם אוהבים את דוד, שאול ככתוב ויאהבהו מאוד. יהונתן. מיכל – ותאהב מיכל בת שאול את דוד [זו האשה היחידה שכתוב עליה בתנ"ך שהיא אהבה איש].

וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם.

דוד היה איש מוצלח ועוצמתי מאוד, בניגוד למי שמכיר אותו רק מספר תהילים, ובאמת זה לא רק שזה לא סותר אלא אדרבא, הנפש העמוקה היא החזקה, ובאמת יש סוד גדול באהבת השלם שהיא גופא יכול להביא לקנאה ושנאה עליו, אם היא לא נעמדת בצורה הנכונה אז

היא מאיימת על האוהב. ולכן זה מה שהביא את שאול לשנוא כ״כ את דוד, ואחר כך להתחרט ולדבר אליו דיבורי ריצויים. ובפרט שלמשל עם הזיפים שאול מגלה חולשה גדולה "כי חמלתם עלי"... וכל העניין, וזה לא מובן כל כך כמו שדוד אומר לשאול אחרי מי יצא מלך ישראל... אחרי פרעוש אחד..., ולפי״ד זה יותר מובן [וזה מצטרף עם זה ששאול הבין שדוד הוא איום אמיתי על המלכות שלו]. וזה גם מה שעם ישראל בהמשך לפעמים עם דוד עד הסוף וברגע אחד מתהפך, ודו״ק בכל זה היטב.

ראשית ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל – כעבד שאול

אחר כך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל – כמעמד עצמאי

אחר כך ויהי בצאתם שכל דוד מכל עבדי שאול.

פרק י״ט – כ׳

אי אי אי אי... איזה סודות... יהונתן מול שאול, ענין החודש, החיצים, יסוד למלכות יורה כחץ, ותמיד מוזכר שיהונתן אהב את דוד ולא שדוד אהב את יהונתן, נבואת שאול, המשל פעם ראשונה בתור בן קיש איש פשוט ופעם שניה בתור מלך, וה׳ יגלה לנו נפלאות מתורתו.

מה שדרשו חז״ל שישבו בניות ברמה ודרשו היכן יהיה בנין בית המקדש, אולי בגלל שכשמתחיל שאול לרדוף אחרי דוד רשמי, אזי נעמד כבר ההתמודדות הישירה של מלכות דוד עם מלכות שאון ולכן מיד צריך להעמיד את זה שמלכות דוד היא בונה המקדש, ככתוב ויבחר בדוד עבדו, בהר ציון אשר אהב, כשמודגש הויבחר בדוד עבדו, צריכים להדגיש את בהר ציון אשר אהב.

ונסתרת בשדה עד הערב השלישית. כנראה לא ידע אם יהיה שני ימים ראש חודש או יום אחד ואמר לו לפחות עד הערב השלישית ואז אני יצא אליך בודאי.

וכנראה כל ענין סימני החיצים זה למקרה שיהיו אנשים בשדה ולא יוכלו לדבר ביניהם מפורשות.

ויאמר יהונתן אל דוד, חי **ה׳ אלהי ישראל כי אחקור את אבי כעת מחר השלישית** ואם **הנה טוב אל דוד**, יקרה לי כך וכך רע אם **ולא אשלח אליך וגלתי את אזניך.** וגם **כה יעשה ה׳ ליהונתן וכה יוסיף[2], כי** אם **ייטיב אל אבי את הרעה אליך** [ייטיב לאבי להרע לך], אז **וגליתי את אוזניך, ושילחתיך והלכת לשלום ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי. ולא** יקרה ש**אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה׳** ותהרגני, וממילא אם תישבע לי על זה **לא אמות. ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם, ולא** תכריתנו גם **בהכרית ה׳ את אויבי דוד איש מעל פני האדמה.**

וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד. לא הבנתי איך הם ישבו, ויכול להיות ששאול צמוד לקיר, דוד, אבנר, יהונתן, ואז דוד נעדר אז יהונתן קם לעבור למקום של אבנר ואבנר עבר למקום של דוד. וזה לא כל כך הגיוני שדוד יהיה יותר חשוב משר הצבא ובן המלך או שנאמר שכיון שניגן לו היה צמוד

[2] הלשון הזאת תמיד היא במשמעות של כה יעשה ה׳ לי אם מה שאני אומר עכשיו לא אעשה, ואז אומר מה שיעשה.

אליו. ואבנר יהונתן דוד גם לא מסתדר כי אם כן כלם נשארו על מקומותיהם, וכן אבנר דוד יהונתן לא מובן.

ולא אכל יהונתן ביום החודש השני לחם כי נעצב אל דוד וגם כי הכלימו אביו.

פרק כ״א

אין לחם חול כי אם לחם קודש אם נשמרו הנערים אך מאשה, כי לא אחלל את הלחם עד כדי כך. ויש הרבה, שגם בעניני סכנה לא מחללים ערכים לאומיים. ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצורה לנו מתמול שלשום והוא דרך חול ואף כי היום יקדש בכלי, פסוקים קשים מאוד, אולי הכונה ואפילו שהוא דרך חול אנחנו טהורים וממילא גם היום אפשר לתת לנו קודש בכלינו, וישל״ע.

אם אותה תיקח לך קח כי אין אחרת זולתה בזה, יש כאן משמעות כפולה גם אם זה אתה רוצה כך, אין משהו אחר וגם אין לנו משהו אחר, ודוד כאילו לא שומע את הנימה ואומר אין כמוה תננה לי.

יש כאן בטח נקודת שבירה אצל דוד יפה הנפש שהיה צריך לשחק את עצמו כמשוגע, ואמר באותה שעה מזמור לדוד באחוז אותו פלשתים בגת... חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לוחם ילחצני, נודי ספרת אתה, שימה דמעתי בנודך הלא בספרתך, ואחרי זה אמר את משכיל לדוד בברחו מפני שאול במערה... בהתעטף עלי רוחי.

פרק כ״ב

ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם, והנה הם נעלמים מהמפה אחרי זה, וחז״ל אמרו שהרג אותם.

ויאמר גד החוזה אל דוד לא תשב במצודה לך ובאת לך ארץ יהודה, אל תפרוש מהמערכה אלא התנהג כמלך בארצו שנזהר.

מות תמות אחימלך אתה וכל בית אביך, והנה התקיימה בזה הנבואה על בית עלי וכל מרבית ביתך ימותו אנשים.

באותה שעה אמר דוד, מה תתהלל ברעה הגיבור, הרי כל קיומינו הוא בחסד אל כל היום. אהבת רע מטוב, שקר מדבר צדק סלה, אהבת כל דברי בלע לשון מרמה. גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאוהל ושרשך מארץ חיים סלה, כנגד מה שהיית נעצר בפני ה׳. ואני כזית רענן אהיה בבית אלהים, בטחתי בחסד אלהים עולם ועד, אודך לעולם כי עשית, ואקווה שמך כי טוב נגד חסידך שיראו נקמתם, וזה שלא ענה ה׳ לשאול באורים ותומים.

ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעול ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב, והוא הלשון שכתוב במלחמת עמלק, ודרשו חז״ל כל המרחם על אכזרים וכו׳.

ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי שם דואג האדומי, אנוכי סבותי בכל נפש בית אביך.

אמרו חז״ל אילו הלוהו יהונתן לדוד שני כיכרות לחם לא מתה נוב עיר הכהנים וכו׳.

ארמוז סוד, אנשי לבב שמעו לי אדבר וירוח לי, קלקול הראשון ממנו סניפי מרה, כי יהונתן טועה בצורך של דוד, ממילא דוד בעל כרחו גורם להריגת נוב עיר הכהנים.

פרק כ״ג

מלחמת קעילה. מתברר כאן שגם בגלותו דוד מושיע את ישראל.

צריך לדעת למה פירש הכתוב את כל הרדיפות של שאול ולא הסתפק בלומר ויבקש שאול את דוד כל הימים, ולא נתנו אלהים בידו.

ובאמת כל מרדף כנראה מלמד משהו מהותי ביחסים של שאול ודוד, ונסכם בינתים:

- פעמים בחנית ובקיר, פעם לפני ששאול "ירא ממנו מאוד" ופעם אחרי.
- בריחתו לביתו והשליחה אל הבית להמיתו, בריחתו לניות ברמה והתנבאותו של שאול, כשבעצם דבר הרדיפה לא מפורסם עדין [שהרי יהונתן למשל לא ידע]. [מזמור נ״ט]
- ייטיב אל שאול את הרעה על דוד בסעודת החודש, דוד בורח לנוב, ושם יש את הסיפור של נב עיר הכהנים. [מזמור נ״ב]
- לאכיש, ושם הוא משתגע. [מזמור נ״ו, ל״ד]
- למערת עדולם[3], ושם נאספים אליו כל איש אשר לו נושא וכל איש מר נפש [מזמור קנ״ב, נ״ז]
- למלך מואב ומניח שם את משפחתו.
- קעילה, מושיע את קעילה והם כופרים בטובתו ועתידים להסגיר אותו,
- זיף, והזיפים מסגירים אותו [מזמור נ״ד]
- מדבר מעון, סלע המחלקות, יהונתן מחזק את ידיו
- עין גדי, כריתת כנף שאול.

וחכם יוסיף לקח לפרש ההדרגה ברדיפת דוד ובעלייתו על פני שאול ואם יצא בזה משהו ברור נכתוב בעזרת ה׳.

פרק כ״ד

המלכות כידוע תמיד נקרעת עם מעיל, וכמה מכוון שדוד הוא זה שכורת את כנף המעיל אשר לשאול, וזה קשור גם למה שיהונתן מתפשט את המעיל שעליו ונותן אותו לדוד, ובפרט שכאן מתברר ההבדל הענק שבין שאול לדוד, שאול למרות שהוא יודע שדבר ה׳ הוא להמליך את דוד הוא עומד כנגד זה ומנסה להרוג את דוד, ואילו דוד למרות שה׳ אמר לו שהוא ראוי למלוך מ״מ הוא נותן לקב״ה לסדר את הענינים ואפילו על מה שכרת את כנף מעילו הוא מתחרט, שגם בסימן הזה הוא לא רוצה לעשות את זה לעצמו [וגם את מדי שאול הוא לא רוצה ללבוש משא״כ יהונתן כנראה] "אך לאלהים דומי נפשי, כי ממנו תקותי".

ויתכן שלכן אז שאול מודה ואמר ידעתי כי מלוך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל.

[3] סתם שאני לא ישכח, כתוב "עד עדולם יבוא כבוד ישראל", יכול להיות שזה רמז לכאן.

[וזה מה שאומרת לו אביגיל: אשר מנעך ה' מבוא בדמים והושע ידך לך", אתה ענינך הוא שה' מושיע אותך ולא במעשה עצמאי שלך.]

גם כאן דוד משתמש בלשון "אדם" כמו במלחמת גלית.

פרק כ"ה

שמואל מת ונראה שכאן דוד צריך להתחיל קצת להיות מלך ולממש את התקופה החדשה וזה סיפור מעשה נבל שהוא עניין מלכות דוד "דן והורג על פי סנהדרין" ולא ע"פ עצמו כמו שביארנו למעלה.

יסכר פי דוברי שקר הדוברים על צדיק עתק בגאוה ובוז. התרבות העתיקה היתה להעלות מס לכל שבט חזק ששומר מפני בזיזות שהיו מצויות עד מאוד, ומה שביקש דוד לא היה אחד מאלף ממה שהיה ראוי לו, מלבד החוצפה הגדולה של נבל שנראה מתוך דבריו שהיה מעודכן היטב בפוליטיקה.

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך · גליון ה׳

מדור הערות

❖

שמואל א יב – כה · פרשת חיי שרה

הערות והארות על הפרקים

לפי לוח לימוד הנ״ך · י״ט – כ״ה חשון תשפ״ז

הערות על ספר שמואל א

מאת הרב אוריה עינבל שליט״א

פרקים ח–כא

פתיחה – הממסד ו"האיש הקטן"; פרשיות שאול כספר שירה

◆ הבחירה העקבית בקטן – ובסוף במשורר

בכל ספר שמואל קיים מאבק מובנה בין הממסד החזק והנוקשה לבין "הקטן" והפנימי, והקב"ה בוחר בעקביות דווקא בקטן: חנה מול בית עלי – האשה השבורה מול הממסד הכהני הוותיק; שמואל הנער הצעיר, הלוי, מועדף על פני בני עלי המיוחסים; שילה חרבה משום שהפכה לממסדית מדי וחסמה את התקרבות האנשים לה' באמת; שאול נבחר משבט בנימין – השבט הקטן ביותר, שנרדף וכמעט נכחד בפילגש בגבעה, והוא עצמו מעיד "הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל"; ודוד נבחר בהיותו "הקטן", הרועה הדחוי מאחורי הצאן, כנגד אחיו גבהי הקומה. וה' לא בחר בממסד הכהני של שילה, ואף לא עצר במודל הנביא – שמואל השקול כמשה ואהרן – אלא בחר בסופו של דבר בדוד המשורר: באיש הבודד, בחיי הנפש ובפנימיות הלב, אווירת ספר תהלים.

◆ פרשיות שאול – סודות, רמזים וסמלים

פרשיות שאול מלאות ברמזים דקים, בשיחות סתומות ובעיסוק בפרטים זעירים – שיחות שמואל ושאול על הגג, ההמתנה בגלגל, פרשת נבל הכרמלי. "אנכי הראה" – כששאול מחפש אתונות ומגיע לשמואל, שמואל אומר לו "אנכי הראה"; ברובד השירי זהו דיבור אלוקי: שאול עסוק בחיפוש טכני של אתונות, והקב"ה אומר לו – אתה אינך רואה; אני רואה את התהליך ההיסטורי והרוחני הגדול המתרחש מאחורי הקלעים, ייסוד המלוכה והשראת השכינה. "ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני" – הפסוק שבו אבי שאול שוכח מן האתונות ודואג לבנו מתפרש כדיבור אלוקי: הקב"ה חדל מלעסוק בפרטים החומריים וזועק שיר של אהבה ודאגה – מה אעשה לבני. "אל תשם את לבך להם כי נמצאו... וכל אשר בלבבך אגיד לך" – לבו של שאול מחפש בעצם משהו עמוק בהרבה מן האתונות, גם אם אינו מודע לכך במפורש.

◆ שאול – הצדיק של ההווה והפרטים הקטנים

שאול מתאפיין בהקפדה עצומה על פרטים מעשיים ועל המציאות הנוכחית – התרכזות בהווה; צדיק ומורה הוראה מקומי. בחיפוש האתונות השקיע מאמץ כביר במצוות כיבוד אב ובאיתור הרכוש, ולא התייחס לכך שיש סביבו עולם רוחני רחב יותר – הוא כלל לא הכיר את שמואל, אף ששמואל סבב בסביבתו. באי-ההמתנה לשמואל בגלגל הכריע כ"מורה הוראה" וכצדיק: כרגע העם מתפזר והפלשתים לוחצים, ולכן חובה להילחם עכשיו – הוא ויתר על המהלך ההיסטורי של הקרבן הנבואי לטובת ההכרח המעשי של השעה. שאול הוא צדיק גמור, ואינו מרים עיניו מד' אמותיו, כלומר עיקרו ממוקד בחובת

השעה הזו והמקום הזה בשלמות, ולא בשיקולים כלליים. ודווקא בגלל צדקותו הוא מאבד את המלוכה. (ועל ירידת שאול לגלגל כחידוש הברית, וחומרת אי-ההמתנה – ראה מבי מדרשא גיליון פג.)

◆ מדוע שאול לא דרש את הארון – והסכנה שבחסימת קול האומה

דוד ביקר לימים את תקופת שאול: "כי לא דרשנהו בימי שאול". הפשט: תגובת-נגד לטעותם של חפני ופינחס – שאול הבין שאסור להשתמש בארון כמכשיר טכני, אלא יש להמתין שהקב"ה יוביל את התהליכים; והעומק: שאול סבר שתפקיד המלך מצטמצם להגנה צבאית מפני פלשתים, ולא להתערבות במהלך השמימי של הארון. חידושו של דוד – שפעל מתוך "ביטול" גמור (זה לא אני, זה מה שה' רוצה – כפי שאמר לגלית), ובשל ביטולו המוחלט לא חשש לגעת בקודש ולהעלות את הארון לירושלים. ויש להוסיף על מהות הסכנה שבמלוכה: הגישה המקובלת רואה במלוכה סכנה כי היא מרחיקה את מלכות ה' הישירה ("וה' אלהיכם מלככם"); אבל יש פן שני – המלוכה עלולה לחסום את קולה של כנסת ישראל עצמה: מלך ממסדי יוצר חציצה, קוטע את הרוח הספונטנית ואת הנבואה, ומשתיק את הדיאלוג החי שבין העם לקב"ה. ספר שמואל כולו הוא "ספר של דיבור", ואילו בספר מלכים הדיבור האינטימי הזה הולך ונחסם. (וראה מבי מדרשא גיליון פג: מאותו רגע ששאול מופיע כמלך – נעלם הארון, כי תפקידו כמלך זמני הוא רק להושיע את ישראל מיד פלשתים.)

פרקים ח–יב – בקשת המלך והמלכת שאול

◆ מלכות אדם או מלכות ה' – ארנק וחרב

חשוב להבין: המחלוקת אם מלך מצוה וחובה, או רשות ואפילו פחיתות, אינה האם מלכות או שהעם יקבע – כמו שמרבים לומר בלא עיון – אלא האם מלך בן אדם, או שה' יהיה המלך.

ה' מלך על ישראל בתקופות של משה ויהושע, דבורה, גדעון ושמואל. וההבדל העיקרי בין שלטון המלך לשלטון הכהן, הנביא והזקנים אינו רק אם שואלים את ה' כל דבר או מחליטים לבד, אלא ההבדל אחר לגמרי, ואת זה האנשים היום אינם מבינים: למלך יש צבא, ואם ה' מולך – אין לעם ישראל צבא. זה הנושא. השאלה היא האם יש לעם ישראל ארנק וחרב, שזה מה שיש למלך – משרד האוצר ומשרד הביטחון – או שאין ארנק וחרב (לנביא ולכהן ולזקנים אין ארנק וחרב): האם ה' מנהיג אותם בנס בלי צבא, או שיש צבא ויש הנהגה המלובשת בדרך מציאותית יותר. וכאשר ה' מולך, הוא מנהיג אותם ברוח ה', שזה רוח הקודש, שיש בה יתר על הנבואה – שהנבואה היא "דברים", והרוח היא גם רוח גבורה; וזו הרוח שמשה אצל בתחילה על הזקנים, ואחר כך ליהושע, ומשם לשופטים, ומשם לשמואל, ומשם לשאול, ומשם לדוד. (וראה מבי מדרשא גיליון פג, שמלכות שאול באה דווקא ברגע שמתחדש המהלך של אתערותא דלעילא.)

◆ מלכות אדם ומלכות שמים – אם תעשו עבירות זה לא יעבוד

"אם תיראו את ה' ועבדתם אתו... והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' אלהיכם, ואם לא תשמעו בקול ה'..." – הם הרי פחדו ממלכות ה': שאם יחטאו, זה לא "יעבוד" להם. אז הוא אומר להם: גם כשיהיה לכם מלך בשר ודם, אל תחשבו שזה יעבוד לכם כמו אצל הגוים – אם תעשו עבירות, זה לא יעבוד. והשאלה הראשונה בפשט היא: האם לפי מה שמבואר אחר כך בספר מלכים אכן כך אנו רואים, או שרואים שהמלכות היא משהו יותר יציב – ואז צריך ביאור, שלכאורה הם אכן הרוויחו מבקשתם איזו

יציבות; שאלה זו לפי ההנחה ששמואל בא לומר להם שלא ירוויחו מכך שמאסו במלכות שמים. ובהושע: "ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם" – ולא בסדר ההפוך, לאומיות ואז שכינה.

◆ גשם בעת קציר

"הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה" – גשם בעת קציר, האם הוא דבר לפני זמנו או אחרי זמנו? והרי הוא בא לסמל את החטא של בקשת המלכות שלא כהוגן, וצריך ביאור: הגשם בקציר – כשצריך לאסוף, פתאום נזכר השפע להגיע, ואז כמובן הוא הורס גם את מה שיש; איך זה מסמל את חטאם, "רעתכם רבה... לשאול לכם מלך"? ועיין יואל: "ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון".

◆ פרק יא – למה דווקא עכשיו ביקשו מלך; חרפה; פחד ה'

למה דווקא עכשיו ביקשו מלך? יש אומרים כי היו השבטים מאוחדים, ויש אומרים כי לא היה להם שילה. "ושמתיה חרפה על כל ישראל" – ובני יעקב אמרו "כי חרפה הוא לנו" להתחתן בערלים. (ועל ה"חרפה" אצל פלשתים ובני עמון כהיפך "גלותי את חרפת מצרים" – ראה מבי מדרשא גיליון פג.) "וישאו כל העם את קולם ויבכו" – כמו שעשו כל הזמן עד עכשיו, פסיביים מאוד. "ויקח צמד בקר" – וגדעון זבח שני פרים. "אחרי שאול ואחר שמואל" – מלך קודם לנביא, כמבואר ברמב"ם. "ויפל פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד" – לכאורה פחדו שייקחו את בקרם? כנראה הורגש רוח ה' שבזה. בני הבליעל שביזו את שאול מן הסתם לא היו מעירו, הגבעה, שבה היו בני הבליעל במעשה פילגש בגבעה, אלא משבט אחר, כמו מיהודה; בספר שמואל יש הרבה "בני בליעל" – בני עלי, וחנה בדבריה לעלי, ועוד – כי העניין: אלו שאינם רוצים לקבל עול, כנגד המלכות. "ולא נשארו בם שנים יחד" – "בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו", ובני ישראל יצאו למלחמה "כאיש אחד". "לא יומת איש ביום הזה" – ואצל דוד, כשחוזר ממרד אבשלום: "היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל". "שמעתי בקלכם" – ה' אמר לו "שמע בקולם", והם אינם שומעים בקול ה', והמושג חוזר רבות בעניינו. "המלך מתהלך לפניכם" – כלשון על ה' ועל הארון. "ומיד מי לקחתי כפר" – והרי כתוב "אם כפר יושת עליו"? אלא: לקחתי כופר "ואעלים עיני בו" – וזה אסור.

◆ פרק יב – "ויאמר עד"; "ואשפטה אתכם לפני ה'"; "המלך אשר בחרתם"

"כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד" – שבועה שאין ברשותו, ככל השבועות. "ואשפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה'" – משפט שהוא צדקה. "ואשפטה אתכם לפני ה'" – היפך מה שכתוב "ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו", שהיא שיטת עלי; אבל שיטת פנחס ודעימיה – "ויעמד פינחס ויפלל", ולכן הוחלפו כהני עלי בכהני פנחס. "הנה המלך אשר בחרתם" – לכאורה לא הם בחרו, וכמו שכתוב גם בתורה "אשר יבחר ה' אלהיך בו". "והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם" – "אבותיכם" צריך ביאור: האם זה שיבטל את הורשת הארץ של דור יוצאי מצרים? "קלות ומטר" – ולעיל "וירעם ה'", ולעיל "עליו בשמים ירעם", "בעבור הרעמה". גשם שלא בזמנו – בגלל מלך שלא בזמנו. "ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל" – "ויאמינו בה' ובמשה עבדו"; וכתוב גם "ענו בי נגד ה' ונגד משיחו" – שאול. "התפלל בעד עבדיך" – כמו לעיל, וכהנהגת משה; והוא עונה להם שלא רק יתפלל, אלא יורה אותם את הטוב והישר. "כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם" – "ה' אשר עשה את משה ואת אהרן". "חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם" – מתכתב עם "חללה לך מעשת כדבר הזה". "ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו" – ולעיל אמר "בכם ובאבתיכם" ולא הזכיר שהמלך ייענש.

◆ פרק יג – מכמש והגלגל

למה יונתן בגבעה ושאול במכמש? בני ישראל נצעקים ישר לגלגל – היה ברור להם שזה המחנה שממנו יוצאים למלחמה. "ועברים עברו את הירדן" – העברים ברחו, אבל העם נשאר. שמואל הגיע אחרי העולה אבל לפני השלמים, וצריך עיון מאי טעמא. ולמה שמואל עולה "גבעת בנימן" ולא לביתו (כמו אחרי עמלק, "וילך שמואל הרמתה")?

שאול הצליח מול מלך עמון, ונכשל מול סרני פלשתים; דוד הצליח מול פלשתים, ונכשל במלחמת עמון. דוד היה בן ברית של עמון, כי נחש היה האויב של שאול, ודרש שלומם וטובתם – ולכן נכשל בהם; והם בנות לוט, ונכשל בגילוי עריות. היפך שאול, שחטאו שפועל עצמאית ולא לפי הנביא, ולכן נכשל בפלשתים. וכנודע שיש היפוך בעמלק, מדוד לשאול. (וראה מבי מדרשא גיליון פג, על המלחמה בבני עמון – מלך כנגד מלך – ועל נחש וניחוש.)

◆ "שאול באחת ודוד בשתים" – כבוד המלכות לדורות

הקשו: אם סלחנותו של שאול ("לא יומת איש ביום הזה") גרמה לו להפסיד את המלוכה, מה נאמר על דוד, שמחל לאנשי זיף ולאבנר ולשאר אנשי שאול? ואפשר ליישב את דברי הגמרא עם מה שכתב אחד החכמים, שבתחילה כששאול מחל היה זה משום שכבוד עצמו לא היה חשוב בעיניו, בבחינת "מתחילה אם אומר לי אדם עלה לגדולה" וכו', ואחר כך כשנקם על כבודו היה זה בבחינת "ואחר כך אם אומר לי רד, הריני" וכו'; ושתי התגובות נובעות כנראה מאותה נקודה, וכנראה לכך נתכוונו חז"ל באותו מאמר. וממילא נראה ששאול לא עבד לפי ההסתכלות של כבוד מלכות ישראל עצמה לדורות, אלא לפי המהלך של השיקולים שלו: בתחילה אינו רואה שהמלכות מחייבת שיתייחס – אחרת מטבעו האישי – יותר ברצינות, ובסוף אינו רואה שהמלכות מחייבת גודל ונדיבות רוח יותר מהמהלך האישי שלו; והלוא המלכות אמורה להימשך בישראל עוד דורות, ואינה עניין אישי שלו. ואילו דוד עושה את החשבונות מתוך הסתכלות על איך "משתלם" שיהיה היחס למשיח ה': ולכן אלו שהולכים עם שאול, שהוא משיח ה', ראויים למחילה; ולגבי נבל – "עדיין לא יצא טבעך בעולם", שאול הוא המשיח; הורגי שאול ואיש בשת – איך נגעתם במשיח ה'; וכן המהלך כלפי אבנר; וגם בנו אבשלום – אמנם מרד בו, אבל הוא מייצג את המשך המלוכה. (וראה מבי מדרשא גיליון פד, על ההבדל בין שאול לדוד בהכרעות של חיים ומוות.)

◆ אלהי מערכות ישראל

"וחנה חידשה את שם 'צבאות'" – ודוד: "אלהי מערכות ישראל" (יז, מה). ולביאור עניין "צבאות ה'", היוצא ממצרים, המתפרש בפרשת במדבר – מקומו של היחיד בתוך הכלל.

פרקים יג–טו – המלחמה בפלשתים ובעמלק

◆ "ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל"

"ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל" – מכאן ראיה שכל מלחמות שאול עם פלשתים הן בצילו ובזכותו של שמואל, אפילו אחרי שנפרד מעמו; ורק אחרי "ושמואל מת" הרגוהו פלשתים. (ועל הפלשתים כ"צרה חדשה" וכמהלך חדש בהנהגת ה' – ראה מבי מדרשא גיליונות פב–פג.)

◆ פלשתים במכמש

ושאלו: מדוע חנו הפלשתים במכמש, באמצע ההר – זה לא מתאים להם כל עיקר, מה הם מחפשים שם, במקום הכי לא מתאים? והתשובה: הם באו לאגף את גבעת שאול, ששם נהרג נציבם – לא היתה להם ברירה.

◆ פרק יד – "אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט"

"וישאל שאול באלהים... ולא ענהו ביום ההוא" – "אהה אדני והוא שאול": שאול נשאל, שואל בה' – ולא ענהו (יד, לז; יג, יב; כח, טו; דברי הימים א י, יג) – הכי קרא שמו שאול. "כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" – כאן משמע ש"מעט" הוא דיעבד, ובגדעון להיפך. "וזה לנו האות" – לפי פשוטו משמע שמה שהפלשתים אומרים הוא סימן מה', מילים שנשלחו אליהם מאת ה', אף שהם מתכוונים לדבר אחר. "ותהי חרדה במחנה" – רוב ניסי מלחמות ה' הם החרדה במחנה האויבים. הארון במחנה – צריך עיון באילו מלחמות היה הארון עמם ובאילו לא, ולמה. "יערת הדבש" – דומה קצת למעשה שמשון והדבש. "עכר אבי את הארץ" – בכך שארר את מי שייקח מן השלל לאכול; מונגד לעכן, שעכר את הארץ בכך שלקח מן החרם. "בגדתם" – משמע שאכילה על הדם היא עבודה זרה. "ואני ויונתן בני נהיה לעבר אחד" – לשון עברים. "הבה תמים" – לשון אורים ותומים, ולשון "תמים תהיה" – שלא ללכת אחר האותות והנחש. "כי עם אלהים עשה היום הזה" – החרם והארור הם על בני אדם, לא על מי שפועל עם אלהים. שאול התנגד שיאכלו, וכן התנגד לאכול בעין דור אצל בעלת האוב – אבל בסוף אכל; ויש שפירשו שזו חולשה המביאה למפלה, כמו שסבר שאול כאן. "ושאול לכד המלוכה" – "וילכד יונתן".

◆ פרק טו – "פקדתי"; הקיני; "ותעט אל השלל"; "לא אדם הוא להנחם"

"כה אמר ה' צבאות" – "אלהי מערכות ישראל", שחנה קראה בשמו "צבאות". "פקדתי" – משמע שלא רק בגלל שלישראל יש מנוחה מסביב, אלא יש פקידה על חטאי עמלק: הגיע עד כאן והמשיך בדרכו הרעה ולא חזר למוטב. מספר הלוחמים בישראל וביהודה כאן פחת ונשתנה ממניינם במלחמה הראשונה, וצריך עיון; ויש שפירשו שיונתן וצבאו לא הוסיפו לרדת עם שאול. האם אכן היה ראוי להודיע לקיני שיסור, או שמסכנים בזה את ההפתעה במלחמה על עמלק – והרי "אוי לרשע ואוי לשכנו"; והאם זה מחולשת שאול במלחמת עמלק? אבל הטעם מבואר: כל המלחמה מוקדשת כנגד מה שעמלק עשה רעה בדרך ביציאת מצרים, והקיני הרי עשה אז חסד – ואם ייספה, זהו סילוף כל העניין. "ויבא שמואל אל שאול" – משמע שהפתיע אותו; אבל אינו אומר לו כלום, אלא שאול מדווח שעשה את השליחות – ומשמע ששמואל ציפה שיבין מן ההפתעה שמשהו אינו כראוי. "ואלך בדרך אשר שלחני ה'" – יש כאן הדגשה על תיבת "בדרך", וצריך עיון. "ותעט אל השלל" – זה הלשון של חטא העם במלחמת מכמש, "ויעט העם אל השלל" (לפי הקרי) (ועל דרך הרמז: "וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם"). "ראשית החרם" – היינו שאם זה לזבוח אין זו סתירה לחרם, אלא גדר של "ראשית החרם". "כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר" – קסם ותרפים, כעניין יחסם של בני בנימין אל תרפים וקסם ונחש; "קסם ואון" – ולעיל "והמלחמה עברה את בית און"; ולעיל שאול לא רצה לשאול את הנביא על האתונות. "כי לא אדם הוא להנחם" – משמע כנגד שאול, שחוזר בו כל הזמן; ולהלן "וה' נחם כי המליך את שאול". ויסוד פסוק זה הוא מנבואת בלעם "לא איש אל ויכזב", וייתכן שהוא על גאולת ישראל ומלכותם. "כן תשכל מנשים אמך" – ידוע שעניין הנשים רב בשופטים ובשמואל, וכאן דומה לאם סיסרא.

עולה ולא תרועה

"ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל" (ז, ט) – ולכאורה התורה אומרת "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרות"? ופה כתוב "ויזעק שמואל", "וירעם ה' בקול גדול". וכן היה עם שאול בגלגל – עולה, ולא תרועה. (ושמואל זועק גם כשה' אומר לו שמאס בשאול.) מי שענה את שמואל במצפה – בארץ ישראל שומע צעקה; מי שענה את יהושע בגלגל – בארץ ישראל שומע תרועה.

שאול – כל נסיונותיו מול הלחץ הציבורי

שאול, כל נסיונותיו היו מול העם, מול הלחץ הציבורי: במלחמה בפלשתים הוא מעלה את העולה בגלגל "כי ראיתי כי נפץ העם מעלי"; ולאחר מכן פדו העם את יונתן; ובעמלק הוא לוקח להקריב מראשית החרם "כי יראתי את העם ואשמע בקולם"; ומגלית ואילך הוא מתיירא מדוד. הכל בחינה של חשש ואי-נקיטת עמדה עצמית ויוזמה ברורה; וכך בלילה האחרון הוא אומר "להודיעני מה אעשה". ואילו דוד כל הזמן מכה את הארי ואת הדוב, וכל הסיפורים הם אם הוא עוצר באמצע או לא – אם הוא חונן בנדיבות את היריב, כמו שאול, אבנר, אבשלום וכו', או לא.

יקוב הדין מול הלכות הרחמים

יש הרבה סוגיות בתקופה זו שבא בהם לידי ביטוי השאלה של "יקוב הדין את ההר" מול ההלכות של הרחמים: יפתח ובתו; יפתח מול בני אפרים (להיפך מגדעון); חנה מול עלי; שאול, יונתן והדבש; הגבעונים; נוב עיר הכהנים. וצ"ע בגדרים העולים מכל אלו.

"שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים"

"שמע מזבח טוב" – השחיטה היא הציות, ה"נעשה ונשמע", פרחה נשמתן, מסירות הנפש. "להקשיב מחלב אילים" – החלב (של הכבשים הגדולים, שומן הכבש) הוא ההקשבה, העומק, ההתלכדות של העצמי עם הדברים, הסודות, חדרי בטן, מידות, מוסר ופנימיות. "עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו" – והרי "שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים".

שאול לקח את אגג חי

שאול לקח את אגג חי – ויש בזה גבורה והצלחה גדולה, לתפוש חי את מלך האויב. ושאול פחד שיתפשוהו חי; ואילו נפל ביד מלחמה עמלקית, אכן היה זה מידה כנגד מידה – אבל נפל ביד מלחמת פלשתים, שחטאו היה שלא דרש בנביא, וכך עכשיו הלך לבעלת האוב; ולפלשתים לא היתה זכות לתפוש אותו חי, ובכלל אין להם מלך. ומחיית עמלק עושים אותה עם מלך, כמו שהיה עם שאול (ואילו דוד והבאים אחריו כן לקחו משלל עמלק, כי לא היתה מלחמה מיוחדת לשם עמלק על ידי עם ישראל); ולכן אין הלכות עמלק במשנה – אלא זה מהלכות המלך. (ועל מלחמת שאול בעמלק, ומדוע הצטווה בה בטרם סיים את המלחמה בפלשתים – ראה מבי מדרשא גיליון פג.)

יד – שאול ודוד

הדיבור על הקשר בין "יד" לעמלק נמצא בספר "בית נביא" על שמואל, ושם מדובר גם על הניגוד בין שאול, שעושה לו יד, לבין דוד, שאינו שולח יד – ואביגיל אומרת לו שחלילה לא "הושע ידך לך". (וראה מבי מדרשא גיליון פד, "הנהגת דוד על פי משל הקדמוני".)

פרק טז – משיחת דוד

◆ המלכת דוד – "לא היה לו שם"

הוער שבפרשת המלכת דוד הנביא אינו טורח להזכיר את שמו, בשונה משאר הדמויות בתנ"ך שסיפורן מתחיל בהצגתן. לא היה לו שם.

◆ "עד מתי אתה מתאבל" – שמואל אינו רוצה לדחות את שאול

"עד מתי אתה מתאבל אל שאול" – ולעיל כתוב "ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול", ובגלל אבל זה אינו פועל, לא עם שאול ולא עם ממשיכו, וצריך עיון ההסבר בזה. ורואים בפרקנו שאינו רוצה להמליך אחר, שידחה את שאול (והרי מן הרגע שרוח ה' חלה על דוד היא עוזבת את שאול). וגם אחרי שממליך את דוד – "ויקם שמואל וילך הרמתה", ואינו ממשיך עם דוד; לפי פשוטו הרי הוא מפחד, אבל ייתכן שגם כאן אינו רוצה לדחות את שאול. גם רצון שמואל להמליך את אליאב, משמע שרוצה מלך כמו שאול, גבוה מכל העם, "בחור וטוב". את דוד המליכו בזבח, וגם את שאול המליכו בזבח. "וימשח אתו בקרב אחיו" – "מקרב אחיך תשים עליך מלך"; וכאן נפסק שדוד כשר לבוא בקהל. הרוח הטובה נקראת "רוח ה'", והרעה – "רוח רעה מאת ה'", "רוח אלהים רעה". דוד השאיר את הצאן על שומר – מבואר שמותר לשומר למסור לשומר, ואליאב סבר שאסור. ובעיקר: ישי שלח את דוד שינגן בנבל, כמו בני הנביאים בגבעת האלהים.

שאול חטא באי-שמיעה לקול הנביא; וגם מה שקרה עם דוד הוא בעצם אי-שמיעה בקול הנביא: הנביא הרי משח את דוד, וגם דוד ברח "אל שמואל הרמתה", ושאול בעצם פעל בניגוד לרוחו של שמואל (וגם שמואל עצמו לא רצה להמליך מלך אחר משאול, וחזק עליו ציווי ה').

◆ "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו" – מאיסת היופי והנכבדות

גובה הקומה ויופי התואר מאפיינים את בית יוסף ורחל – שאול ושילה – אך הקב"ה מאס בראייה החיצונית; לעומתם דוד הוא "יפה עינים", בדומה ללאה – סמל למי שרואה פנימה ולא רק נראה יפה כלפי חוץ. "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו" – ומה מאיסה יש כאן? פשוט שזה חלק מן המאיסה של שאול, "וימאסך ממלך", ואליאב היה המשך של שאול בבחינה זו, כי היה יפה וגבה קומה – ואת זה ה' מאס, את היופי והקומה (והכל חלק מ"וימאס באהל יוסף"). ה' מאס במהלך של הנהגת היופי וההרמוניה, האצילות והנכבדות והרוממות: היופי, שאמור היה להביא את העולם לקומה הגבוהה של הרוממות, נפל ונמאס, כפרי עדין הנופל לארץ – כי לא ייצג באמת את תוכנו של היופי הפנימי, ונעשה מוסד העומד לעצמו, מוסד של אסתטיקה ונכבדות. והיסוד "ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ" התבטא בפועל ממש בהסרת בני עלי ובבחירת דוד ומשיחתו: המשפחה המיוחסת ביותר היא בני אהרן, והמשפחה הפחות מיוחסת בישראל – דוד, שבא ממואב. ה' בחר את האיש הפחות מיוחס, כי המהלך שהנחית מלמעלה, כהנים מיוחסים, לא הצליח להתמודד עם הנמיכות – וצריך להצמיח מלמטה, מן המקומות הנמוכים ביותר. ודוד המלך היה "ריק" כתהום של חבית בלא תחתית – "ולבי חלל בקרבי": כל כולו היה אנחה אל ה' – אין לי מעצמי כלום; וממילא יכול היה להיות מלך בלי לסלק את האידיאל של "וה' אלהיכם מלככם", כי כולו היה כמראה, שה' ימלא את הבריאה באורו ובהדרכתו, כפי שרואים בכל מזמור קיט.

טועים לפעמים בין כבוד לקדושה, כי הכבוד הוא המלבוש של הקדושה; אבל יש שני סוגי כבוד: הכבוד הטוב נובע מכך שהאדם בפנימיותו מרומם, והרע – מכך שהוא בפנימיותו נמוך וזקוק לכבוד שיעטוף

אותו בנכבדות; הטוב פנימי, והרע הוא מערכות נימוסין חיצוניות; הטוב נובע ממעלה וגדולה, והרע מהתנשאות וגאות; הטוב מן המילוי, והרע מן הריק; הטוב משמעותו עמל ועבודה, והרע – נשיאת עיניים אל השכר; הטוב שופע מלמעלה, והרע מבוקש מלמטה. ולכן הכבוד הטוב הוא מלבוש לקדושה, ונותן מקום גם לחלק הנמוך שבאדם, כי המגמה להעלות את הדברים ולצרפם;)אבל הכבוד של בני יפת, האסתטי, כל מהותו התכחשות לחלק הנמוך(– וזו היתה הנכבדות של יוסף, שאול ואליאב (וראה רבינו בחיי ויקרא כו, יג).

◆ שאלות לפרק יז

האם פלשתים באו להילחם בגלל הרוח הרעה? ומה עניין ההסכם שיילחם איש-ביניים אחד על אחד – האם זה משום שמלך ישראל נחלש, והנידון הוא למי יש גנרל וגיבור גדול יותר? ומה משכנע גלית את ישראל כשאומר להם "ואתם עבדים לשאול"? "גם את הארי גם הדוב הכה עבדך... ה' אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני" – זה מה שנקרא בטחון בה'; וכמו ששמעתי: מה זה בטחון? רוח גבורה.

פרקים יח–כא – דוד ויהונתן

◆ מפני מה נרדף דוד על ידי שאול

יש כאן שאלה כואבת: למה קורה דבר כזה, שצדיק הדור אוחז שמשיח ה' שנבחר לגואל אינו בסדר? אמנם מבחינת דוד עצמו יש מהלך שדוד צומח מתוך המצוקה, וגם זה מכין את המלכות לאט לאט; אבל אילו היו הרדיפות על ידי גוים אפשר היה להבין שאלו ייסורים – ולמה נסתבב כך שצדיק הדור אומר עליו שהוא רשע? יעקב גם צומח מן הקושי, אבל על ידי עשו ולבן; יצחק אמנם אינו מכיר ביעקב על פי עשו, אבל לא מצינו שיחשוב עליו שהוא שלילי וחייב מיתה. וקשה בתרתי: למה מגיע לדוד דבר נורא כזה (על שאול אין קושיה, כי לכאורה זה היה בחטאים המפורשים לעיל); ומדוע מסבב הסיבות עושה כך לעם ישראל, שהמשיח שלהם והגואל שלהם רבים זה עם זה – ואם יהודים באים ושואלים את הסנהדרין מי צודק, הסנהדרין אומרים להם שהמשיח שלהם אינו בסדר. וזה יוצר בלבול לדורות. ואף שהיתה זו רוח רעה, סוף סוף החיצוניות של הצדיק, שאותה רואים ישראל וזקניו, נמצאת בצורה הזו, ואין ספק שישראל מבולבלים מאוד.

ונתחיל בשאלת הפשט, למה מגיע לדוד דבר כזה, ולפי דרכי רבותינו יש לומר: אם הצדיק מרגיש מאוים ממך, לא יכול להיות שאתה משיח – כי אם אתה מביא את הגאולה, למה מפחדים ממך? וזאת לא מצד אשמה, אלא שפשוט לא אמור לקרות דבר כזה (אין זה אומר שלא היה צריך להרוג את גלית, אלא שצריך לחשוב איך היה צריך לעשות זאת שלא תהיה עגמת נפש לשאול; לכאורה היה צריך לבוא אל שאול, להניח את החרב לפניו ולומר: אם אדם אחד בעם סבור שאני "הרבבות" – אני מניח את החרב לפניך ומשתחווה לקבל נזיפה; ומה שדוד ברח – זה רק אחר כך, כשהקרע עם שאול כבר היה לאחר מעשה, ואז קשה יותר לפתור את הסבך). ועל כל פנים, לא יכול להיות דבר אלוקי אם הסנהדרין מפחדים ממנו – זהו התירוץ על דרך הפשט. ולעצם הדבר, איך ייתכן ששני מייצגים של הקב"ה נלחמים זה בזה – נראה שאין הגדרה אחת קבועה מראש מי המשיח, אלא אלו תהליכים שבהם נוצרת הבחירה והייעוד; ואם כן, כשדוד בורח יש עליו באמת קטרוג, והוא צריך לייצר את עצמו מחדש – ומעלתו של דוד שאת העונש הוא מנצל לעלייה מחדש, וכך יצאו עשרה מזמורי תהלים דווקא מן העונש הזה. והמצב הזה, שדוד מתכופף במה שאפשר לפני המשיח הקיים ואינו נלחם בו כפי שיכול היה – הוא המייצר את מלכותו החדשה של דוד לאחר מכן. כי הגאולה היא תמיד משהו שאינו במערכת הקיימת: הגואל בא תמיד לפרוץ את המערכת

הקיימת, כלידה של עולם חדש; אולם אם הוא פורץ ומנוגד למערכת של עם ישראל – לא יכול להיות שהוא גואל. ובישראל יש מלך וארון וכהנים ונביאים; בתקופת שאול כל דבר נמצא במקומו, ובתקופת דוד הוא מחבר את כולם למקום אחד – ועצם המהלך והרצון לכיוון זה הוא פגיעה במערכות הקיימות. שאול הוא מלך המייצב את ישראל, ואינו הולך מיד להביא את הארון אלא אומר שכל דבר יבוא בעתו; ואילו דוד רוצה לעשות את כל התיקון מיד. והתיקון של דוד – שהוא לומד שצריך לעשות כל דבר בזמן שנרצה מן השמים, ולפעמים לא לעשות את מה שנכון עד שיבוא זמנו, ויש את שאול ואת תפקידו ואת זמנו. וכמעט שדוד עצמו היה עשוי להיהפך לתופעה שלילית, אלמלא קיבל את המהלך השמימי – שיש עכשיו מלכות שאול, דווקא בזמן ששאול היה נגדו – וזה מה שהציל אותו. (ועל הכרעת דוד שלא לשלוח יד במשיח ה' – "משל הקדמוני" – ראה מבי מדרשא גיליון פד.)

◆ חנית שאול – סמל מעמד

נשאל: מה סודה של החנית של שאול שמוזכרת כך? ואמרו: אולי בגלל המצב, שלאיש לא היתה חרב ברזל וכו', ולכן היה זה גם סמל מעמד – כמו מקל כסף.

◆ יהונתן נותן לדוד את המלוכה

יהונתן נותן לדוד את המלוכה – ולכאורה מהיכי תיתי שיש לו הבטחה שימלוך? אבל האמת שהיתה לו הבטחה, ואכן איש בשת מלך שנתיים; ומניין שבדין ובהבטחה היה? כי בכך קוימה ההבטחה "ומלכים מחלציך יצאו", שהיתה על בנימין. ואת השנתיים האלו נתן יונתן לדוד, שאמר "ואנכי אהיה לך למשנה". הוא נתן לו הכל, נתן את עצמו – אבל הוא לא ליווה אותו; וזו פרשת עגלה ערופה.

תורה ודעת

הערות בנ"ך – ספר שמואל א

גיליון מס' 5 · שבוע ה' · י"ט – כ"ה חשון תשפ"ז · שמואל א פרקים ח–כא

הערות החברים בלימוד בבית המדרש

פתיחה: מן השופט אל המלך

מדוע לא ביקשו מלך כל ימי השופטים?

למה לא חיפשו בני ישראל מלך כל ימי השופטים, מלבד בימי גדעון? אולי משום שהיו מפוזרים ולא מאוחדים, ושילה, אלקנה ושמואל הם שאיחדו אותם מחדש. ועוד: יש לדון בהשלכות סיפור אבימלך, שאפשר שגרם שלא ירצה העם מלך; וכל עוד היו ישראל טרודים בהתמודדות היומיומית, לא דרשו מלך אלא רק רצו להתמודד – ורק כאשר הושיעם שמואל מיד פלשתים והיה שלום בינם ובין האמורי, התעורר הרצון למלך. ויש לציין שבתורה מבואר שזהות המלך תיקבע על ידי ה', ובתקופה שלפני שמואל לא היה חזון נפרץ.

"שאול לה'" – שמואל, שאול והשאלה

שמואל היה "שאול לה'" (א, כח); אחר כך "שואלים" ממנו מלוכה – "העם השאלים מאתו מלך" (ח, י); והוא ממליך את "שאול"; ובבחירתו "וישאלו עוד בה'" (י, כב). ועוד: שאול הוא כעין בנו של שמואל – תלמידים קרויים בנים, והוא מלווה אותו כאב מתחילתו ועד סופו, ואפילו עולה באוב בשבילו; וגם בנימין, כשמואל, נולד מעקרה.

פרק ח

ח – בקשת המלך: הפסול אינו במלכות אלא בבקשתה מן הנביא

אין פסול במלכות, שהיא מצוה מפורשת בתורה; אבל יש פסול בבקשת מלך מן הנביא. מלך צריך לקום באומה ומתוך האומה – מי שלא יעמוד "עם הגב" של הנביא ודבר האלהים אלא ייקח אחריות מלאה על התוצאות. את המלך היו צריכים לחפש בעצמם: הרעיון להיות מצד אחד "ככל הגוים" ומצד שני לבקש זאת מאלהים, להתחבא תחת אחריותו של הנביא – סותר את עצמו. זהו "אלהים אחרים" של הנביא: מצד אחד אין בו באמת כוחו של הנביא, ומצד שני מוצא בו האדם דרך שלא לקחת אחריות על מעשיו. ומשפט המלך בא לא רק להפחיד, אלא לעורר לאחריות על המעשים.

ח, ו–ט – "וירע הדבר בעיני שמואל"; "שמע בקול העם"; "העד תעיד בהם"

"וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו" – ולא הרע בעיניו מה שסיפרו לו על בניו, ואפשר שהוכיחם; ואולי הונגד בזה לעלי, שנחשב לו שלא הוכיחם.

"שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם... ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם לך" – פסוק מזעזע: משמע שאי הציות לנביא כמוהו כעבודה זרה בשיתוף.

"אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך" – אין עונשים אלא אם כן מזהירים.

ח, י – "ויאמר שמואל את כל דברי ה' אל העם השאלים מאתו מלך"

הנגדה לבקשת בני ישראל ממשה "רצוננו לראות את מלכנו", ששם נאמר "ויגד משה את דברי העם אל ה'" – וכאן הנביא אומר אל העם את כל דברי ה'. ובהמשך "ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים" – כנגד השרים שמינה משה.

ח, יא–יז – משפט המלך

"את בניכם יקח ושם לו במרכבתו" – זהו עניין האתונות: ביקש אתונות ומצא מלוכה על עם. "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח" – "כרמיכם" הראשון הוא כרם זית; או: את הטובים נותן לעבדיו, ומן הזרעים והכרמים הפחותים – מעשר לסריסיו ולעבדיו. "ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח" – זהו הביטוי החריף ביותר: "בחוריכם הטובים" אחרי "עבדיכם ושפחותיכם" ויחד עם "חמוריכם"; ועל פי האמת, "בחוריכם הטובים" הוא שאול בעצמו – "בחור וטוב".

ח, יח – "וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם"

שאלה: מתי קרה הדבר, שזעקו ישראל מלפני מלכם?

ח, כ – "ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו"

נראה שדבר זה הוסיפו העם, שלא כבקשה הראשונה שהיתה על השפיטה: אחרי ששמואל סיפר דברים כה רעים, אמרו – עדיין זה מוצדק, שאם פלשתים מנצחים כל העת, למה לנו חיים. ומכאן סידר הרמב"ם "הלכות מלכים ומלחמותיהם".

ח, כא – "וידברם באזני ה'"

"וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני ה'" – כמו "וישב משה את דברי העם אל ה'" (שמות יט, ח).

ח, כב – "לכו איש לעירו"

שמואל לא הודיע להם שבקשתם התקבלה ושהוא הולך להמליך עליהם מלך; התשובה תבוא רק להלן (פרק י), תוך כדי ההמלכה בפועל: "ואתם היום מאסתם את אלהיכם... ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו, ועתה התיצבו לפני ה'" – התייצבו ונראה מה יקרה; ואז מתחיל לחפש את מי שייבחר. מעולם לא נאמר להם מפורש שה' הסכים, אלא התחילו בבחירה בפועל – כביכול "לא נעים" לדבר על כך.

פרק ט

ט – שלושה שלבים בהמלכת שאול

בנביא באים שלושה סיפורים על תחילת מלכות שאול, שכל אחד מהם יכול היה להיות סיפור בפני עצמו כיצד התחיל שאול למלוך: אפשר לראות בהם סיפור אחד בכמה שלבים, ואפשר לראותם כמה נסיונות להמלכה, שחלקם כשלו ורק האחרון הצליח. בנסיון הראשון (פרקים ט–י) שאול הוא נער צעיר המחפש את אתונות אביו, ובכל הסיפור שזורה תמימותו ורכותו; אל הרואה הוא מגיע רק אחרי שהוא כבר מפחד שאביו ידאג לו, ונערו הוא הדוחק בו ללכת. התיאור מקביל לדוד הרועה; ושאול רואה עצמו ממעמד לא מיוחס: "הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן". בחירת המלך קשורה באכילת הזבח – וגם אצל דוד: "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי". שמואל נושק לשאול – ואין נשיקה מקבילה אצל דוד; ניכר ששאול נגע ללבו (ואולי ראה בו את עצמו: נער מפוחד העומד מול עלי ונדרש לומר לו את דבר האלהים, ועכשיו הוא עצמו, שבניו לא הלכו בדרכיו, נדרש להעמיד מלך). משלושת האותות, הראשון הוא אימות דברי הנביא (האתונות נמצאו), האחרון – התגשמות דבריו (ההתנבאות ו"לב אחר"), והאמצעי הוא החידתי ביותר. ואחר האותות: "עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך; וירדת לפני הגלגל... שבעת ימים תוחל עד בואי אליך" – זו התכנית הראשונית: לשאול יהיה לב אחר, ילך ויספר לבית אביו, יתחיל בגינוני מלוכה, וירד לגלגל לחכות לשמואל. כל זה לא קרה: "ואת דבר המלוכה לא הגיד". בנסיון השני (י, יז–כז) שמואל אוסף את כל ישראל ומודיע להם חגיגית מי מלכם – והוא נחבא אל הכלים, והעם מריע "יחי המלך"; אבל שאול הולך לביתו, ובפעם הבאה שאנו פוגשים אותו הוא בא "אחרי הבקר מן השדה". בנסיון השלישי (פרק יא) צולחת עליו רוח אלהים כעל השופטים, הוא מכה את עמון וקונה את לב העם; ושמואל, המבין את חשיבות הרגע ושהכל יכול לדעוך, ממהר "ונחדש שם המלוכה".

ועוד העירו שיש כאן הדרגה: מלך בישראל צריך להיות "מאושר" על ידי ה' ועל ידי העם. ההכתרה הראשונה נעשתה "לעיני אלהים" בלבד; בשנייה, בגורל, נוצר מצב ביניים – העם מאשר ואלהים מאשר, אבל אין זה דבר ה' מפורש, ואכן היו בני בליעל שלא קיבלוהו; והשלישית נעשתה כולה על ידי העם בלב שלם, אחרי הניצחון על עמון. וגם אצל דוד ההכתרה הדרגתית: שינויים גדולים צריכים להתרחש בהדרגה, כדי שייתיישבו על נפש העם. ומתוך כך גדול המתח שבין איומי "משפט המלך" ובין הבחירה בסוף בנער המחפש אתונות, שאביו דואג לו, הנחבא אל הכלים.

ט – הלוי מהר אפרים והנער מבנימין

איש לוי מהר אפרים הלך לחפש את פילגשו, ובדרך חזרה, אחרי שלא הסכים ללון, עצר אצל זקן אחד משבט בנימין – והתוצאות היו הרות אסון לשבט בנימין, שכמעט הוכחד. עברו עשרות שנים, ואיש צעיר משבט בנימין הלך לחפש את האתונות, ובדרך נשאר ללון אצל זקן לוי שמקורו מהר אפרים – והתוצאות: מלוכה.

ט, א – ייחוסו של קיש

אלקנה מיוחס בפרק א חמישה דורות, וקיש כאן ששה דורות – דבר חריג בתנ"ך, ודרך חשיבות הוא.

ט, ב – "משכמו ומעלה גבה מכל העם"

"משכמו ומעלה" – שעיקר הגובה היה בצוואר ובראש ולא ברגליים ובשאר הגוף, וזה מבטא שהוא ה"ראש". ועוד: שכם מתאים למלוכה, שהרי בשכם מחדשים את המלוכה (מלכים א יב), וביוסף נאמר "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך".

ט, ג – "וקום לך בקש את האתנת"

אפשר שיש קשר בין האתונות למלוכה ממה שנאמר על המלך לעתיד: "עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות" (זכריה ט, ט) – ושמא "אתון" כנגד משיח בן יוסף, שאול, ו"חמור" כנגד משיח בן דוד.

ט, ג–ט – מציאת האתונות ודרישת אלהים

"לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים... ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו" (דברים כב, א–ב) – וכאן: "ותאבדנה האתנות לקיש... וקום לך בקש את האתנת... לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה". "דרישת אלהים" במקרא היא הליכה אל הנביא: "ותלך לדרש את ה'", "כי יבא אלי העם לדרש אלהים", "דרש נא כיום את דבר ה'" (מלכים א כב, ה), ועוד רבים.

ט, ה – "פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו"

נצנצה בו כבר רוח הנבואה (שהרי כך היה: "נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם"). "יחדל" – כמו "וחדלת מעזב לו" בחמור הרובץ תחת משאו; ואפשר שנבואת חנה "שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו" נאמרה על שאול – שאזל הלחם מכליהם ולא היה מה להביא לאיש האלהים, והם חדלו מן האתונות.

ט, ו – "והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא"

מכאן מתבאר הפסוק בשמשון "כי יבא דברך וכבדנוך": אם יתקיים מה שתאמר – נכבדך (ולכן ביקש מנוח לדעת את שמו, שיוכל לכבדו). ובפשט זהו הכבוד שחייבים לכבד נביא – שאם דבר אחד

מדבריו לא נתקיים, התברר שאינו נביא ואין לכבדו. קצת פלא הוא הניתוק של שאול, שאינו יודע כלל מי הוא שמואל, ועוד חושב שחייבים לתת לו משהו. ויש שהעיר שבנימין אינם מעורים ומרגישים חלק מן הכלל – זו אולי הסיבה שלא קיבלו את התערבות ישראל בפילגש בגבעה ושההידרדרות שם היתה בלא פרופורציה – והנה שאול, הגר ממש בשכונתו של שמואל, שומע מנערו ש"יש איש האלהים" ואינו מכיר את שמו, וחושב שהוא לוקח כסף. "אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה" – לשון עבר, ולא "אשר נלך עליה": או שיגיד לנו על הדרך שהלכנו בה, ואם יצדק בה – נשאלהו היכן האתונות; או שיגיד לנו למה הלכנו, מה היה מאת ה' בהליכה זו, שהרי את האתונות איננו מוצאים.

ט, ז – "ומה נביא לאיש... מה אתנו"

"ומה נביא לאיש" – לשון "נביא". "מה אתנו" – בפשט: דבר מה אין איתנו; אבל לפי הטעמים נראה שהוא דבר חדש, וכוונתו: "מה אתנו?!" – שלא נתראה עם הנביא.

ט, ט – "רואה" ו"נביא"

לפנים נקרא הנביא "רואה", כי דרכו אפשר לראות ישר את האלהים ושייך לדרוש דרכו את אלהים – הוא כאילו מעביר לך את ראייתו ואומר "בוא תראה"; ו"נביא" הוא כבר מי שיש לו משנה סדורה להחדיר בהדרגה, כנביאים האחרונים. ובאיזה שלב פסק הנביא להיות השתקפות של אלהים ונעשה מביא דבר האלהים אל העם – אולי הנביאים השתנו, אולי העם חדל לדרוש זאת. ויש שהעיר: "נביא" הוא כינוי קדום – "השב אשת האיש כי נביא הוא" באברהם; ויש שפירשוהו מלשון "ניב שפתים", שאילו היה פירושו "מביא" היה לו לומר "מביא"; ו"הרואה" לכאורה מיוחד לשמואל, ופשוטו שהוא זה שרואה, ולא שאפשר לראות דרכו; ויש גם "איש האלהים", באלישע ועוד.

"לפנים בישראל" – כאן על "הרואה", ובמגילת רות "על הגאולה ועל התמורה": תקופת השופטים היא תקופת "לפנים בישראל", תקופת מנהגי הזקנים – ועליה נאמר "אל תבוז כי זקנה אמך". "לכו ונלכה עד הראה", "ויאמר שאול לנערו... לכה נלכה", "לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה" – ובישעיה: "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'", ושם כל הסוגיה של "חדלו לכם מן האדם" ו"נשגב ה' לבדו" – טעותה של מלכות אנושית; שתיקונה – ההתעוררות שלא לשקוע בתוך עצמנו, אלא ללכת ולחפש – אפילו את האתונות, ולמצוא את המלוכה.

ט, יא–יד – הנערות היוצאות לשאוב – ופרשת אליעזר ורבקה

"והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים" – כאילו שאול מחפש שידוך; ובאמת זיווג העם עם המלך הוא כערך איש לאשה (ואפשר שאחת הנערות נעשתה אשתו). אתונות חיפש – נערות מצא. וככל שמתקדמים, הפסוקים מכוונים ממש לפרשת אליעזר ורבקה: "מהר" – "ותמהר"; "היש בזה הראה" – "היש בית אביך מקום"; "ותענינה" – "ויען לבן ובתואל"; "כי היום בא לעיר" – "ואבא היום אל העין"; "כבאכם העיר כן תמצאון אתו בטרם" – "ובנות אנשי העיר יצאת לשאב... טרם"; "כי לא יאכל העם עד באו... אחרי כן יאכלו הקראים" – "לא אכל עד אם דברתי דברי"; "כי הוא יברך הזבח" – "ברוך ה'... וה' ברך את אדני... ויברכו את רבקה"; "והנה שמואל יצא לקראתם" – "והנה רבקה יצאת"; "הקראים" – "נקרא לנער"; "לעלות הבמה" – "ותרד... ותעל".

ט, טו–טז – "וה' גלה את אזן שמואל... ומשחתו לנגיד"

"גלה את אזן" – "כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים". "ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים" – משמע שהוא במקום השופט המושיע את העם מן הגוים המציקים; וזה כפל משמעות לבקשת העם ש"ישפוט" אותם, ומקביל לבקשתם השנייה שיצא לפניהם למלחמה. ויש להבחין שלבסוף המלחמה הראשונה היתה דווקא עם נחש מלך עמון. "נגיד" – כמו "נהר דינור נגיד", היינו ממשיך אחריו את כולם, או ממשיך את אור ה' בעולם.

ט, טז – התכנית המקורית: שאול ונציב פלשתים

סיבת המלכת שאול היא להושיע את ישראל מפלשתים – מקרא מפורש: "ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי". שאול המחפש את האתונות לא אמור לשוב לביתו, אלא להכות את נציב פלשתים – והנה הרמז המפורש: "אחר כן תבוא גבעת האלהים אשר שם נצבי פלשתים... ופגעת חבל נביאים". וכשיהודי מלא רוח אלהים עומד ליד נציב פלשתים ונאמר לו "עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך" – האם צריך רמז ברור מזה? ואחרי שיהרוג את הנציב תהיה מהומה גדולה בכל הארץ, והכל יתקבצו למלחמה – ועל זה אמר לו "וירדת לפני הגלגל... שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה". אבל שאול הלך לביתו, ואת דבר המלוכה לא הגיד, ואת הנציב לא הרג; והכל התגלגל בצורה הפוכה: יהונתן הכה במקומו את נציב פלשתים (יג, ג), המהומה החלה, והתקבצו לגלגל – אבל לרגע הזה התכוון שמואל שיחכה לו שאול. ואפשר שהלחץ הגדול בגלגל נוצר משום שיונתן הדליק את שלהבת המלחמה מוקדם מדי (ואולי קשור הדבר גם למערכת היחסים בין יונתן לאביו). וגם בלא זה, רוח ה' מפעמת בשאול דווקא במקום שנועד לו, לתפקידו ולמלכותו – להביס את פלשתים.

ט, כב–כד – השוק והעליה

פשוטו: תיכף כשהודיע ה' לשמואל על בוא שאול למחרת, אמר שמואל לטבח לשמור את השוק לשאול, וכך שמר לו אותו עד בואו. ושוק זה הוא כעניין חזה ושוק של כהן, ואכילת שאול ממנו מסמלת אכילת המלך מלחם ה' – וכן בהמשך "ונתנו לך שתי לחם". אבל חז"ל לימדו שאין בבמה קטנה חזה ושוק, ולפי זה צריך עיון מה ראה הנביא להניח זאת; ושמא: שאול, שהיה מוכן מראשו ומעלה למלוכה, הוצרך גם לרגליים – "שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו" – והביא לו את השוק והעליה כנגד זה.

ט, כה–כז – על הגג, החוצה, "ואתה עמד כיום"

"וידבר עם שאול על הגג" – הגג הוא מקום המלכים; ומן הבמה נראה שמגיעים ישר לגג, כדרך הערים הישנות שהגגות בהן רחוב עליון בפני עצמו, וכשיורדים מן העיר – שוב דרך הגג; וסוד הדבר – שמראה לו את עניין ההנהגה: להסתכל על המציאות מלמעלה. "ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה" – החוצה מכל העניין. "ואתה

עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים" – כאהוד לעגלון: "דבר אלהים לי אליך... ויקם".

פרק י

י, א – "ויצק על ראשו וישקהו"

"וישקהו" – לשון נשיקה וגם לשון השקה: השמן מחבר את האדם למקום אחר. ושמואל מנשק את שאול אחרי המשיחה – "ישקני מנשיקות פיהו... לריח שמניך טובים", ומכאן שמנשקים דבר מקודש. ויש שהעיר: שמואל, שהתנגד למלוכה, מרגיש אהבה עזה לשאול, מושח אותו ונושק לו – ובמילותיו נשמעת ההתרגשות, שנפל דבר בישראל והיסטוריה משתנה לנצח. ומכאן נקודה חשובה: בהמשך הנ"ך יש פער בין המלוכה לנבואה, ולפעמים הן סותרות; אבל שאול נכנס לעולם המלוכה דרך עולם הנבואה – מתנבא ונהפך לאיש אחר – "הגם שאול בנביאים".

י, ב – "עם קברת רחל"

כלומר: אל תספר לי שאתה מקטני שבטי ישראל – כל מה שרחל, עיקרו של בית, ירדה לעולם, הולידה את יוסף שקרא "יסף ה' לי בן אחר" – שזהו בנימין אביך – הכל היה בשבילך, והיא מתה ברגע שהביאה אתכם לעולם: "ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך".

ובעניין קבורת רחל בצלצח: נראה ברור שבבואם לארץ הוציאו בני אפרים ובנימין את ארונה של רחל מבית לחם ונתנוהו אצלם – מה לה לרחל בבית לחם, בנחלת לאה? התיאור בבראשית הוא שנקברה שלא במקומה, באמצע הדרך, ולכן המתבקש היה ליטלה ולהעבירה לנחלתה, כמנהג לקבור האנשים בנחלתם דווקא (ולשון הרמב"ן בבראשית לה, טז: "ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם, לפי שצפה ברוח הקודש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה, ולא רצה לקברה רק בגבול בנה בנימן"). ולפי זה יתבאר מדוע קברוה דווקא בצלצח – שהיא בדיוק בין יוסף לבנימין, "עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח": הרי יצאו מבית שמואל בארץ צוף, היא רמתים צופים שבאפרים, ומשם ירד ופגע בקבורת רחל (ואולי לזה רמז ירמיהו: "רחל מבכה על בניה... ושבו בנים לגבולם" – לגבולם דייקא). וייתכן להוסיף השערה: שיעקב אבינו עצמו רמז לעשות כן, בדבריו ליוסף לפני פטירתו – מדבר על נחלתם של בני יוסף בעתיד בארץ, ומיד מזכיר את קבורת רחל "בדרך... ואקברה שם בדרך אפרת".

י, ג–ד – שלושה אנשים עולים בית אל

האות ששמואל נתן לשאול על מלכותו: "שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל, אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל יין" – וביטול מלכות שאול: "ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול" (טז, כ). ויש להקביל גם לעליית חנה: "ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין" (ולהעיר שעל פר מביאים שלשה עשרונים). ועוד: "ושאלו לך לשלום" – שלמי ציבור; "ונתנו לך שתי לחם" – שתי הלחם. ושלושת הכלים שלפני חבל הנביאים מכוונים כנגד שלושת המשאות: נבל – נבל יין; תף – לחם, פת; חליל – גדיים (חולי, ריקוד, רועה). ובאותות עצמם: שני אנשים – שלושה אנשים – חבל נביאים: הנהגתו מתפשטת ומתרבה; האות הראשון – שהוא המנהיג, שמחפשים אותו והסתדרו עם האתונות ("רכבי אתנות"); השני – שהעם מקבל אותו, בנתינת מנחה מן הלחם; השלישי – שתחול עליו רוח ה'.

י, ה–י – "ונהפכת לאיש אחר"

"והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר" – בהפנותו את שכמו התהפך הלב, וכשנתקיימו האותות עד תומם השתנה ברוח אלהים; ו"שכמו" – הידוע, שהיה גבוה מכל העם.

י, יד–טז – "ויאמר דוד שאול"

מה עניינו כאן של דוד שאול? רק כשמתקדמים לומדים שדוד שאול הוא נר, אביו של אבנר, ושהקשר שלו למלוכה אינו מקרי: הוא מבין שמשהו קורה כאן, גם לו בן שכישורי שר צבא מפעמים בו, והוא רוצה להיות ער כשמתחילה מלוכה חדשה. וחז"ל ידעו לספר שקראו לו "אביאל", ו"נר" – על שם שהיה מדליק נרות ברחוב; וכאן המקור: "אן הלכתם", "מה אמר לכם שמואל" – את כל אחד היה שואל מה אומר הרואה, ולאט לאט אסף "פנסים" מתורת הרואה להודיע לעם את דרך ה'. "ואת דבר המלוכה לא הגיד לו" – חז"ל נוקטים שזו ענווה; אבל יש מקום גדול לומר שאין למלוכה ממשות כל עוד אין עם, וכל עוד לא הכירו העם במלכותו אין טעם לומר זאת; ויותר מזה – הרי העמדת המלך היא נגד ה', ושאול מנסה עדיין למנוע את רוע הגזירה.

י, יט–כה – הבחירה במצפה

הגורל בצורת "וילכד" – שבט ואחר כך משפחה ואחר כך איש – נמצא אצל עכן, ואחר כך בחרם של שאול ויונתן, וכאן – בהמלכה; והדימוי פלא, ומובן ששאול בורח מגורל כזה. ואולי כל זה חלק מן "ודעו וראו כי רעתכם רבה", ומלכות שאול באמת נגמרה רע. "וישאלו עוד בה' הבא עוד הלם איש" – למלכות; ומכאן ראיה נוספת לדברי חז"ל ש"אין הלום אלא מלכות". "הנה הוא נחבא אל הכלים" – ניסה להתחבא, כי לבוא אל כל ישראל היה מוכרח בציווי הנביא; וכשהוכרח לבוא, ניסה להתייצב בתוך העם, כאחד מהם – ולא עלתה בידו: "ויגבה מכל העם משכמו ומעלה" (ומזכיר "והנה קמה אלמתי וגם נצבה"). וההקבלות ליוסף אינן נגמרות: "וירצו ויקחהו משם" – "ויריצהו מן הבור"; "ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמהו בכל העם" – "אין נבון וחכם כמוך". "את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני ה'" – אותו משפט המלך שלמדנו לעיל, ועכשיו נכתב כברית, כברית יהוידע "בין ה' ובין המלך ובין העם": המלך אחרי ה' והעם אחרי המלך, ואם המלך סר מאחרי ה' – העם סר אחריו; ולכן הברית מונחת לפני ה'.

י, כו – "וגם שאול הלך לביתו גבעתה"

רצה לומר: גם שאול ניסה לחזור לשגרה, כאחד שנחבא אל הכלים; אבל "החיל אשר נגע אלהים בלבם" הלכו עמו.

פרק יא

יא, א – עליית נחש העמוני

בגמרא (יומא כב ע"ב) דרשו מסמיכות הפסוקים שעליית נחש באה כעונש על שמחל שאול על כבודו: "ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש – ויעל נחש העמוני". ויש להוסיף: דווקא ההתמודדות עם מלך בני עמון היא המתאימה לתקן את מה שנפגם בכבוד המלכות – ולכן לא נענש בעליית פלשתים. ויש שהעיר: סיפור נחש העמוני מספר שלישראל, כאוסף שבטים, לא היה כוח לשמור על ריבונותם – שאם לאנשי יבש גלעד יש צרה, למה שיתאחדו כל השאר למלחמה בעמון, שיסתדרו עם הבעיה שלהם; ואנשי יבש מחפשים מי שיהיה מוכן להושיעם, והעם בוכה, כי מודע למצבו ולכך שאינו מסוגל להתארגן למלחמה. כדי להתחיל להתארגן ולהוביל את כל העם צריך "רוח אלהים" – וזה מה שיש לשאול. והוא גם נושא איום מפורש בנזק כלכלי למי שלא יצא – ואירוע מיוחד הוא: כל השופטים נלחמו בהשתמטות מן העזרה הצבאית – דבורה מקדישה קללות בשירתה למי שלא בא לעזרת ה' בגבורים, גדעון אינו מצליח לבקש אפילו לחם מאנשי סוכות, ובמלחמת בנימין אנשי יבש גלעד לא השתתפו – וכאן מגלה שאול את כוחו הראשון כמלך ומטיל איום מכוח סמכותו. ובפעם הקודמת שיצא מלך עמון להילחם באנשי גלעד נלחם בו יפתח הגלעדי, וההבטחה ליפתח היתה שיהיה "לראש ולקצין" אם יילחם – וגם כאן שאול נעשה מלך בזכות מלחמתו בעמון למען אנשי גלעד.

יא, ב – "בנקור לכם כל עין ימין"

עמון רוצים לבזות את ישראל – כאן בניקור העיניים, ואחר כך אצל דוד בכריתת מדיהם; ואולי משום שישראל קוראים להם "ממזרים" ומבזים אותם. ונראה שעניין עמון כמעשה הנחש – לגלות ערוותם ולפגוע בראייתם (בנות מואב); ופלא שאחר כך אותו נחש נעשה ידידו של דוד, שהוא מתקן את בנות מואב ועמון – ואולי הטעות שבזה מתגלה כשבנו חנון שוב בוגד בו ומגלה את ערוותם.

יא, ה – "והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה"

שאול נלקח מאחרי הבקר, ודוד – "מאחר הצאן"; וזה בחינת קין והבל, עובד אדמה ורועה צאן: ה' לא שעה אל שאול ושעה אל דוד, ולכן קינא שאול להרוג את דוד – וה' הצילו מבוא בדמים.

יא, ג–ד – יבש גלעד ושבט בנימין; "שבעת ימים"

אנשי יבש גלעד הוכרזו בסוף ספר שופטים כמשתמטים; העדה שלחה להרוג אותם לפי חרב, ואת נשיהם הביאו לבנימין. ודאי שמבחינה משפחתית קרוב היה שבט בנימין לאנשי יבש גלעד – חלק גדול מגבריו היו בני בנות יבש גלעד – ואולי לכן בגבעת שאול בכו כולם כששמעו מה קורה להם; וכאן נסגר מעגל נוסף: שבט בנימין מעמיד מלך המושיע את אנשי יבש גלעד. ובהמשך, דרך אנשי יבש גלעד חזרו והשלימו עם בנימין, וכאן, דרך הסיפור עם יבש גלעד, בנימין נעשה מלך על ישראל. "הרף לנו שבעת ימים" – ובסוף הספר: "ויצמו שבעת ימים" (לא, יג) – צמו לזכר חסדו של האיש שהציל אותם מחרפת נחש, שנתן להם שבעת ימים להשיב.

יא – המלכת שאול כתיקון לפילגש בגבעה

לא לחינם מסתיים ספר שופטים בהלם של פילגש בגבעה – כדי שנקרא ביתר דיוק את תיקונה, כשהדברים עדיין על הלב. המלכת שאול היא התיקון של פילגש בגבעה: כששאול אומר שהוא מקטני שבטי ישראל אין זו הגזמה – הוא צאצא של ההשמדה הכמעט מוחלטת שעבר שבטו. מאין הוא? מן הגבעה שבבנימין, שבה התחיל כל הסיפור. איך מתחילה מלחמת עמון? בהתנכלות לאנשי יבש גלעד – אותם אנשי יבש שישראל ניהלו בהם מלחמת חרמה ולקחו את בנותיהם לבנימין – ועכשיו אותם ישראל נלחמים בשבילם באויב חיצוני. ואיך נזעקים כל ישראל? כאן ריחמו עלינו, ולא נותחה אשה לשנים עשר חלקים, אלא צמד בקר. והצבא? שלוש מאות ושלושים אלף – כמעט כאותם ארבע מאות אלף שיצאו למלחמה בבנימין – ועכשיו הם יוצאים בהנהגת מלך מבנימין, אחרי שקיבלו נתח בשר, להגנת המקום שנגדו נלחמו בעבר. איזה תיקון, ואיזו אופטימיות לדעת שגם לדברים החשוכים ביותר יש רגעי תיקון.

יא, יד–טו – "ונחדש שם המלוכה"

לגלגל הגיעו ישראל מיד בכניסתם לארץ, ישר מן הירדן, ושם היה מחנה יהושע – והוא מסמל את נקודת הבסיס וההתחלה; והרעיון – לחזור לבסיס ולחדש משם את המלוכה.

פרק יב

יב, יד–טו – "והיתם גם אתם וגם המלך... אחר ה' אלהיכם"

"אם תיראו את ה' ועבדתם אתו... והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' אלהיכם, ואם לא תשמעו בקול ה'..." – אין עניינו רק תנאי של שמיעה בקול ה', שהרי כל התורה מלאה ברכות וקללות כאלה; אלא כל נתינת המלכות היא על תנאי, ועומק הדבר: שמואל אומר להם – אם המלכות טובה או רעה, אתם תחליטו, לפי מעשיכם; אם תיקחו אותה למקום של קדושה הרי זה טוב, ואם באופן לא טוב – ממילא קללה היא. וזה עומק דבריו "והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם" – שאם הדור הבא ייקח זאת לרעה, ייחשב הדבר למפרע לעוון לאבות. ולעיל נאמר "ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם", וכאן "אחר ה'": יחסית לעם הוא הולך לפניהם, ויחסית לה' הוא הולך אחריו, כי אין על גביו אלא ה' – ואז כולם הולכים אחרי ה'; ואם לא, המלך אינו אחרי ה' וכולם סרים עמו מאחרי ה'. ומסיימים בטוב.

יב, יז – "הלוא קציר חטים היום"

הגשם הוא ההשפעה של התבואה הבאה; בקשת מלכות כשיש לכם שופט כמו שמואל – היא כבקשת גשם כשהשדות עדיין מלאות בתבואה. ושאלו: האם קשור לכאן סיום סיפורו של שאול ובניו – "והמה המתו בימי קציר בראשנים בתחלת קציר שערים, ותקח רצפה בת איה את השק... מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן

השמים" (שמואל ב כא)? ובירמיה: "ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו, ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנתן גשם יורה ומלקוש בעתו שבעות חקות קציר ישמר לנו" – וכאן הלשון "ומריתם את פי ה'", שהיא עניין המרד, כי המלך הוא כנגד מלכות שמים; ולכן לא שמר להם מלקוש בעתו, אלא בימי קציר. ומנח התחיל עניין המלכות, ושם נאמר "עד כל ימי הארץ זרע וקציר... לא ישבתו"; וכאן, שישראל חזרו כביכול מן הזמן שלאחר המבול, מלכות ה', אל הזמן שלפניו – ממילא ראויים היו למבול, ולכן השתבשו הזמנים.

פרק יג

יג, א – "בן שנה שאול במלכו"

"בן שנה" – כמו שנאמר "ונהפכת לאיש אחר". ולהעיר: שאול מקים את צבא המלך, ודוד – את צבא העם.

יג, ג–ד – "ויך יונתן את נציב פלשתים"

"ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל" – למה הוא בגלגל? "ועברים עברו את הירדן" – "עברים" הוא השם שכנגד מצרים ופלשתים (ועיין להלן יד, כא). וראה לעיל (ט, טז) שהכאת הנציב היתה אמורה להיות מעשהו של שאול.

יג, ח – "ויוחל שבעת ימים למועד אשר שמואל"

"ויוחל שבעת ימים" – כנח, "ויחל עוד שבעת ימים", וכן ביונה. "ואתה לא באת למועד הימים" – מזכיר את "בשש משה לרדת"; ובסוד "חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר" שנאמר להלן.

יג, יא–יד – "נסכלת"

"כי ראיתי כי נפץ העם מעלי" – לשאול אכפת מן העם, וכן בחטאו בעמלק ("כי יראתי את העם ואשמע בקולם"). "כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, ועתה ממלכתך לא תקום" – כעין זה אצל עלי, שהיה אמור להיות "עד עולם" ("יתהלכו לפני עד עולם, ועתה... חלילה לי"): שמואל אמור להקים את ישראל "עד עולם" – את הכהונה ואת המלוכה. "איש כלבבו" – כנגד עלי; וכל הפרשה של המלכת שאול מלאה "לב" ("הנני עמך כלבבך").

יג, יז–יח – "ארץ שועל... גי הצבעים"

ראשי המשחית פונים "אל ארץ שועל" ואל "גי הצבעים" – שועל וצבוע.

פרק יד

יד – שאול הגבוה ויונתן המסתתר

נראה שבעייתו של שאול היא שהוא "גבוה" – מלא רשמיות ונוכחות, ועם כל זה צדיק בלא כוח ממשי; ולכן מועד יותר להיכשל, שאין לו כוח עצמי ממשי וצריך להביא את שם ה' בגילוי וברשמיות ממש – מצב מסוכן, שקל להיכשל בו וקשה לתקן. מה שאין כן יונתן, שיש לומר שלא היה גבוה כאביו – והראיה שהצליח להסתתר מפלשתים ולהשתחל אליהם; הוא "נסיך", לא נוכח כל כך, ולכן מצליח יותר מאביו ומביא ישועה לישראל – בדרך הסתתרות ותחבולה, בלא קשר לאביו. וזה עוד שלב של זיכוך; אך הוא כבר אינו יכול להיות מלך, אלא רק נסיך – והוא באמת הנסיך האולטימטיבי. ורק הוא יכול לאהוב את דוד, שרק מלמטה, בפנימיות, רואים את לבו הטהור (וזה ההבדל בין "שאלה", שהיא גילוי ישיר של ה', לבין "נתינה", שמקורה בה' אך אין בה הישירות שאצל שאול).

יד, ג – "ואחיה בן אחטוב... נשא אפוד"

"ואחיה בן אחטוב אחי איכבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' בשלו נשא אפוד" – האורים והתומים; ועיין להלן "הגישה ארון האלהים".

יד, ו – "מצב הערלים האלה"

"ויגלו שניהם אל מצב פלשתים" – "ערלים": "היום גלותי את חרפת מצרים" בברית המילה, והפלשתים ממצרים באו, כמבואר בפרשת נח ("ומצרים ילד... אשר יצאו משם פלשתים"); ו"העברים" הוא השם שכנגד המצרים והפלשתים. וכן להלן "גלו אלי היום אבן גדולה". "כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה" – כמלוא בקר וכליו.

יד, כג – "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל"

כעל ים סוף: "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים".

יד, כד–כז – השבועה והדבש

שאול אוסר על העם לאכול "עד הערב ונקמתי מאיבי" – כיהושע המעמיד את החמה "עד יקם גוי איביו". "ותאורנה עיניו" – "אורו עיני" – "אורה וסלו על דבש תמרים".

יד, לב–לה – "וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם"

הם שחטו ארצה, וזו הבעיה: שהפכו את הדם למים ושפכוהו כמים; ולכן אמר "גלו אלי היום אבן גדולה" – שיזרקו את הדם על האבן כמזבח.

יד, מה – "ויפדו העם את יונתן ולא מת"

ובמה פדאוהו? הם הבינו שמשמעות אי-הריגת יונתן היא ויתור על הכרתת הפלשתים, והיו נכונים לשלם את המחיר ובלבד שלא יומת מי שעשה הישועה בישראל. וכך מפורש בפסוקים: שאול מציע אחרי הניצחון "נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר ולא נשאר בהם איש" – אבל ה' אינו עונה לו. שאול ממהר לברר את סיבת החטא כדי להשלים את המלאכה ולסיים עם עניין הפלשתים, וכשמתברר העניין עם יונתן הוא נחוש: "כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות יונתן". אולם העם אינו מסכים, והפרשה מסתיימת "ויפדו העם את יונתן ולא מת" – ומה כתוב בפסוק הסמוך? "ויעל שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם" – לא נאמר שבינתיים הספיקו הפלשתים ללכת, אלא ששאול עולה מאחריהם, ומשום כך הלכו למקומם. אילו הרגו את יונתן – היה ה' עונה להם והיו משלימים את הניצחון; אך העם התעקש שלא ייהרג מי שעשה הישועה הגדולה הזאת, הבינו שהמשמעות היא החמצת ההזדמנות לכלות את פלשתים – וקיבלו זאת על עצמם; ושאול, בלית ברירה, קיבל את דין העם. והתוצאה:

"ותהי המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול" – אף ששאול "לכד המלוכה" ונלחם במואב ובאדום ובעמון ובעמלק, את פלשתים לא הכריע, מפני שהעם בחר שלא להורגם עד ש"לא נשאר בהם איש", כדי להגן על יהונתן.

ועוד: "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת" – בת יפתח לא נפדתה; אנשי יבש גלעד לא נפדו; והתיקון: יונתן – "ויפדו העם את יונתן ולא מת" (וראה רמב"ן ויקרא כז, שמנה את שלושתם בכלל דין הפסוק). ויש שהעיר שכאן התחדש שחרם אדם – "מות יומת" – אפשר לפדותו בכסף, וכן התחדש "עין תחת עין – ממון".

יד, מז – "ובכל אשר יפנה ירשיע"

אולי כפשוטו – שהרי לא שאל בה', ואף על פי שהוא שואל, ה' לא ענהו אחר כך; וגם כתוב "ויעש חיל". זה מורכב; אולי תלוי בפלשתים ובעמלק.

פרק טו

טו, ב – "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים"

מכוון כנגד "סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו, ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים" – עמלק שם לו בדרך, והקיני עשה חסד, שניהם "בעלותם ממצרים"; "והיית לנו לעינים".

טו, ד–ז – "ויפקדם בטלאים... וירב בנחל... מחוילה בואך שור"

"וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים" – ובהמשך שומעים את הטלאים: "ומה קול הצאן הזה באזני". "וירב בנחל" – גם יעקב רב בנחל. "מחוילה בואך שור" – גבולות ישמעאל ("וישכנו מחוילה עד שור"), ועשו התחתן בבת ישמעאל.

טו, ט – "ויחמל שאול והעם על אגג"

"ויחמל" – למה? האמת שבהמשך מבואר שה"חמלה" אינה רחמים אלא "לא לבזבז" – שחמלו על הצאן כדי להקריבו לה'; ואם כן אפשר לפרש בכמה דרכים. "ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם" – ואגג הוא "ראשית", "ראשית גוים עמלק". "העם חמל" – חטאו של שאול הוא חוסר המנהיגות, וכמו שלא המתין לשמואל "כי נפץ העם מעלי".

טו, יא–יב – "כי שב מאחרי... והנה מציב לו יד" – ופרשת המחנה

הקבלות בין פרשתנו לפרשת המחנה שבכי תצא: "כי שב מאחרי" – "ושב מאחריך"; "מציב לו יד" – "ויד תהיה לך מחוץ למחנה"; "כי יד על כס יה" – "ויד תהיה לך"; "אשר קרך" – "מקרה לילה"; "ויזנב בך כל הנחשלים אחריך" – "כי שב מאחרי"; שמואל זועק אל ה' כל הלילה – "מקרה לילה". וביאורו: "ויד תהיה לך" נאמר על המלחמה שבפרשת שופטים, וסוף הפרשה ההיא – סוף כי תצא – הוא מלחמת עמלק; הרי שה' "מתהלך בקרב מחנך" כדי להצילנו מעמלק. ובעמלק כתוב "כי יד על כס יה": הכסא של ה' הוא ישיבתו ונוכחותו בעולם, והכסא הוא הארון; אבל הכסא אינו שלם – ומה חסר בו? שכל עוד אין מלחמת עמלק אין בניין בית המקדש, ואין מקום קבוע לארון, והכסא נודד ומתהלך – ולכן ה' מתהלך בקרב המחנה במלחמה, לתור מנוחה ולמצוא מקום לכסא, לארון. וזהו הקשר בין שתי הפרשיות. ונוסיף: שאול "מציב לו יד" אחרי מלחמת עמלק – רוצה לעשות יד וכסא של מלך, שמלכותו תהיה לנצח וכסאו שלם, וממילא כסאו של ה' שלם; וארון ה' היה בגלגל, ולכן הלך לשם לזבוח (ושאלה: למה הציב את היד בכרמל ולא בגלגל?) – ושם מתבשר שה' מאסו ממלך. ואולי רמוז בזה "ויד תהיה לך... וכסית את צאתך". ועוד העירו: "כס" – כסא המלכות, ו"בית הכסא" – ורק במקדש היה בית כסא של כבוד, כי שלוש המצוות הללו יחד – עמלק, מלך ומקדש; ו"זכור", "זכרתי", "פקדתי" – כנגד "אין שכחה לפני כסא כבודך" ו"גלוי וידוע לפני כסא כבודך"; ו"לא תוכל להתקיים" כנגד "הקימתי את דבר ה'".

"כי שב מאחרי" – כדברי שמואל לעיל "והיתם גם אתם גם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' אלהיכם". "והנה מציב לו יד" – גם זה מקביל לפרשת המחנה. "אם קטן אתה בעיניך" – יעקב, וגם גדעון. "ויאמר שאול אל הקיני... סרו רדו" – ובהמשך "וסרה מעליו רוח הרעה", "אכן סר מר המות". "ותרפים" – יעקב ולבן.

טו, כה – "שא נא את חטאתי"

שמואל כהן הוא, ויש לו אפוד, ומבקש ממנו שיישא את חטאו. "וגם נצח ישראל לא ישקר" – שמואל עסוק ב"נצח": במלך ובכהן "כל הימים", וכך בסוף דוד.

טו, כז – "ויחזק בכנף מעילו ויקרע"

סיפור קריעת כנף המעיל ועונשו של דוד (כד) שייך אצל חז"ל ללאו "לא יקרע" שבמעיל הכהן. ובקריעת המעיל נוטל דוד את מקום הכהונה, ובו מתקיימת נבואת שמואל שילך הכהן "לפני משיחי כל הימים": שמואל לובש אפוד ואמו עושה לו מעיל, ומקבל את הנבואה על עלי; דוד קורע את מעילו של שאול; ולוקח את חרב גלית מאחימלך בנב, "לוטה בשמלה אחרי האפוד". ושאלו: מה רצה שמואל? נראה שרצה להוריד לו את המעיל, אלא שנקרע – שה' קרע לאחר: "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך".

ועוד: המעיל מכפר על לשון הרע (זבחים פח ע"ב) – וספר שמואל הוא ספר הלשונות הרעות.

טו, כט – "כי לא אדם הוא להנחם"

ולעיל כתוב "וינחם ה'"; ובסוף הפרק "וה' נחם כי המליך את שאול". "ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו" – אבל ביום מותו ראה אותו, שהעלהו באוב.

פרק טז

טז, א–ב – "מלא קרנך שמן... עגלת בקר תקח בידך"

"מלא קרנך שמן" – קרן, כנגד "פך השמן" של שאול. "עגלת בקר" – אולי כשמיני למילואים, לחנך.

טז, ו–ז – "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו"

רגילים לדבר על קרח שנתקן בשמואל; אבל שוכחים שגם שמואל – עינו הטעתו במחשבת אליאב בן ישי למלך, והתיקון של "אנכי הראה" היה "אל תבט אל מראהו... כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב" – שהוא עניין "כי לא מלבי": שהנביא אינו עושה דבר מלבו אלא בציווי. ולפי הפשט נאמרו הדברים על אליאב, אבל יש כאן יותר מרמז לשמואל, שמכוון על שאול: "גבה קומתו" – כשאול, שמראהו וגובה קומתו ייחדוהו מן העם, ו"מאסתיהו" – כי מאס בשאול, ולכן מאס באליאב; וכהנגדה: "ויגבה מכל העם משכמו ומעלה... הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמהו בכל העם" (ולהעיר ששמו של סב שאול "אביאל" – אליאב בחילוף).

טז, יב–יג – "אדמוני עם יפה עינים"

"אדמוני" – אדום, עשו; "יפה עינים" – לאה; ודוד הוא חיבור של עשו ולאה. "ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה" – זו הרוח שבאה משאול, כמו שכתוב מיד "ורוח ה' סרה מעם שאול", והיא מגיעה מן השופטים.

טז, יח–כ – "ידע נגן וגבור חיל... חמור לחם ונאד יין וגדי עזים"

"ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר" – דברים סותרים כביכול, המחוברים בדוד. "חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד" – כמו יעקב ליצחק; וכנגד השירה שפגש שאול בהמלכתו, "שלשה גדיים... שלשת ככרות לחם... נבל יין" – האות למלכות שאול, והנה אותם סימנים חוזרים בביטולה. ושאול מגדל את דוד – כפרעה שמגדל את משה, להבדיל.

פרק יז

יז – פתיחה: מכאן כותב גד החוזה

ספר שמואל נכתב בידי שלושה: שמואל הרואה, גד החוזה ונתן הנביא (בבא בתרא טו ע"א). עד פרק טז (ועד בכלל) כותב לנו שמואל; מפרק יז אנו עוברים לכתיבתו של גד החוזה, שיכתוב את כל סיפורי בריחת דוד משאול – והוא היה עם דוד בנדודים הללו.

יז, ד–ז – כלי המלחמה של גלית

לשונות המשנה בפרשה: "כמנור ארגים" – האורג; "שריון" ו"כובע נחשת" – "במה האיש יוצא"; "ברו לכם איש" – הבורר; "נשא הצנה" – מטבע מפני הצינה; "ותטבע האבן" – מטבע ואבן; "מדלק אחרי פלשתים" – להדליק.

יז, ח–יא – "למה תצאו לערך מלחמה"

מעשה גלית צריך הסבר: מהיכא תיתי שהוא יקבע את כללי המלחמה? ובאמת זה גופא חירוף מחנות ישראל – שלמה לא יצאו להילחם בפלשתים והתעלמו מגלית? אלא שישראל חששו מן המלחמה ולא רצו להילחם כלל, אלא שנכפתה עליהם מלחמה על ידי פלשתים; וכאן הצליח גלית להראות שישראל מפחדים מן המלחמה עד שהוא יכול לקבוע כללים כרצונו, מפני שישראל מצדם לא יתחילו במלחמה. ובעיקר מלחמות ישראל בגוים בולט שגם אחרי שלא סמכו עוד על הנהגה ניסית, לא נלחמו כדרך הגוים ברכב ברזל, אלא במארב ובתחבולות, כמלחמת יהונתן בפלשתים – ובנקודה זו "תפס" אותם גלית: שאינם מוכנים למלחמת פנים אל פנים, ביודעם שאין בהם כוח וגבורה כאומות העולם. "ואתם עבדים לשאול" – ומה משכנע את ישראל כשאומר להם כך? "לחרף את ישראל עלה... כי חרף מערכות אלהים חיים" – כנגד מערכות פלשתים וישראל: מערכות אלהים חיים; "והסיר חרפה מעל ישראל" – חרפת מצרים, הערל; ולפי שחרף מערכות אלהים הוא "חרפה" וערלות.

יז, כ–כב – "ויטש את הצאן... ויטש דוד את הכלים"

"ויטש את הצאן על שמר" – ולהלן "ויטש דוד את הכלים מעליו"; ואליאב מוכיחו "ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר".

יז, לד–לז – "גם את הארי גם הדוב הכה עבדך"

הגמרא (בבא מציעא קו ע"א) שואלת על רועה שהניח את עדרו ובא לעיר ובא ארי וטרף, שאומדים אם יכול היה להציל אם לאו – ולא אומרים: אילו היה שם היה מתקיים בו "גם את הארי גם הדוב הכה עבדך". ובתוספות שם: למה לא הקשו ממשנת "הארי והדוב הרי זה אונס"? ותירצו: שם, כיון שהיה שם ולא באה לו רוח גבורה, אינו יכול לומר שהיה מתקיים בו; אבל כאן, שלא היה שם – שמא אילו היה שם היה בו רוח וגבורה ודעת להילחם. ומבואר בתוספות שהגבורה מגיעה כרוח שנחה פתאום על האדם, כעין המבואר בשמשון – ואם אינה באה, אין לו אותה. וזה מידת הביטחון – "שרוח עוז מבשרתו שבוודאי יעזרהו ה'". "והצלתי מפיו" – וישראל מפחדים מפיו של גלית. "לעוף השמים ולבהמת השדה" – הרי "חית השדה" ולא "בהמת" (ראה רש"י), ודוד אמר "ולחית הארץ". "והסרתי את ראשך" – כשר האופים. "כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה'" – זהו חידושו של דוד, "כי לה' המלחמה".

יז, נב–נד – "עד בואך גיא... ויבאהו ירושלם"

"עד בואך גיא" – כלעיל "בואך שור". "ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם" – כאן מתחיל דוד לייסד את ירושלים.

יז, נה–נח – "בן מי זה הנער"

כל הקורא יתמה: איך ייתכן ששאול אינו יודע מי הוא דוד, המנגן לו כל הימים, והוא עצמו שלח אל ישי "שלחה אלי את דוד בנך"? ואם נאמר שרוחו הרעה היתה בעוכריו, עדיין קשה על אבנר – איך לא ידע שר הצבא מיהו נער שעשועיו של המלך? ולמה אבנר, שנצטווה לשאול, אינו שואל אותו, ורק כשבא עם ראש גלית הוא מביאו אל המלך שישאלהו? ונראה: יחסו של שאול לדוד קודם ששמע את הנשים המשחקות הוא לכאורה חיובי, ואחרי שהכה את גלית הוא מתעצם – לוקח אותו אל ביתו ואינו מניח לו לשוב אל אביו, וממנה אותו על אנשי המלחמה; ומצד שני נראה כחושש ממנו, ואינו יודע מה הוא טומן בחובו – שהרי לא מסתבר שרק דברי הנשים גרמו לו מהפך כזה. ומסתבר שסיפור השאלה הובא דווקא אחרי הניצחון ולא לפניו, כי הניצחון הוא שהביא את המהפך ביחס,

שהתחיל עוד משעה שיצא למלחמה והבין שאול שמשהו קורה כאן; ומעשה זה משמש הקדמה גם ליחס שאול וגם ליחס יהונתן, שמאותו יום – אחרי דברי דוד "בן עבדך ישי בית הלחמי" – נקשרה נפשו בנפש דוד. ולכן שאלת שאול לאבנר לא היתה רק "בן מי זה העלם", אלא ביטוי לחשש ולתמיהה. ועוד: להילחם כך, פנים מול פנים, כדרך הערלים, היה חסר תקדים בישראל, ולכן הבין שאול שיצוק במקורו של דוד דבר סתר, ושאל מי הוא הנער הזה; ואבנר השיב שאינו יודע טיב ייחוסו, ושאול ביקש שיברר – מיהו ה"עלם" (הנעלם) הזה. וכשהגיע דוד עם הראש הכרות בידו, בא אבנר להראותו לשאול, כאומר: ראה האם דרך ישראל היא זו, היכן מצאת בן ישראל שילך עם ראש כרות בידו – סימן הוא שבדמו מעורב דם שאינו מזרע ישראל. אבל תשובת דוד האמיצה – לא כי, אלא בן ישי אני, טהור בייחוסי מן המשפחות המיוחסות שבישראל, משבט יהודה – תשובה תמה זו, לעומת חרדת שאול המנסה מכאן ואילך לנתקו מבית אביו ולהכניסו אל מלכותו, היא שקושרת את נפש יהונתן בדוד בברית נצח.

פרקים יח–יט

יח–יט – מטוטלת הרוח הרעה והרוח הטובה

יש לנו להבין את מהות עניין המרדף אחר דוד, ואיך הוא מתחבר דווקא למלכותו – האם יש כוונה שילמד להיות נרדף, ש"האלהים יבקש את נרדף"? ונראה בחוש שיש כאן הלוך ושוב בהנהגת שאול, כ"מיטב" רוחו הרעה המתעתעת בו: כשתוקפת אותו רוחו הוא מתחיל לעשות פעולות, עד שבפירוש מתנכל להרגו – ושוב מזכירים לו, פעם יהונתן ופעם דוד עצמו, וחוזר בו, ושוב מתחיל; וכל פעם זה מתחיל ברוח רעה, ובסוף סרה מאתו על ידי דוד או יהונתן, או כשבא עד מקום שמואל והחל להתנבא – "הגם שאול בנביאם". כמין מטוטלת של רוח רעה ורוח טובה, המתנהלת למעלה מן השכל. ולא מצינו שנענש על רדפו את דוד, ולא מצינו מי שעוצר אותו; יהונתן אומר לו שבוודאי לא יצלח, וגם הוא בעצמו יודע זאת בתוך תוכו – והוא נעשה כעין מוכרח על דעת עליון לכל העניין. ומאת ה' היתה זאת, לאפשר למלכות שאול להגיע עד הסוף שנמנה לה; ואילו דוד – ספר תהלים ברובו סובב על כך – יש בחינה של מעלה להיות כך נרדף, שה' יאהבו ולא יזיח דעתו, וייהפך לבבו לירא ואוהב, מאמין ובוטח. ומפליא איך דוד לא רצה להתחתן במלך, עד שהציע לו ערלות פלשתים – ואז חפץ בדבר, להתנהג כגיבור; אבל סוף דבר היתה מיכל צריכה להצילו בעור שיניו.

יט, יז – "הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך"

כשדוד סופד ליונתן ואומר "נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים" – הוא מדבר על מיכל: יהונתן פעם אחר פעם מגן על דוד ומנסה "לטהר" אותו בפני שאול, גם תוך סיכון חייו; מיכל כאן אמנם מצילה את חיי דוד, אבל קורסת מול שאול ומתרצת את מעשיה בכך שדוד איים עליה ברצח – דבר שמוסיף אש לפחדו של שאול ונותן לגיטימציה להכרזתו על דוד כמורד במלכות, ולכל מסכת הבריחות שבהמשך.

פרק כ

כ, מא – "ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל"

בפרידת דוד ויונתן מתואר ששניהם בוכים, "עד דוד הגדיל" – בכה יותר מיונתן. ומה רוצים לומר לנו – שיונתן הזיל עשרים ושתים דמעות ודוד עשרים ושבע? הנקודה היא שיונתן רואה בזה פרידה – ואכן פרידה קורעת לב של אנשים שכל כך אוהבים זה את זה; דוד, שלא היה אהוב בביתו שלו, נפרד כאן אולי מן האדם הראשון שאהב אותו. אבל דוד חש, נוסף על הפרידה, דבר נוסף: הוא רואה כאן את ההזדמנות האחרונה, ומבקש מיונתן שיצטרף אליו. אחרי מה שקרה בסעודת החודש, כשיונתן קם מן השולחן, אילו הצטרף עכשיו לדוד – היה ברור לכל שהאדם הבעייתי כאן הוא שאול, ולא דוד הוא המורד במלכות. אפשר רק לדמיין איך היתה ההיסטוריה מתגלגלת אילו בחר יונתן בדוד על פני אביו: אילו התאחדו בנימין ויהודה – הממלכה לא היתה נפרדת לעולם. היו שתי נקודות מפתח כאלה בחיי דוד – כאן, בשאלה אם יונתן יצטרף אליו, ובסיפור מיכל. וזו גם הסיבה לעיסוק הרב של התנ"ך בשאול ובדוד: הם השורשים שמהם תימשך כל ההיסטוריה, ובחירות שנעשות כאן יכריעו מאות ואלפי שנים הלאה – ולכן ראוי "להגדיל" בבכי על בחירתו של יונתן. דוד מבין שבבחירתו של יונתן שלא לעזוב את אביו גזר יונתן על עצמו מוות, ועל דוד חיי סבל ונדודים; והדבר יושב על לבו שנים ארוכות, ולכן כשהוא חוזר ממרד אבשלום ובנו של יונתן יוצא לקראתו, הוא זועק: "למה לא הלכת עמי מפיבשת" – למה לא הלכת עמי, יונתן?

פרק כא

כא, י – "חרב גלית הפלשתי... לוטה בשמלה אחרי האפוד"

מה עומקו של הפלא הזה, שחרב גלית לוטה שם, אחרי האפוד? וראה לעיל (טו, כז) – דוד הנוטל את מקום הכהונה: קורע את מעיל שאול, ולוקח את החרב המכוסה באפוד.

אור הנביאים

הערות על סדר הפסוקים שמואל (א) פרקים יב-כה

ההערות נכתבו תוך כדי לימוד

הרב אליהו ובר

איה שמואל?

שאול המתין ז' ימים לשמואל וכתוב שאז הגיע שמואל אחרי שכבר העלה העולה וזה היה חטאו, איפוא הוא היה עד כה? הכל היה בשביל הנסיון?, ובהמשך יונתן מתחיל להלחם בפלשתים ולא כתוב האם היה אחרי העולה והשלמים או לפני ולכאורה היה אחרי, ואם כן מה קרה עם האורים והתומים? ואיפוא היה שמואל בעת המלחמה? שמואל רק הגיע ומיד נעלם?

ובסוף המלחמה לא ענהו יי במלחמה כיון שלא שאל ביי לפני היציאה למלחמה ואף לא שאל את שמואל וכמבואר למעלה, אמנם החטא לכולם היה בעניין השבועה שזה כמו החרם אצל מלחמת יריחו שכל העם משועבד לזה ושבועה זו כמוה כחרם, ולכן **'ויפדו העם את יונתן ולא מת'** ובפרשת בחוקותי 'כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת' ונראה שכאן כיון שהוא עשה הישועה יש היתר פדיון.

ובסוף הספר כשהעלה את שמואל באוב אמר לו שאול שלא ענהו יי בנביאים ובחלומות (ואמרו חז"ל שהשמיט את האורים כי הרג את נוב עיר הכהנים ומכל מקום חזינן שבעניין שאלה ביי יש חסרון במלכות שאול שאינו שואל ביי), ובמלחמת עמלק שאול אמר בשם העם על עדיפות הקרבנות וזה מזכיר את העלאת העולה קודם בוא שמואל, וענה לו שמואל שאין חפץ בקרבנות כי אם לשמוע את דברי יי.

לא תאכלו על הדם

בעניין העם ששחטו ואכלו על הדם נראה שזה ביאור לפסוק 'לא תאכלו על הדם' שענייננו לאכול מבהמה שעוד לא יצא נפשה, ובתלמוד בבלי סנהדרין (סג.) אמרו שזה אזהרה להרבה עניינים אבל נראה שזה האזהרה העיקרית ואולי עוד אזהרה יש כאן שלא לאכול בשעה שהורגים נפש (עיי"ש לגבי סנהדרין שהרגו את הנפש) והרחיבו העניין גם לעת מלחמה אפילו באויבים, אבל יותר נראה שכוונת הדברים שאכלו מיד אחרי השחיטה כי היו מאד רעבים ובייחוד שלא טעמו כלום עד הערב כהשבעת שאול.

שמואל מבאר את פרשת זכור

נראה שהפסוקים שבתחילת פרשת עמלק הם ביאור למצוות התורה שבסוף פרשת כי תצא "כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי **זכור** אֵת **את** אֲשֶׁר **אשר** עָשָׂה **עשה** עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל **לך עמלק** אֲשֶׁר שָׂם לוֹ בַּדָּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם **בדרך בצאתכם ממצרים**: עַתָּה (אחרי ויצל את ישראל מיד שסהו) **והיה בהניח ה' לך מכל אויביך מסביב** וגו' לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ **תמחה את זכר עמלק מתחת השמים** וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר:", ובגמרא מגילה (ז.) שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה כתב זאת זכרון בספר כתב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתוב במגילה כתנאי כתב זאת מה שכתוב כאן זכרון מה שכתוב במשנה תורה בספר מה שכתוב בנביאים דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר כתב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתוב במגילה, ונראה שפרשת פקדתי הוא כתיבה של פרשת זכור ונראה שהעיקר זה ב' פסוקים הראשונים ולא את כל הפרשה.

אליאב בכור ישי

אליאב לא היה ראוי למלכות כי מאסתיהו ולא נאמר מפורש מה החסרון אצלו, ונראה ששמואל בחרו כי מראהו היה גבוה ומראה טוב ובזה היה דומה לשאול ולכן סבר שמואל שהוא אותו עניין, ואמר לו הקב"ה שבחינת הלב אין לשמואל רק בחינת ראיה (וכמו שאמר על עצמו 'אנכי הרואה') אבל כאן צריך למלוכה לב שלם וזה כנראה לא היה אצל אליאב, וזה מה שהביאו חז"ל (פסחים סו:) מהמשך העניין שאליאב כעס על דוד במלחמה ומתברר שאינו ראוי למלוכה.

מלחמת ישראל בקדושה

דוד בדבריו לעם ואח"כ לשאול מגדיר ברור שחירוף ישראל במלחמה זה לחרף שם שמים ומי שבא בלב שלם ובשם שמים להלחם יכול להצליח המלחמות עם 5 אבנים ולא צריך לא חרב ולא חנית אבל מי שלא מגיע בלב שלם אז נצרך לחרב וחנית וגם אז הקב"ה עוזר לו אבל זה כבר מולבש יותר בטבע.

רמז למלכויות ב'ארי' ו'דב'

דוד אומר לשאול 'גם הארי וגם את הדוב הכה עבדך' ובדניאל יש ד' חיות והראשונה זה ארי כנגד בבל ודוב כנגד מדי ואח"כ נמר כנגד יוון ועוד

חיה שכנגד רומי, ונראה שיש כאן רמז שמלכות בית דוד תהיה אחרי האריה (זרובבל) ואחרי הדוב (נחמיה התרשתא) אבל אחרי הנמר זה יהיה בית חשמונאי

מחלוקת בהלכה דוד ושאול

בגמ' סנהדרין (יט:) דנו בנישואי דוד למירב שכיון שהיה רק הבטחה לא חל הקידושין ולכן יכלה להינשא לעדריאל ועשתה את זה מדעתה כיון שהיתה בוגרת או שהקידושין הראשונים היו רק הבטחה, אחר כך אצל מיכל דעת שאול היתה שלא חלו הקידושין כיון שהיה גם רק בהבטחה ודעת דוד שהקידושין חלו כיון שנתן בשבילה מאה ערלות פלשתים ויש בהם שימוש כיון אפשר להאכילם לכלבים וחתולים.

מספר שלש

עניין המספר שלש חוזר בפרשת מחר חודש כמה פעמים, 'כעת מחר השלישית' 'ושלשת תרד מאד' 'שלשת החצים' 'וישתחו שלש פעמים'.

מלכות דוד ושאול מקבילים

המלוכה אצל דוד מתחילה כדרך שמתחיל המלוכה אצל שאול, והסימנים שנתן שמואל לשאול חוזרים שנית אצל דוד, כמו בהמשך 'שמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר' וכן אצל דוד 'והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר:', שאול קיבל שתי לחם מהאנשים שפגש וגם דוד קיבל לחם מנוב עיר הכהנים (שאול שתי הלחם ודוד לחם הפנים), ומתאים כאן הגמרא בסנהדרין (קד.) אלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים, ומיד אחרי הפרידה דוד מגיע אצל שמואל ונמצא אצלו, ושאול כשרודף אותו מתנבא ואומרים 'הגם שאול בנביאים' וכמו מה שקרה כשרדף אחרי דוד (לכאורה באותו מעשה גם דוד נתנבא אבל לא נאמר ככה מפורש), עד כאן שמעתי מהרב יהודה שימל, ויש להוסיף שגם דוד התחיל את מלוכתו בהריגת גלית ושאול התחיל במלחמה בנחש העמוני ששניהם מחרפים את ישראל וזה מה שאמר דוד 'מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים' וכן נחש אמר 'ושמתיה חרפה על כל ישראל', שאול קיבל מהשוק והעליה שזה מתנות כהונה 'חזה ושוק' ודוד קיבל מלחם הפנים שזה לחם קדש של הכהנים, שאול היה 'נחבא אל הכלים' ודוד 'עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן' וגם מדי שאול התאימו לדוד כי היה כנראה גבוה ובחור וטוב כמו שאול, אצל שאול 'ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו

ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש' ואצל דוד 'אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת, ולמעלה נתבאר שגם אליאב היה דומה במראה לשאול ולכן רצה שמואל למשחו.

הקבלות שמואל ותהילים

בתהילים פרקים נב-נט מתאר דוד את תפילותיו ואת צערו בבריחות מפני שאול שמוזכרים בפרקים כאן בספר שמואל, וזה הסדר: מתחיל במעשה דואג פרק נב'.

מעשה נבל פרק נג' ונראה לי שפרק נג' שמדבר על נבל הוא מדבר על מעשה נבל שכאן בשמואל (כה), ומקביל לתהילים פרק יד ששם הוא מדבר על התנהגות של נבלה, וזה מה שאמרה אביגיל 'אַל נָא יָשֵׂם אֲדֹנִי אֶת לִבּוֹ אֶל אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל נָבָל כִּי כְשְׁמוֹ כֵּן הוּא **נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ**' ובזה יתישב הטעם למה בתהילים הפרק חוזר על עצמו שני פעמים.

מעשה הזיפים היה שתי פעמים פעם אחת לפני מעשה המערה ופעם אחת אחרי נבל וזה פרקים נד' נה' וסמך מעשה נבל לזיפים שהיה אחריו ואחרי זה חזר למעשה הזיפים עם הבריחה לאכיש ואחריו מעשה המערה וסמך תחילה זיפים לזיפים ואז חזר לאחור למעשה אכיש (בשמואל פרק כא' ובתהילים פרק נו') ודילג על מעשה דואג וזיפים כי כבר סדרם לפני זה והמשיך במעשה שאול במערה (בשמואל פרק כד' ובתהילים פרק נז').

דוד מחליף דיבורו מהתרפסות לכעס וחזרה להתרפסות

דוד מדבר אל שאול בחריפות שאינה לפי הלשון שבה הוא פותח, מתחיל אבי ראה גם ראה וגו' וממשיך 'ונקמני יי ממך' 'מרשעים יצא רשע' והוא לא מוותר לשאול, ומסיים בלשון מתרפסת 'אחרי כלב מת אחרי פרעוש אחד', ושאול מחזיר לדוד בלשון מתרפסת וכניעה מוחלטת שאינה נשמעת לפי ההמשך שהמשיך לרדוף את דוד.

חזון נפרץ

הרב מתתיהו רובין

הערות על ספר שמואל · פרקים יב-טז

פרק יב

וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר צְבָא חָצוֹר וּבְיַד פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב (ט)

שמואל מעמיד מבנה לתקופת השופטים ומחלק אותה לשניים[1]. החלק הראשון הוא חלק הצרות של סיסרא, פלשתים ומואב, שהיו בימי אהוד, שמגר ודבורה[2]. עד אז היה "וַיִּמְכֹּר אֹתָם". אחר כך "וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְהוָה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ" (פס' י), ומשם מתחילה תקופה חדשה: ירובעל (גדעון)[3], בדן ויפתח, עד שמואל.

תקופה זו מתוארת "וַיֵּצֵל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב **וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח**" (פס' יא), כשיא קיום הבטחת ה': "**וְהֵנִיחַ** לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב **וִישַׁבְתֶּם בֶּטַח**" (דברים יב, י). ואכן עוד מעט תבוא מלחמת עמלק, כמו שנאמר "וְהָיָה **בְּהָנִיחַ** יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב... תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק" (שם כה, יט).

נראה שתוכנה של חלוקה זו מונח בכך שמירובעל כבר החלו ניצני המלוכה. לירובעל אמרו "**מְשָׁל** בָּנוּ גַּם אַתָּה גַּם בִּנְךָ" (שופטים ח, כב), והוא סירב: "לֹא **אֶמְשֹׁל** אֲנִי בָּכֶם... יְהוָה **יִמְשֹׁל** בָּכֶם" (שם ח, כג)[4].

גם יפתח, הקודם לשמואל ברשימה, תבע שלטון: "אִם מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי... אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ" (שם יא, ט). הוא השופט היחיד שהעם שמוהו עליהם, "**וַיָּשִׂימוּ** הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין" (שם יא, יא), ויש בזה ניצנים ל"**שׂוֹם תָּשִׂים** עָלֶיךָ מֶלֶךְ" (דברים יז, טו)[5].

נמצא שהמושיעים נמנים מהמקום שבו החלו ניצני המלוכה, וה' הושיע בלא מלוכה, עד שמואל, שממנו ביקשו מלך. וזה שאמר מיד, כעין לשון גדעון: "וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם **מַלְכְּכֶם**" (יב, יב).

שמואל מעמיד מבנה הפוך מהמבנה של ספר שופטים. שם סוף הספר מספר על הירידה, "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל", ואילו שמואל מתאר את העלייה עד "וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח". ודווקא עכשיו אתם מבקשים מלוכה.

---

1 חלוקה זו מקובלת בעיקרה גם בעיון בתוך ספר שופטים, ואכ"מ.

2 הסדר כאן הפוך מהסדר בספר שופטים: שם קודם עגלון מלך מואב (שופטים ג), אחריו הפלשתים אצל שמגר (שם ג, לא), ורק אחר כך סיסרא (שם ד). ואולי מנה אותם בסדר הפוך כדי להעמיד את מואב באחרונה, סמוך לעניין נחש מלך בני עמון (פס' יב), שהרי מואב ועמון קרובים זה לזה במקומם ובשלטונם. עגלון בא יחד עם בני עמון (שופטים ג, יג), ובמחלוקת של יפתח עם מלך בני עמון הוא מזכיר את בלק מלך מואב (שם יא, כה). והרב יעקב מדן ("יפתח בדורו", מגדים ו, תשמ"ח) הוכיח שבימי יפתח היו עמון ומואב ממלכה אחת, עיין בדבריו. ושם כתב גם, שמגדעון ואילך היו רוב השופטים נגועים בסממני מלכות, וכדברינו להלן.

3 ירובעל נקרא על שם המלחמה בבעל (שופטים ו, לב), כנגד מה שנאמר כאן "וַנַּעֲבֹד אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעַשְׁתָּרוֹת" (פס' י). גם האות של שמואל, קולות ומטר בקציר חיטים (יב, יז-יח), מזכיר את האות של גדעון בטל ובגיזה (שופטים ו, לו-מ), שהיה חובט חיטים בגת (שם ו, יא).

4 אמנם בפועל כבר היו בו סממני מלכות: "וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים... כִּי נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ" (שם ח, ל). מכאן ואילך חוזר אצל השופטים הקטנים מוטיב הבנים הרבים הרוכבים על עיירים, סימן לשלטון: יאיר (שם י, ד), אבצן (שם יב, ט) ועבדון (שם יב, יד). בחלק הראשון של הספר אין לזה זכר.

והנה 'בדן' הוא חידה, ולא התפרש בבירור מיהו. ולכאורה יש לפרש שהוא השופט עבדון, ואכן דווקא אצלו בולטים ביותר סממני המלכות: "אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים רֹכְבִים עַל שִׁבְעִים עֲיָרִם" (שופטים יב, יד). אמנם עבדון היה אחרי יפתח, ובפסוק בדן נזכר לפניו. וחז"ל דרשו (ר"ה כה, א) שבדן הוא שמשון.

5 וראה לשון ישעיה: "לָכָה קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ... לֹא תְשִׁימֵנִי קָצִין עָם" (ישעיה ג, ו-ז).

מבנה הנאום של שמואל מקביל לדו־שיח שלפני יפתח (שופטים י, ו-טז)[6]. שם הסיפור עם בני עמון, וגם כאן, בנחש מלך בני עמון (יב, יב). שם אמר ה' "לְכוּ וְזַעֲקוּ אֶל הָאֱלֹהִים **אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם**" (שם י, יד), וכאן "הִנֵּה הַמֶּלֶךְ **אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם**" (יב, יג)[7]. כביכול, בקשת המלך מקבילה לבחירת אלהים אחרים. במקום לזעוק אל ה' בחרו להם מושיע אחר, וכדברי ה' "כִּי אֹתִי מָאֲסוּ" (ח, ז)[8]. ובסוף, כמו בימי יפתח, שבסופם הושיע ה' ("וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ", שופטים יא, לב), "לֹא יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת עַמּוֹ" (יב, כב).

פרק יג

בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל (א)

כמש"כ "וְנָהֲפַכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר" (לעיל י, ו), ולכן היה כקטן שנולד. וכמו שדרשו, שהיה כבן שנה שלא טעם טעם חטא (יומא כב, ב).

וזו היתה צורת מלכותו: הוא פתח את המלוכה, המלך הראשון והצבא הראשון, אבל המלכות לא המשיכה, וכביכול כבן שלוש נסתיימה. לא הגיעה לידי בגרות.

ובאמת באותה סוגיה אמרו, שלא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בה שום דופי. והיינו, שכיון שהיה כבן שנה, כך גם מלכותו נשארה קטנה ולא גדלה.

וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל הָאָרֶץ (ג)

שאול וגדעון

כבר בבקשת המלך נשמע הד לגדעון. לגדעון אמרו "מְשָׁל בָּנוּ גַּם אַתָּה גַּם בִּנְךָ", והוא השיב "לֹא אֶמְשֹׁל אֲנִי בָּכֶם... **יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם**" (שופטים ח, כב-כג), וכאן אמר ה' לשמואל: "כִּי אֹתִי מָאֲסוּ **מִמְּלֹךְ** עֲלֵיהֶם" (ח, ז). בנאומו השני של שמואל, בין מלחמת יבש גלעד למלחמת מכמש, הוא מזכיר את ירובעל בשמו (יב, יא), וממשיך בלשונו: "וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם **מַלְכְּכֶם**" (יב, יב). ונראה שגדעון הוא הציר של מלחמות שאול.

בתחילה שאול הוא גדעון. כמוהו נקרא מן השדה[9], כמוהו ענה בענווה, "הֲלוֹא בֶן יְמִינִי אָנֹכִי **מִקְּטַנֵּי** שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (ט, כא), כמו "הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי **הַצָּעִיר** בְּבֵית אָבִי" (שופטים ו, טו). וכמו "**לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן**" (שם ז, יח) קרא "**אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל**" (יא, ז), אלא שכאן הוקדם שאול לשמואל[10].

משנעשה מלך, הדרך מתהפכת. "וְשָׁאוּל **תָּקַע בַּשּׁוֹפָר**... **וַיִּצָּעֲקוּ** הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל" (יג, ג-ד), כגדעון, "**וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק** אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו" (שופטים ו, לד). ומיד העם מתחבא במערות, כבימי מדין[11]. אצל גדעון ה' ציווה "מִי יָרֵא **וְחָרֵד** יָשֹׁב" (שם ז, ג), ונשארו מעטים שאינם יראים. אצל שאול העם מתמעט מעצמו, ואף הנשארים חרדים: "וְכָל הָעָם **חָרְדוּ** אַחֲרָיו" (יג, ז)[12].

---

6 שם אותם אויבים, פלשתים ובני עמון (שופטים י, ז); אותו חטא, הבעלים והעשתרות (שם י, ו); אותו וידוי, "חָטָאנוּ" (שם י, י); אותה בקשה, "הַצִּילֵנוּ" (שם י, טו); ואותה מניית הישועות הקודמות (שם י, יא-יב).

7 אין זה סותר למה שנאמר לעיל "הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ יְהוָה" (י, כד). את האיש בחר ה', ואילו העם בחר בעצם המלוכה, כמו שבחרו באלהים אחרים. ושתי הבחירות נזכרות כאן בפסוק אחד: "הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם... וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ".

8 וכן במשפט המלך: "וְזַעֲקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם" (ח, יח). אלא ששם, בימי יפתח, האלהים לא יושיעו, וכאן המלך עצמו יהיה סיבת הזעקה.

9 גדעון "חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת" (שופטים ו, יא), ושאול "בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן הַשָּׂדֶה" (יא, ה).

10 וכן "שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים" (יא, יא; שופטים ז, טז), והקרב באשמורות הלילה (שם ז, יט).

11 וכן "וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים" (יג, ו), כמו "עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמְּנָהָרוֹת אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת הַמְּעָרוֹת וְאֶת הַמְּצָדוֹת" (שופטים ו, ב). ובשניהם מפני המשחית: "וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת יְבוּל הָאָרֶץ" (שם ו, ד), "וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים" (יג, יז).

12 בשניהם הגלעד: "וַיִּצְפֹּר מֵהַר הַגִּלְעָד" (שופטים ז, ג), "עָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד" (יג, ז).

ואז קם גדעון אחר: יונתן. כגדעון שירד "הוּא וּפֻרָה נַעֲרוֹ" (שופטים ז, יא) אל המחנה ושמע מפיהם את האות, כך יונתן יוצא עם נושא כליו, "כִּי נָתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ, וְזֶה לָּנוּ הָאוֹת" (יד, י), ושומע מפי פלשתים "עֲלוּ אֵלֵינוּ". הוא אומר את מה שה' לימד את גדעון: "אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט" (יד, ו). המפלה באה באותה לשון: "וְהִנֵּה הָיְתָה **חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ**" (יד, כ), כמו "וַיָּשֶׂם יְהוָה אֶת **חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ**" (שופטים ז, כב)[13].

ובאמת גם גדעון עצמו השתנה בחלק השני. אחר הניצחון המלחמה נעשית מלחמתו שלו: הוא רודף לנקום את נקמת אחיו, ועושה אפוד מזהב השלל. ואת בנו קרא "אֲבִימֶלֶךְ" (שם ח, לא). מי שסירב למלוכה בפיו, נוהג בה במעשיו. ויש לרמוז שבזה נתקיים בו "פֶּן יִתְפָּאֵר".

שאול הוא כגדעון של סוף הדרך. גדעון רדף "עֹבֵר הוּא וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ **עֲיֵפִים** וְרֹדְפִים" (שם ח, ד) ואנשי סוכות מנעו ממנו לחם, וכאן "**וַיָּעַף** הָעָם" (יד, כח), אלא שהמלך עצמו מונע את הלחם. גדעון נקם נקמה אישית ונשבע: "אַחַי בְּנֵי אִמִּי הֵם, **חַי יְהוָה** לוּ הַחֲיִתֶם אוֹתָם לֹא הָרַגְתִּי אֶתְכֶם" (שם ח, יט), ושאול: "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבָי" (יד, כד), "כִּי **חַי יְהוָה** הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל, כִּי אִם יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי, כִּי מוֹת יָמוּת" (יד, לט). ואף השלל. גדעון לקח מזהב השלל ועשה ממנו אפוד, "וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ" (שופטים ח, כז). ושאול והעם לקחו מן השלל "לִזְבֹּחַ לַיהוָה" (טו, ט; כא), ושאול נדחה בגללו. בשניהם השלל נעשה לדבר קדושה, ודווקא הוא היה למכשול[14].

ומה בין זה לזה? מלחמת גדעון בנויה על "פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר **יָדִי** הוֹשִׁיעָה לִּי" (שופטים ז, ב). ה' ממעט את העם, כדי שיהיה ניכר שהישועה ממנו ולא מכוחם, ובאותה רוח מסרב גדעון למלוכה. ואילו המלוכה מביאה עמה צבא ומניין: "וַיִּבְחַר לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים" (יג, ב), "פִּקְדוּ נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ" (יד, יז), "וְרָאָה שָׁאוּל כָּל אִישׁ גִּבּוֹר... וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו" (יד, נב). לא שהמלוכה פסולה מעיקרה, אלא שבה טמונה הסכנה שגדעון חשש ממנה: לסמוך על מה שבידי האדם. ואכן שאול נשען על שיקול דעתו. הוא לא המתין לשמואל אלא העלה בעצמו, ונימק: "כִּי רָאִיתִי כִּי נָפַץ הָעָם מֵעָלַי, וְאַתָּה לֹא בָאתָ לְמוֹעֵד הַיָּמִים" (יג, יא). כשההמון במחנה פלשתים הלך ורב, אמר לכהן "אֱסֹף **יָדֶךָ**" (יד, יט), ולא המתין לתשובת האפוד. משם, כגדעון בסוף דרכו, המלחמה נעשית מלחמתו שלו.

נמצא ששאול, כל זמן שלא נעשה מלך, היה כגדעון. משנעשה מלך, עברה הישועה ליונתן. יונתן הולך בדרך גדעון עד הסוף: גם הוא מוותר על המלוכה, "וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לְךָ לְמִשְׁנֶה" (כג, יז).

מגדעון לאבימלך

הדרך אינה נעצרת בגדעון. אחר גדעון קם אבימלך בנו, שהמליך את עצמו, וגם בדרכו הולך שאול.

אבימלך פתח את מלכותו בהשמדת בית אביו: "וַיַּהַרֹג אֶת אֶחָיו בְּנֵי יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל אֶבֶן אֶחָת" (שופטים ט, ה). ושאול משמיד את בית אחימלך, כהני ה' בנוב: "וַיָּמֶת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד" (כב, יח)[15].

בשניהם ניצל בן אחד וברח. "וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן כִּי נֶחְבָּא" (שופטים ט, ה), "וַיָּנָס יוֹתָם **וַיִּבְרַח**" (שם ט, כא). וכאן: "וַיִּמָּלֵט בֵּן אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר, **וַיִּבְרַח** אַחֲרֵי דָּוִד" (כב, כ).

כך גם מיתתם. אבימלך, כשנפגע, "וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל הַנַּעַר **נֹשֵׂא כֵלָיו** וַיֹּאמֶר לוֹ: **שְׁלֹף חַרְבְּךָ** וּמוֹתְתֵנִי" (שופטים ט, נד). ושאול: "וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְ**נֹשֵׂא כֵלָיו: שְׁלֹף חַרְבְּךָ** וְדָקְרֵנִי בָהּ" (לא, ד). ובשניהם הטעם הוא הבושה: אבימלך, שלא יאמרו שאישה הרגתו, ושאול, שלא יתעללו בו הערלים[16].

13 ואף הר אפרים מצטרף: "וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל הַר אֶפְרַיִם" (שופטים ז, כד), "וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר אֶפְרַיִם... וַיִּדָּבְקוּ גַּם הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה" (יד, כב).

14 ובשניהם האפוד לא עלה יפה: אצל גדעון היה למוקש, ואצל שאול "וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (יד, לז).

15 ע"ד רמז, אבימלך ואחימלך עם שמות דמים.

16 נושא הכלים סוגר מעגל: בפרק יד נושא כליו של יונתן אומר "הִנְנִי עִמְּךָ כִּלְבָבֶךָ" (יד, ז), ו"נֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו" (יד, יג). ובסוף מבקש שאול מנושא כליו "וּמוֹתְתֵנִי", כאבימלך, "וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו" (לא, ד).

נמצא ששאול עובר בחייו את כל הדרך של סנונית המלוכה שבספר שופטים: מגדעון הראשון, דרך גדעון שנפל, ועד אבימלך בנו.

פרק יד

וַאֲחִיָּה בֶן אֲחִטוּב אֲחִי אִיכָבוֹד בֶּן פִּינְחָס בֶּן עֵלִי כֹּהֵן יְהוָה בְּשִׁלוֹ נֹשֵׂא אֵפוֹד (ג)

היחוס הארוך אינו נצרך לזיהוי, ונראה שבא ללמד עם מי יושב שאול. רגע לפני כן נאמר לו "וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא תָקוּם" (יג, יד), וכעת עומד לצידו מבית עלי, שעל ביתו כבר נגזר. "אֲחִי אִיכָבוֹד" מזכיר את שעת האסון, "גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל... אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים" (ד, כא), ו"בְּשִׁלוֹ" מזכיר מקום שכבר חרב. ושאול "יוֹשֵׁב בִּקְצֵה הַגִּבְעָה תַּחַת הָרִמּוֹן" (פס' ב), מוקף כהן ואפוד, ובפסוק הסמוך: "וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן". שאול יושב, ויונתן הולך.

ושם איכבוד מכין את ההמשך. כבפרק ד, שוב מביאים את הארון למלחמה בפלשתים, "הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים" (פס' יח). אלא ששם תלו בו את הכול, "וַיָּבֹא בְקִרְבֵּנוּ וְיֹשִׁעֵנוּ" (ד, ג), וכאן שאול מסלקו באמצע: "אֱסֹף יָדֶךָ" (פס' יט). בשניהם הארון כלי בידי האדם. ויש לרמוז בלשון "כִּי הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' יח), שהארון היה שם, אך לא היה "**עם**" ישראל.

לערב מתהפכת התמונה. בבוקר אמר שאול "הַגִּישָׁה", ועתה הכהן אומר "נִקְרְבָה הֲלֹם אֶל הָאֱלֹהִים" (פס' לו), ושאול שואל באלהים, "וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (פס' לז). הוא מחפש את האשם, והגורל נופל דווקא על יונתן, שיצא ואמר "אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בְמְעָט" (פס' ו). את הישועה שציפו לה מן הארון, "וְיֹשִׁעֵנוּ", תלה יונתן בה'. על כך אומר העם: "הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל... כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה" (פס' מה). הארון היה במחנה ולא "עם" ישראל, ויונתן היה רחוק מן הארון, אבל "**עִם** אֱלֹהִים".

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל (כג)

בגיליון הקודם התבאר שסיפור הארון אצל הפלשתים הוא כעין יציאת מצרים: לשם גלה הארון, וממנה יצא (על ו, ו). ומיציאת מצרים לקריעת ים סוף: הכתוב מעמיד כאן את המלחמה עם הפלשתים כקריעת ים סוף. שם "**וַיָּהָם** אֵת מַחֲנֵה מִצְרַיִם" (שמות יד, כד), וכאן "**מְהוּמָה** גְּדוֹלָה מְאֹד"[17]. ובסופו: "**וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל** מִיַּד מִצְרָיִם" (שם, ל), וכאן: "**וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל**" (פס' כג). אין לשון זו בכל המקרא אלא בשני מקומות אלו[18]. ואף "הֶהָמוֹן **נָמוֹג**" (פס' טז) הוא מלשון השירה, "**נָמֹגוּ** כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן" (שמות טו, טו), ובפסוק שלפניו: "שָׁמְעוּ עַמִּים **יִרְגָּזוּן**, חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְלָשֶׁת" (שם, יד). וכאן: "**וַתִּרְגַּז** הָאָרֶץ" (פס' טו).

ויש לרמוז שאף דרכו של יונתן היא כמעבר הים: "וּבֵין הַמַּעְבְּרוֹת אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ יוֹנָתָן לַעֲבֹר... שֵׁן הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁן הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה" (פס' ד), כמו "וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם" (שמות יד, כב). ואכן השורש "עבר" חוזר בפרק שוב ושוב: "**וְנַעְבְּרָה**" (פס' א, ו), "**עִבְרִים**" (פס' ח), "**עִבְרִים**" (פס' יא, כא), "וְהַמִּלְחָמָה **עָבְרָה**" (פס' כג), וכלשון השירה: "עַד **יַעֲבֹר** עַמְּךָ יְהוָה, עַד **יַעֲבֹר** עַם זוּ קָנִיתָ" (שמות טו, טז)[19].

בתוך כך העברים יוצאים מעבדות. "עברים" הוא שם העבדים בפי פלשתים, כפי שהתבאר בגיליון הקודם (על ו, ו). וכאן השם משתנה עם הצד. כל זמן שהיו במחנה פלשתים, "כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם", הם "עברים", וביום הישועה הם חוזרים "לִהְיוֹת עִם יִשְׂרָאֵל" (פס' כא).

17 "מהומה" חוזרת לאורך המלחמות בפלשתים. במלחמה הראשונה הקול היה של ישראל, "וַתֵּהֹם הָאָרֶץ" (ד, ה), ואחר כך עברה המהומה אל ערי פלשתים, "מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד" (ה, ט), ובמצפה "וַיָּהֻמּוּ" (ז, י). וכאן שוב באותה לשון ממש, כבמצרים.

18 בלשון זו ממש. וקרוב לזה: "וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא" (שמואל ב כג, י).

19 ובסוף אותו יום שאול עצמו מעמיד שני עברים, בתוך ישראל: "אַתֶּם תִּהְיוּ **לְעֵבֶר** אֶחָד, וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה **לְעֵבֶר** אֶחָד" (פס' מ).

וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא, וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר: אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבָי (כד)

אחר קריעת ים סוף באה שירה, ואילו כאן, מיד אחרי "וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא" (פס' כג)[20], לא באה שירה אלא קללה.

אף "**נִגַּשׂ**" הוא לשון נגישה בעבדים, כבמצרים: "וַיֵּצְאוּ פַּרְעֹה **בַּיּוֹם הַהוּא** אֶת **הַנֹּגְשִׂים** בָּעָם" (שמות ה, ו). והנה במצרים נאמר "**בַּיּוֹם הַהוּא**" על הנגישה, ועל הישועה, "וַיּוֹשַׁע יְהוָה **בַּיּוֹם הַהוּא**" (שם יד, ל), וכאן שניהם בזה אחר זה, בסדר הפוך: מן הישועה אל הנגישה. כביכול תחת להיות עבדי פלשתים, הפכו להיות עבדי המלך הנוגש בם, כמו שהזהירם שמואל: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לוֹ לַעֲבָדִים" (ח, יז). והמלחמה אינה עוד מלחמת ה' והעם, אלא "וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבָי".

וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עָכַר אָבִי אֶת הָאָרֶץ (כט)

לשון "עכר" מחזירה אל עכן, והסיפור כולו חוזר כאן. שם, אחרי הניצחון ביריחו, נשבע יהושע "**אָרוּר הָאִישׁ**" (יהושע ו, כו) והזהיר "שִׁמְרוּ מִן הַחֵרֶם... **וַעֲכַרְתֶּם** אוֹתוֹ" (שם, יח). כאן, באמצע הניצחון, מטיל שאול "**אָרוּר הָאִישׁ**" (פס' כד).

שם, כדי למצוא את החוטא, "וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר לִשְׁבָטֵיכֶם" (שם ז, יד), וכאן "גֹּשׁוּ הֲלֹם... וּדְעוּ וּרְאוּ בַּמָּה הָיְתָה הַחַטָּאת הַזֹּאת" (פס' לח). שם "**וַיִּלָּכֵד** עָכָן" (שם, יח), כאן "**וַיִּלָּכֵד** יוֹנָתָן" (פס' מב). יהושע אמר לעכן "וְ**הַגֶּד** נָא לִי **מֶה עָשִׂיתָ**" (שם, יט), ושאול אמר ליונתן "**הַגִּידָה** לִּי **מֶה עָשִׂיתָה**" (פס' מג).

אלא שהתמונה הפוכה. שם אמר יהושע לעכן "מֶה **עֲכַרְתָּנוּ**" (שם, כה), כאן הנלכד הוא שאומר על המלך "**עָכַר** אָבִי". עכן עכר את ישראל במה שלקח, שאול עכר במה שאסר.

עוד בלשון "**עכר**": יפתח אמר לבתו "אֲהָהּ בִּתִּי... וְאַתְּ הָיִית **בְּעֹכְרָי**, וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל יְהוָה" (שופטים יא, לה). גם שם אב נדר בשעת מלחמה, והנדר נפל על ילדו. אלא שיפתח תלה את העכירה בבתו, וכאן הבן אומר על האב "**עָכַר** אָבִי". שם לא עמד איש כנגד הנדר, וכאן העם לא הניח לשאול: "חָלִילָה... וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת" (פס' מה). שאול הועמד אפוא בניסיון שבו נכשל יפתח, ואף הוא לא עמד בו: לא הוא ביטל את הנדר, אלא העם.

בשתי ההקבלות שאול אינו יוצא טוב: מול עכן הוא העוכר, ומול יפתח הוא נכשל כמותו.

וַיַּעַט הָעָם אֶל הַשָּׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ אָרְצָה, וַיֹּאכַל הָעָם עַל הַדָּם (לב)

שפיכת הנפש לפני ה' עוברת כחוט השני בספר שמואל, פעם בנפש עצמה, פעם במים ופעם בדם. חנה שופכת את נפשה: "וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה" (א, טו). ישראל במצפה, בימי שמואל, שופכים מים: "וַיִּשְׁאֲבוּ מַיִם **וַיִּשְׁפְּכוּ** לִפְנֵי יְהוָה" (ז, ו). והמים הם כנפש, כדברי האשה התקועית: "כִּי מוֹת נָמוּת, **וְכַמַּיִם הַנִּגָּרִים** אַרְצָה" (שמואל ב יד, יד), וכדם: "עַל הָאָרֶץ **תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם**" (דברים יב, כד). דוד שופך מים שהם בעיניו דם: "וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה... הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם" (שמואל ב כג, טז-יז). ואילו אצל שאול הדם לא נשפך, אלא נאכל, עד ששאול תיקן: "גֹּלוּ אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה... וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה" (פס' לג-לה).

והנה, אכילת העם על הדם נבעה מכך ששאול מנע ממנו לאכול בשעת המלחמה: "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב" (פס' כד). ונראה שבאכילה בתוך המלחמה, אחרי הריגה, יש בחינה של אכילה על הדם[21].

הדבר תלוי בשאלה של מי המלחמה. מלחמה שלפני ה' היא עצמה שפיכת נפש לה', והדם הנשפך בה שייך לו, וכלשון הכתוב: "אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם, וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר" (דברים לב, מב)[22]. כשהנפש ניתנה לה', אפשר לאכול, כאכילת הבשר אחר שפיכת הדם. ואדרבה, יש בכך צורך עמוק. נפשו של האדם אינה מסוגלת לעמוד בשווי נפש

20 שהוא כקריעת ים סוף, כמבואר לעיל.

21 וכעין זה דרשו: "מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום? תלמוד לומר: 'לא תאכלו על הדם'" (סנהדרין סג, א).

מול שפיכת הדם והנפש, וכדרשת חז"ל על עשיו: "הרג את הנפש – כתיב הכא **'עיף'**, וכתיב התם 'כי **עיפה** נפשי להרגים'" (בבא בתרא טז, ב), ומיד "**הַלְעִיטֵנִי** נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה" (בראשית כה, ל). וכך כאן: "**וַיָּעַף** הָעָם מְאֹד" (פס' לא), "**וַיַּעַט** הָעָם אֶל הַשָּׁלָל... וַיֹּאכַל הָעָם עַל הַדָּם".

האכילה באותה שעה בכוחה "לְהָשִׁיב נָפֶשׁ" (איכה א, יא), ומחזקת את הנלחמים לעמוד על נפשם כנגד נפש הנהרגים ולהמשיך במלחמת ה'. זו דרכו של יונתן: "אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא, כִּי עַתָּה לֹא רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים" (פס' ל), הוא שאמר "כִּי אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט" (פס' ו).

מהלך אחר והפוך הוא הצום שלפני ה'. בו הנפש אינה נאחזת באכילה, אלא בה' עצמו, כשפיכת הנפש של חנה. כששופכים את הנפש לה', הנפש שבה ומתחברת לשורש קיומה, ומשם היא יונקת את הכוח לעמוד מול שפיכת הדם. כך בפילגש בגבעה: "וַיֵּשְׁבוּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַיּוֹם הַהוּא **עַד הָעָרֶב**" (שופטים כ, כו), ורק או ענה ה': "עֲלוּ כִּי מָחָר אֶתְּנֶנּוּ בְיָדֶךָ" (שם, כח)[23]. וכך יהושפט: "וַיִּתֵּן אֶת פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא צוֹם" (דה"ב כ, ג). ובשניהם ענה ה'[24].

הצום של שאול לא היה לפני ה', אלא "**עַד הָעָרֶב** וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבָי". אף את שאלתו בה' לא השלים: "אֱסֹף יָדֶךָ" (פס' יט). וכשחזר ושאל, "וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (פס' לז). המלחמה היתה לשאול מעין צורך אישי[25], ולכן האכילה היתה אצלו באמת בחינה של אכילה על הדם. הצום שגזר לא נתן לנפש במה להיאחז, לא באכילה ולא בה', ולבסוף נאחזה בדם עצמו.

יונתן, שראה את המלחמה כמלחמת ה', מטרים בזה את דוד: "כִּי לַיהוָה הַמִּלְחָמָה" (יז, מז). ודוד לא רצה לשתות את המים, כי הם באו לצורך שלו: "חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת" (שמואל ב כג, יז). את מה שהיה לצורך עצמו, שפך לה'[26].

הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל (מה)

"תשועה גדולה" נאמרה במקרא רק במלחמות פלשתים, ובראשונה בשמשון[27]. אחרי שהכה אלף איש בלחי החמור, צמא שמשון וטען: "אַתָּה נָתַתָּ בְיַד עַבְדְּךָ אֶת **הַתְּשׁוּעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת**, וְעַתָּה **אָמוּת** בַּצָּמָא" (שופטים טו, יח). כלומר, מי שעשה את הישועה הגדולה, ימות? וכאן אותה טענה ממש: "**הֲיוֹנָתָן יָמוּת** אֲשֶׁר עָשָׂה **הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת**".

לשמשון בקע ה' מעיין, "וַתָּשָׁב רוּחוֹ וַיֶּחִי" (שם, יט). אף ליונתן נזדמן מחיה בדרכו: "וַיְהִי דְבַשׁ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה... וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ" (פס' כה-כו), ומשטעם, "וַתָּאֹרְנָה עֵינָיו" (פס' כז)[28].

---

22 ומצינו לשון אכילה גם כלפי ישראל במלחמת ה': "כִּי לַחְמֵנוּ הֵם... וַיהוָה אֹתָנוּ" (במדבר יד, ט), וברש"י: "נאכלם כלחם". ואף השורש אחד ללחם ולמלחמה.

23 שהרי גם קודם לכן שאלו בה', וה' ענה "עֲלוּ", ונפלו (שם, יח; כג).

24 וכן במצפה: "וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא, וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה" (ז, ו), ושם "וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה" (ז, ט).

25 כנדעון, שאחר הניצחון נעשתה המלחמה מלחמתו שלו, ורדף לנקום את נקמת אחיו, כמבואר לעיל.

26 יש שביארו שם שבקשת דוד היתה מעין אימון לגיבוריו, ולפי זה ההנגדה לשאול חדה יותר. שאול גזר גזירה שנראתה כצורך המלחמה, והיא היתה צורך אישי. ואילו אצל דוד הבקשה היתה צורך מלחמתי במובן הרחב, ובכל זאת הבחין במה שיש בה מצורכו שלו, ושפך את המים לה'.

27 וכן בדוד וגלית (יט, ה), ובגיבורי דוד (שמואל ב כג, י, יב).

28 אף שמשון מצא דבש בדרכו ואכל: "וְהִנֵּה עֲדַת דְּבוֹרִים בְּגְוִיַּת הָאַרְיֵה וּדְבָשׁ, וַיְרַדֵּהוּ אֶל כַּפָּיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְאָכֹל" (שופטים יד, ח-ט). וכאן: "וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ" (פס' כו), "וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל **פִּיו**" (פס' כז). ואף שם הדבש עומד בין הבן לאביו: "וַיִּתֵּן לָהֶם וַיֹּאכְלוּ, וְלֹא הִגִּיד לָהֶם כִּי מִגְוִיַּת הָאַרְיֵה יָרְדָה הַדְּבָשׁ" (שם, ט). שמשון הסתיר מאביו, ויונתן הגיד לאביו: "**הַגֵּד**ָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה, **וַיַּגֶּד** לוֹ יוֹנָתָן" (פס' מג).
ויש לרמוז, שגם כאן אחר מפלת פלשתים יצא המתוק, "וּמֵעַז יָצָא מָתוֹק" (שם, יד). ובזה יש ליתן טעם בטענת יונתן, "עָכַר אָבִי אֶת הָאָרֶץ" (פס' כט): המתוק שהוציא ה' לעמו מן העז, אביו עכר את הארץ ואסר אותו.

אלא שהמלך אסר, וכדברי יונתן: "עָכַר אָבִי אֶת הָאָרֶץ" (פס' כט). יונתן אינו טוען כלל, אלא משלים: "טָעֹם טָעַמְתִּי... הִנְנִי אָמוּת" (פס' מג). העם הוא שטוען בשבילו, וכלפי המלך, והעם הוא שמחיה אותו: "וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת".

וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל (מז)

שאול נלכד בגורל פעמיים, ובשתיהן הגורל הוא יד ה'. פעם בחר בו למלך, "**וַיִּלָּכֵד** שָׁאוּל בֶּן קִישׁ" (י, כא), ופעם תפס אותו בדין, "**וַיִּלָּכֵד** יוֹנָתָן וְשָׁאוּל" (פס' מא). ועכשיו כבר אין גורל, ושאול עצמו **לוכד**. מה שניתן לו מיד ה', הוא לוקח עכשיו בידו.

פרק טו

כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת דְּבָרַי לֹא הֵקִים (יא)

ה' אומר על שאול "וְאֶת **דְּבָרַי** לֹא **הֵקִים**", ושאול פותח את דבריו לשמואל בהפך: "**הֲקִמֹתִי** אֶת **דְּבַר** יְהוָה" (פס' יג). בין זה לזה מספר הכתוב מה הקים שאול באמת: "וְהִנֵּה **מַצִּיב** לוֹ **יָד**" (פס' יב). את דבר ה' לא הקים, אך לעצמו הציב יד[29]. יונתן פתח את המלחמה בהריסת "**נְצִיב** פְּלִשְׁתִּים" (יג, ג): הבן הרס את מצבת השלטון הזר, והאב מציב במקומה יד לעצמו. עליו נאמר: "וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא **תָקוּם**" (יג, יד)[30].

אף חלקו הראשון של הפסוק, "**כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי**", קשור ביד. התורה פותחת את דיני המחנה: "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אֹיְבֶיךָ, וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר **רָע**" (דברים כג, י), ומצווה בהם: "**וְיָד** תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה". טעם הדבר: "כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ... וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ, וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת **דָּבָר** וְ**שָׁב מֵאַחֲרֶיךָ**" (שם, יג-טו). מחנה המלחמה הוא מקומו של ה', וצורכי האדם לעצמו מקומם מחוצה לו. שאול, שהציב את ידו שלו בלב המלחמה כמלחמה לצורך עצמו (ראה לעיל על יד, לב), הוא ששב מאחרי ה', ו"וַיַּעַשׂ **הָרַע** בְּעֵינֵי יְהוָה" (פס' יט).

כִּי חַטַּאת קֶסֶם מֶרִי, וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר (כג)

שמואל מדמה את חטא שאול לקסם, לתרפים ולהפצרה, ובסוף נתקיימו בו שלושתם. התרפים נמצאו בבית דוד, בידי בתו של שאול: "וַתִּקַּח מִיכַל אֶת **הַתְּרָפִים**" (יט, יג)[31]. הקסם וההפצרה נתקיימו בלילה אחד בעין דור, ושם אף חוזר שמואל אל פרשה זו: "כַּאֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה, וְלֹא עָשִׂיתָ חֲרוֹן אַפּוֹ בַּעֲמָלֵק" (כח, יח). שאול הלך לבעלת האוב וביקש ממנה "**קָסְמִי** נָא לִי בָּאוֹב" (כח, ח). שם, כשסירב לאכול, "וַיִּפְרְצוּ בוֹ עֲבָדָיו וְגַם הָאִשָּׁה, **וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם**" (כח, כג). מי שהפציר כנגד דבר ה', בסוף מפצירים בו, והוא נענה להם, כלשונו כאן: "**וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם**" (פס' כד).

אף "הִנֵּה **שְׁמֹעַ** מִזֶּבַח טוֹב" (פס' כב) נתקיים שם, מן הצד ההפוך. בעלת האוב אומרת לו: "**שְׁמַע** נָא גַם אַתָּה **בְּקוֹל** שִׁפְחָתֶךָ" (כח, כב), וזובחת לפניו עגל, "**וַתִּזְבָּחֵהוּ**" (כח, כד).

---

29 כעין זה באבשלום: "**וַיַּצֵּב** לוֹ בְּחַיָּו אֶת **מַצֶּבֶת**... וַיִּקְרָא לָהּ **יַד** אַבְשָׁלֹם" (שמואל ב יח, יח).

30 עד שיאמר שאול עצמו לדוד: "יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מָלֹךְ תִּמְלֹךְ, וְקָמָה בְיָדְךָ **מַמְלֶכֶת** יִשְׂרָאֵל" (כד, כא).

31 ונראה שהתרפים באו מבית שאול, מבני רחל, שאף היא התעסקה בתרפים: "וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת **הַתְּרָפִים** אֲשֶׁר לְאָבִיהָ" (בראשית לא, יט). ובשתיהן הבת מסתירה את התרפים מאביה: רחל מלבן, ומיכל משלוחי שאול.

פרק טז

כִּי לֹא נָסֹב עַד בֹּאוֹ פֹּה (יא)

ההמלכות בספר נקבעות סביב זבח. שאול נמשח ביום ש"**זֶּבַח** הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה" (ט, יב), והושב "בְּרֹאשׁ **הַקְּרוּאִים**" (ט, כב). אבשלום מורד "**בְּזָבְחוֹ** אֶת **הַזְּבָחִים**", ועמו "מָאתַיִם אִישׁ... **קְרֻאִים**" (שמואל ב טו, יא-יב). וכן אדוניהו: "**וַיִּזְבַּח** אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר" (מלכים א א, ט).

אלא שמי שנבחר באמת אינו בין הקרואים. אדוניהו "**וַיִּקְרָא** אֶת כָּל אֶחָיו... וְאֶת שְׁלֹמֹה אָחִיו **לֹא קָרָא**" (שם, ט-י). את ישי ובניו קרא שמואל, "**וַיִּקְרָא** לָהֶם **לַזָּבַח**" (טז, ה), ודוד היה עם הצאן, והסעודה ממתינה לו: "כִּי לֹא נָסֹב עַד בֹּאוֹ פֹּה". שאול הושב בראש הקרואים. דוד לא נקרא כלל, ובלעדיו אין סעודה. וכך שוב בסעודת המלך בראש חודש: "וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד" (כ, כז), כי הלך ל"**זֶּבַח** מִשְׁפָּחָה" בבית לחם (כ, כט). ושאול מבין שהדבר נוגע למלוכה: "לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ" (כ, לא).

הזבח לבדו אינו עושה מלך. שאול נדחה דווקא על זבח, פעם על העולה (יג, ט-יד) ופעם על הצאן "**לִזְבֹּחַ** לַיהוָה" (טו, טו). ושמואל אמר לו: "הֲנֶפֶץ שְׁמֹעַ מִ**זֶּבַח** טוֹב" (טו, כב). אף אצל חנה עיקר הזבח לא היה הסעודה. את המנה שקיבלה לא אכלה, "וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל" (א, ז)[32], אלא שפכה את נפשה לפני ה' (א, טו). בני עלי, באותו זבח בשילה, עשו את ההפך ולקחו את הבשר לעצמם, ולכן נדחה ביתם: "אִם יִתְכַּפֵּר עָוֹן בֵּית עֵלִי **בְּזֶבַח** וּבְמִנְחָה עַד עוֹלָם" (ג, יד).

וְהָיָה בִּהְיוֹת רוּחַ אֱלֹהִים אֶל שָׁאוּל, וְלָקַח דָּוִד אֶת הַכִּנּוֹר וְנִגַּן בְּיָדוֹ, וְרָוַח לְשָׁאוּל וְטוֹב לוֹ, וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה (כג)

שאול אינו משורר. הוא מתעקש ומפציר, ואינו יכול לשיר את טעותו ולראות את העומק שבה. לכן כשהוא חוטא, הוא מתרסק. המשורר, כבר מתוך הנפילה, רואה את הצד השני, את ההתמלאות. לכן כשדוד מנגן, הרוח הרעה סרה מעל שאול, כי שאול מתחבר לשירתו. ודווקא שאול הוא שיכול להתמלא משירת דוד יותר מכל אדם, שהוא לבדו מבין את עומק הנפילה. במקום "הַפְּצַר" (טו, כג) בא "וְרָוַח לְשָׁאוּל".

אף בתחילת דרכו לא שר שאול בעצמו. הוא פגש חבל נביאים, "וּלְפָנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וְחָלִיל וְ**כִנּוֹר**", ומתוך נגינתם "וַ**תִּצְלַח** עָלָיו **רוּחַ** אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם" (י, ה, י). ואנשים תמהו: "הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים" (י, יא). כעת אותה רוח עברה לדוד: "וַ**תִּצְלַח רוּחַ** יְהוָה אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה, וְרוּחַ יְהוָה סָרָה מֵעִם שָׁאוּל" (טז, יג-יד). שאול לעולם אינו המשורר. את הרוח הוא מקבל רק משירתם של אחרים, פעם מחבל הנביאים, ועכשיו מכינורו של דוד.

הכתוב מדגיש שדוד מנגן "**בְּיָדוֹ**". יד היא דרכו של אדם לאחוז, וכך נוהג בה שאול. כשהכהן פונה לשאול בה', שאול עוצר אותו: "אֱסֹף **יָדֶךָ**" (יד, יט). אחרי מלחמת עמלק "מַצִּיב לוֹ **יָד**" (טו, יב). וכשדוד מנגן לפניו שוב, "וְהַחֲנִית **בְּיַד** שָׁאוּל" (יח, י). ידו של דוד אינה אוחזת. היא מנגנת, ונותנת לרוח לעבור דרכה.

אשמח לתגובות וביקורות, הערות והארות: 1981441p@gmail.com

32 לחנה ניתנה "**מָנָה** אַחַת אַפַּיִם" (א, ה), כשם שאמר שמואל על שאול: "תְּנָה אֶת הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ" (ט, כג).

יג, א בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל. הנה תחילת הפסוק אי אפשר להלמו כלל, כי גם אם מצינו מלכים שמלכו בגיל שש, שבע או שמונה, אצל שאול מסופר בפרוטרוט סיפור המלכתו, ומוכח בעליל שלא היה בן שנה. וכן המשך הפסוק שמלך ב' שנים הוא קשה מאד מגילו של איש בושת ועוד וכמו שהקשו המפרשים. וכל פירושיהם דחוקים.

והמרווח מכולם הוא שאי"ז מנין שנים, אלא מספר שכאשר היו שאול בן שנה במלכו ומלך על ישראל שתי שנים בחר לו שאול וכו'. וגם זה קשה מאד כמובן, ובפרט שהדרך היא לכתוב בתחילת סיפור עניינו של מלך את גיל מלוכתו ואת מנין שנותיו, וא"כ ראוי היה שימנו גילו ושנות מלכותו האמיתיים של שאול.

והנה במעשה אגג מבואר שהקב"ה ניחם מכך ששאול יהיה מלך, ורוח ד' סרה מעליו, ואולי עד אותו הזמן עברו שנתיים, ומכאן ואילך אין ראוי למנות לו מלכות על ישראל.

שם יד ועתה ממלכתך לא תקום. הנה מצינו אצל שאול ד' חסרונות (לבד רדיפת דוד). הראשון שלא המתין לשמואל, וע"ז אמר לו שלא תקום ממלכתו. השני שלא השמיד את עמלק וע"ז אמר לו שניחם ד' ממה שהמליך אותו ונקרעה מלכותו ממנו וניתנה לרעהו הטוב ממנו, ובעקבות זאת המליך את דוד. השלישי מה שהרג את נוב עיר הכהנים, וע"ז לא מצינו לא עונש מפורש, ורק מה שהוקיעו את בניו (ש"ב פכ"א) שייך לזה. והרביעי מה ששאל באוב, ואמר לו שמואל דברים קשים שהקב"ה מאס במלכותו והוא עתיד ליפול ביד פלשתים.

ובדברי הימים (א' פ"י) מסופר בקצרה על נפילתו של שאול, ושם (פסוק יג) נאמר "וימת שאול במעלו אשר מעל בד' על דבר ד' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש; ולא דרש בד' וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן ישי".

ויש לעיין מה בדיוק הפסיד בכל חטא. והנה אחז"ל (יומא כב:) שאול באחת ועלתה לו. ופירשו שם שהמכוון למעשה דאגג, ואע"פ שהיה לו גם את מעשה נוב מכל מקום כבר באגג נאמר שהפסיד את מלכותו.

ולכאורה קשה, דלא נאמר לו כלל על מעשה נוב שהפסיד את המלוכה. וצריך לומר שמסתמא כאשר נאמר לו שהקב"ה ניחם על מלכותו, נאמר הדבר על כל חטאיו, רק שכיון שנאמר הדבר עוד קודם הריגת נוב, בהכרח שבאחת לא עלתה לו. ונמצא שבנוב לא נאמר לו כלום כי כבר ניטלה המלכות מעליו ולא היה לו עוד במה להענש (ומה שנענש באופן פרטי הוא ענין אחר).

והקשו הראשונים מדוע לא נמנה החטא המבואר כאן. ותי' בתוס' הרא"ש ובתוס' ישנים שכאן ניטלה המלכות רק ממנו אבל עדיין נותרה לזרעו אחריו, ובמעשה עמלק ניטלה גם מזרעו.

ובשפ"א הקשה על זה דאם ניטל ממנו המלכות היאך תחזור לזרעו אחריו. ונראה דלא קשיא, דלא ניטלה ממנו המלכות, אלא רק נאמר לו שלא יהיה מלך, והיינו שהוא לא ישלים שנות מלכותו, אבל עדיין המלכות תהיה שייכת לו ולביתו.

אמנם הריטב"א הביא שר"י תירץ להיפך, שכאן נעקרה המלכות רק ממנו, ואילו במעשה עמלק נעקרה גם מזרעו. ובאמת הוא מדוקדק יותר מלשון הפסוקים, דכאן מיירי מענין תקומת מלכותו על ישראל עד עולם. וראה כעי"ז בגבו"א.

ומהר"ץ חיות הקשה מקרא דדברי הימים הנ"ל שנראה שמת על ששאל באוב. ובאמת מה שפשוט לו בפירוש הפסוק אינו ברור כלל, והרד"ק שם פירש שהפסוק מדבר גם על מה שלא מחה את עמלק. וכן נראה מכך שהכתוב מוסיף "וגם" על ענין האוב, ונראה שהוא ענין נוסף.

ובפשטות נראה מדבריהם שנענש בכך שמת או שבניו לא ירשו אותו. אמנם קשה, שבנו איש בושת מלך אחריו, ומבואר שעדיין היתה המלוכה שלו, ואע"פ שלא מלך על כולם וכן נפסקה המלוכה לבסוף, מ"מ גם מלכות דוד פסקה אחרי צדקיהו, וגם היא לא מלכה על רוב ישראל רוב הימים. ואפשר שלא היתה זו מלוכה הראויה לבוא אלא על דרך אבימלך. ובמראות הצובאות לקמן (יד, מח) ראיתי שאיש בושת היה מלך מצד עצמו וכפי שהובטח ליעקב שיצאו מלכים מחלציו קודם שנולד בנימין, וא"כ היו צריכים להיות ב' מלכים מבנימין. והוא דוחק.

וכן קשה שאמר שאול ליונתן (כ, לא) "לא תכון אתה ומלכותך", ומבואר שאע"פ שידע שאול שנלקחה ממנו המלוכה לטובת רעהו הטוב ממנו, עדיין ראה ביונתן בנו מלך אחריו. ואם היתה לו זכות למלוך בפנ"ע מנין ידע שדוקא הוא מכל שבט בנימין וכן מדוע חשש כל כך שלא תכון מלכותו, והלא ד' את דברו יקים.

אמנם נראה בביאור הענין, שהנה למלך יש זכות שישבו בניו אחריו על כסאו בעת מותו. וזה אפילו במלך שלא קיבל את מלכותו מאת ד' בייחוד, וכגון בעשא בן אחיה שמלך בנו נדב תחתיו. ואם כי יתכן שגם בעשא מלך בדבר ד', שהרי נזכר בנבואת אחיה (מ"א יד, יד), מ"מ אצל עמרי לא נזכר שקיבל את מלכותו, וכן אצל מנחם לא נזכר שיטול המלוכה ומלך פקחיה בנו תחתיו. והיינו משום שיש זכות מזכותי המלוכה שהיא עוברת בירושה לבן המלך, ואין זה תלוי האם מולך בזכות או לא.

אמנם אצל דוד מצינו הבטחה אחרת, שהוא נבחר להיות נגיד על ישראל ושכסאו יהיה נכון עד עולם. ונפק"מ שאפילו אם תתבטל מלכותו ביום מן הימים עדיין הזכות שמורה לו לשוב ולמלוך. והרי זה כעין כהונה העוברת בירושה עד עולם גם בזמן שאין מזבח לשרת. ונמצא שיש מלכות בפועל, שהיא איננה תלויה בהבטחת ד' דוקא, אלא אפילו מי שהכה את המלך הקודם ומלך תחתיו ממשיכה המלכות לזרעו, ויש מלכות בכח, והיינו שיש שושלת הנבחרת להיות למלוכה בעצם, וגם אם תפסק המלכות ותחזור, המלכות היא שלה.

וכאשר ביקשו ישראל עליהם מלך, היה ראוי שיבחר להם מלך גם בכח וגם בפועל. אמנם לא נגמרה עדיין בחירתו של שאול כמו שהקב"ה בחר בדוד ונשבע לו. והמעשה הראשון היה כעין מבחן לראות האם שאול ראוי, וכאשר נמצא שאינו ראוי לא נבחר. אך מ"מ נשאר להיות מלך בפועל, כי לזה לא היה לו חסרון, ומצד זה המלכות היתה ראויה להמשיך לו ולבניו עד עולם, כל עוד לא יגלו ישראל או תתבטל המלכות. ובלשונות הפסוקים נראה יותר מזה, שגם בפועל המלכות לא תקום. ומ"מ אין הכרח שהקב"ה יעמוד על ביתו להכריתו ולהשמידו ולהסירו ממלכותו כמו שארע לבית עלי, וכמו שנאמר על בתי מלוכה אחרים שהיו בישראל אחר כך, אלא רק לא ישמור עליה שתקום, וממילא במקרי הזמן היא תפסק.

ולכן לא ראוי למנות חטא זה כגורם לכך ששאול הפסיד את המלוכה, כי אין כאן חטא ועונש, אלא רק הקב"ה לא בחר בו כפי שהיה סבור בתחילה. וכן מדוייק היטב מלשונות הפסוקים.

ומכיון שהיה לישראל מלך בפועל והיתה לו מלוכה העוברת בירושה עד שתפסק, לא היה צורך למלך אחר.

אמנם אח"כ במעשה עמלק ניחם הקב"ה על עצם מה שהמליך אותו, והחליט לסור מעליו. ואמנם בפועל המשיך להיות מלך, אך הקב"ה כבר לא היה עם מלכותו כלל, גם לא בפועל. ומכיון שהקב"ה נענה לישראל על דבר המלוכה, הוצרך למנות להם מלך אחר, ומכיון שדוד היה נאמן לפניו בחר בו ומינה אותו להיות מלך בעצם ומשיח ד' לעולם, ונשבע לו על זה. ומכאן ואילך נתמעטה מלכות שאול מעט מעט, וכל מה שנתמעטה זכה בה דוד. עד שתם בית שאול ודוד מלך על כל ישראל.

והדבר מודגש היטב אצל עמלק שעיקר הנושא היה מה שהקב"ה ניחם מכך שהמליך אותו, ורק מתוך כך אמר לו שאול שד' מאס בו וקרע את ממלכות ישראל מעליו.

וכן מדוקדק שכאן כאשר לא כה למלוכה עולמית עדיין לא היתה בהילות למנות מלך אחר, כי המינוי של שאול התקיים בו כמינוי לעצמו ולזרעו, ורק לא זכה לבחירה ולסגולה המיוחדת של דוד שיהיה מלך לעולם (ואם כי היתה בחירה זמנית וכמו שהיתה בחירה בשילה, היא נתבטלה). אמנם אחרי שהקב"ה ניחם ותהה על הראשונות, וכאילו התברר למפרע שמעולם לא היה ראוי למלך, בזה צריך מיד לחוש ולמנות מלך אחר, שהרי הקב"ה התרצה על דבר המלך, וזהו המבואר לקמן (פט"ז) שמיד ציווה אותו ד' לקום ולמלוך מלך אחר.

וזהו גם הביאור בכך שמשעה שחטא בעמלק והומלך דוד סרה רוח ד' מעליו, כי כעת לא היתה מלכותו כלל מאת ד'. ואע"פ שהיה דינו כמלך גם לגבי זרעו, מ"מ ד' לא היה עמו, ולא היה ראוי גם לזה.

ונראה, שאף על פי שד' סר מעליו עדיין יכולה היתה זכותו להאריך לו ימים כמלך בפועל, ומלכותו של דוד היתה ממתינה, ומכיון ששאל באוב נגמר דינו למות ושתבוא המלכות לאשר היא ראויה לו. וזהו שנראה בד"ה שיש ב' גורמים למותו, כי מצד מה ששאל באוב לבד אולי לא היה מת, ורק מצד שהמלכות היתה ראויה לדוד מצד מה ששאול מעל בד' היה צריך למות, ומ"מ אם לא היה שואל באוב אפשר והיתה זכותו גורמת לו לחיות.

יד, לח במה היתה החטאת הזאת היום. יש לעיין מדוע לא תלה זאת במה שאכלו על הדם שהוא חטא שמפורש איסורו בתורה. והיה מקום לומר שנכשלים העם בחטא פרטי אינו טעם לעכב הישועה כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ורק כאשר מקבלים על עצמם חרם וכיוצ"ב ומישהו מועל בו וכמעשה עכן, הוא עיכוב לכל הישועה. ולפי"ז צ"ל שידע שהחטא היה שעברו על השבועה, ורק לא ידע מי עבר על השבועה. ומה שאמר ליונתן הגידה לי מה עשיתה היינו לשם וידוי וכמו שאמר יהושע לעכן, אבל היה ידוע מה עשה. או שרצה לשאול אותו סיפור המעשה כיצד עבר על השבועה.

ואע"פ שגם במזבח של בני גד ובני ראובן (יהושע פכ"ב) הוכיחו אותם בני ישראל שעכן מעל בחרם והיה קצף על כל העדה, חטא של לסור מאחרי ד' בודאי לא גרע ממעילה בחרם.

ובברית של משנה תורה (דברים כט, כח) אמר משה "הנסתרת לד' א-להינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת". ונראה שחטא כדוגמת החטא של עכן ושל יונתן הוא בכלל הנסתרות, שאינו מוטל על בני ישראל כלל, ולכן אין טעם שיענשו כולם. ורק בגלל שהיה כאן חרם ושבועה כלליים הקב"ה גילה להם את החטא ושוב היה מוטל עליהם. ואין לומר שמכיון שראו שד' לא איתם חוזר הדבר להיות בכלל הנגלות, כי אם כן בכל חטא יסתר הקב"ה מאיתם ויחזור להיות בכלל נגלות. וקשה לומר שציווה אותם על הנסתרות בזמן שיהיו בגלות ולא תהיה עמהם השראת שכינה, כי בפשטות הגלות היא אופן של עונש, ולא עליה נאמרה פרשת ערבות.

ואמנם החטא של בני גד ובני ראובן היה בכלל הנגלות, וא"כ לא היו צריכים להביא את המעשה של עכן, אלא את דברי משה במשנה תורה של ערבות. אלא שלהביא מעשה עדיף יותר, ובפרט הזה שאם איש אחד חוטא יש קצף על כל העדה אין טעם לחלק, שהרי חשבו שסרים לגמרי מתורת ד'.
ונמצא שיש ד' מיני חטאים. הראשון חטאים פרטיים נסתרים שהטיפול בהם לא מוטל כלל על ישראל.
השני חטאים פרטיים גלויים שמוטל על ישראל לטפל בהם, אבל אינם סיבה שהקב"ה יסור מעם ישראל.
השלישי חטאים כלליים נסתרים שבהם ד' סר מישראל ועי"ז נודע לישראל ומוטל עליהם לטפל בהם, וכדוגמת מעשה דעכן ויונתן.
והרביעי חטאים כלליים גלויים כדוגמת המזבח של בני גד ובני ראובן לפי סברת ישראל (ומסתבר שכן הוא גם בפילגש בגבעה, שאינו חטא פרטי אלא חטא לאומי שלא עשו משפט, וכדוגמת החטא של שכם ודינה שצריך להעניש את כל אנשי שכם. ובאמת בשני החטאים הללו היה שם פינחס בן אלעזר שהוא קינא את קנאת ד' אצל זמרי בן סלוא, שהיא ג"כ אותו ענין, והמשיך בתפקידו גם במקרים דומים בהמשך), שבזה מוטל על ישראל לעשות משפט גם מצד הנגלות וגם מצד שהוא חטא כללי.
רק שיש להקשות מדוע היה כאן החטא חטא נסתר, והלא היו עמו אנשים מהעם, ולא נראה מלשונות הפסוקים שהיה האיש ההוא שדיבר עמו יחידי ושוב לא היה יכול להעיד שהרי על פי שנים עדים יומת המת, שהרי כתוב (לעיל פסוקים כו-כח) "ויבא העם אל היער וגו'; ויען איש מהעם ויאמר". וא"כ מדוע הוצרכו לשאול באורן וללכוד את יונתן.
ואולי העם לא הסכימו להעיד על יונתן וכפי שפדו אותו בסוף, ולא בא הדבר לידי בירור אלא בדרך זו.

שם מח ויך את עמלק. ויצל את ישראל מיד שסהו. במצודות ובמלבי"ם פירשו שהיתה זו מלחמה בפני עצמה. אמנם הרד"ק פירשו על שם העתיד, ולפי"ז סיכם הכתוב עתה את פעליו של שאול.
ויש לעיין היאך נותרו מעמלק כל כך אחרי שהכה אותם ושוב החרימם, ואח"כ דוד נלחם בהם, ואח"כ עוד הזכירם בתהלים (תהלים פג, ח) ואח"כ הכרית דוד כל זכר באדום ופירשוהו חז"ל (ב"ב כא.) שהולך על עמלק, עד שהכו בני שמעון את שארית הפלטה אשר להם כדאיתא בדברי הימים (א' ד, מג).
ולכאורה היה נראה שעמלק היו מפוזרים על פני המרחב, וכאן רק הכה אותם ועדיין נותרו וכמו כל האומות, ואח"כ הלך לעירם והשמיד אותה, ושוב לא היתה להם עיר וממלכה מאותה שעה, אבל עדיין נותרו עמלקים מפוזרים.
וצ"ל שזו עיקר המצוה למחותם, כי עי"ז ברבות השנים לא ישאר מהם זכר, וכפי שארע לז' עממין שאבד זכרם, ולהרוג כל איש עמלקי לא שייך (ולא תחיה כל נשמה דכנענים היינו במלחמה כשבאים לעירם), שהרי לא נענש שאול אלא על הצאן והבקר ועל אגג. ונראה שהצליחו להשתקם בזמן דוד, עד שהרג בהם כל זכר ועי"ז אבדו.
ולפי"ז מובן פירוש הרד"ק שהמלחמה שבסמוך יכולה להקרא הכאה והצלה גרידא, כי באמת גם החרמה אינה כילוי מוחלט.

טו, יב בא שאול הכרמלה. צע"ק מדוע בא לכרמל אחר שהמלחמה היתה בדרום ליד מצרים.

שם כח קרע ד' את ממלכות ישראל מעליך היום. הנה בכל המקרא לא מצינו קריעה של בגדים שאינה מדרך אבילות, לבד כאן ואצל ירבעם, וכן במעילו של כהן גדול שבפשטות התחרא היא בשביל שלא ישחת ויקרע, או שצריך המעיל להיות שלם ולא קרוע (ואמנם שם ביארנו בדרך אפשר שהכוונה היא שהכהן הגדול אינו פורם את בגדיו על מתו), וכן בנגעי בגדים קורעים את הבגד.
וענין קריעת הבגד וקריעת הממלכה שחוזר ונשנה טעון פירוש. וקשה לומר שאינו אלא רמז בעלמא, מאחר וגם אצל דוד כאשר לא רצה לפגוע בשאול ותמורת זאת הוא כרת את כנף מעילו (לקמן פכ"ד) ואח"כ היכה ליבו אותו על זאת.
והנה יש לדקדק בחילוקים שבין ב' המאורעות. שאצל שאול לא היה דוד בכלל הסיפור, ושאול הוא זה שקרע את כנף מעילו של שמואל. וגם לא נתכוון לקרעו אלא מחמת שהחזיק בו נקרע, ולא נזכר לכמה ואיך היא נקרעה. ועל ידי קריעה זו נאמרה הנבואה שקרע ד' את ממלכות ישראל מעל שאול.
ואילו אצל ירבעם המעשה היה עם המלך החדש שהוא ירבעם, שאחיה נתנבא לו שימלוך (ולא הוא דיבר עם שלמה), וכן אחיה הוא זה שלקחת את שמלתתו וקרעה. וזו היתה קריעה מכוונת לי"ב גזרים ונתן לו עשרה מהם.
וגם בזה קדם הדיבור לשלמה שהמלכות תקרע מעליו, ורק אח"כ היה המעשה של ירבעם והשמלה.
ונראה שהוא קשור לחילוק שבין שאול וביתו לבין דוד וביתו, כי שאול נבחר למלוכה בזכות שהיה גבוה מכל ישראל ונקי וזך ללא חטא, ולכן כאשר נכשל במעשה עמלק עלה לו הכשלון ואיבד את המלוכה, ומכיון שכל זכותו היה

בזכות מעלתו המוחלטת, כשאיבד אותה איבד אותה לגמרי, ולכן עלתה לו באחת (יומא כב:). וזהו ענין המעיל של הכהן הגדול, שבעת שיש בו קרע כבר בטל כל הדרו ויופיו, שבכל הבגדים אם יש קרע קטן ניתן לתפור אותו או להסתיר אותו, אבל המעיל הוא כליל תכלת, וברגע שיש בו קרע קטן בטלה כלילותו.

ולא היתה כאן תכנית של קריעה, אלא אירוע מיידי, ששאול החזיק בכנף המעיל וממילא נקרעה המלוכה. ורק בעקבות זאת נאמר הנמשל של קריעת הממלכה. ונראה ברור שהרמז בזה הוא שהיה לשמואל ללכת אחרי שאול בשלימות ולהחזיק בכנף מעילו כאשר הוא הולך אחריו, ועי"ז לא היה המעיל נקרע. וכאשר שאול עירב תכניות אחרות ולא ביצע את דבר שמואל במדויק נמצא שנותר הכנף בידו והמלוכה נקרעה. ומ"מ לא הלך לכיוון אחר, אלא רק לא מיהר ללכת אחרי שמואל כראוי, כי באמת לא היה החטא מצידו אלא שירא את העם ולא העמיד את מלכותו כפי שהיה צריך. וכמו כן כאן נשאר בשביל להתכבד נגד העם ומחמת כן נקרע המעיל. וכל זה בכלל האירוע הפתאומי של קריעת הממלכה.

ומעילו של שמואל היה מעיל של שירות, וכמו שהיה חגור אפוד בד (לעיל פ"ב, ובמקו"א הארכנו בענין האפוד והמעיל). ושמואל היה נזיר לד', שהוא ג"כ ענין של פרישות ושלימות, ולכן נשלח מתחילה להמליך מלך כלבבו, שהוא ראה אותו כמלך. וכאשר הפסיד את מלכותו חרה לשמואל עד מאד.

ואמנם אחר כך כרת גם דוד את כנף מעילו של שאול, אבל זו היתה לקיחת המלוכה בפועל, שהיא כבר מעשה מתוכנן. וזהו החילוק בין קריעה לכריתה. שקריעה היא מעשה מתפרץ וכריתה היא מעשה מחושב. ומ"מ זה היה רמז מאוחר, שבא לאחר שהכל כבר נעשה.

ואצל דוד הכל בהיפוך, כי מלכותו היא בחירה של הקב"ה ולא של שמואל, ואדרבה שמואל סבר שאליאב הוא הראוי עד שאמר לו ד' שהאדם יראה לעינים וד' יראה ללבב (ובאמת שאול ואליאב הם היחידים בתנ"ך מבני ישראל שנאמר עליהם שהיו גבוהים בקומתם. ומתאים ששמואל שבחר את שאול וראה איך קומתו גובהת יסבור שאליאב הגבוה הוא הראוי למלוכה. ואולי על זה כפלה ואמרה חנה (לעיל ב, ג) "אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי א-ל דעות ד' ולו נתכנו עללות", וכן דברי ישעיהו על שחות גבהות האדם ועוד כמה וכמה נבואות על זה שייכים לבחירת דוד הקטן, וכן מה שהרג את גלית שגם צוין בגבהו). וד' בחר בו בגלל שהיה לבבו שלם עם הקב"ה והוא עבד אותו בתמים בכל המצבים. ולכן גם כאשר נקרעת הממלכה מעליו עדיין הוא בקצבה ולפי חשבון ונשאר משהו בידו וכן בסוף היא עתידה לחזור לו. ולכן הסדר הוא הפוך, שמתחילה בא הרמז של ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו, והיינו שהבגדים לא מועילים לו כפי שהיו ראויים להועיל, ורמז זה הוא במלך עצמו ולא בנביא, וכמו הרמז של כריתת כנף מעילו של שאול. ורק אח"כ היה הדיבור לשלמה על קריעת הממלכה בעקבות חטאותיו, ולבסוף גם אירע האירוע של קריעת השמלה (ואותו ענין בנוסח אחר, אצל שאול שכל מלכותו היא בחירה מקרית, גם חטא מקרי יכול לבטל אותה, ולכן הסיפור יכול להתחיל מקריעת המעיל. אבל מלכות דוד שהיא מידת והנהגת מלכות שבבריאה לא בטילה אלא ע"י תכנית סדורה מראש).

ובעצם קריעת השמלה לא היתה קריעה של דוד ושלמה כלל, כי מהם לא נקרעה המלכות, אלא רק לעם ישראל נקרעה כביכול המלכות מהם וניתנה להם מחדש. ואין זה ענין של חטא ובגידה אלא של חוסר התאמה. ולכן הקריעה מדודה לחלקים, ואין היא אירוע פתאומי. ונראה שמה שהיה מכוסה בשמלה חדשה הוא לחדד את הענין שבעצם היתה כאן מלכות מתאימה וראויה, ואעפ"כ צריך לשבש אותה ולקרוע אותה לקרעים ולחלק אותה אחרת, ואילו אצל שאול היה זה מעיל ישן שעשתה לו אמו (ומשמע בחז"ל (ב"ר צה, א ועוד) שהיה אותו מעיל או עכ"פ נחשב להמשך שלו).

ובאמת נכתב שם "שלמה" ולא שמלה, והוא רומז לשלמה, שנקרא ע"ש השלימות שהביאה מלכות דוד, שעניינה דוקא קיבוץ ואיחוד הכל ולא ייחודיות בלי פשרות רק שלא נהג במידתו כראוי והפריז על האמור בתורה עד שנשיו הסירו את לבבו. ולכן ה"שלמה" החדשה, נקרעה וסודרה באופן חדש, שניתנה לישראל (ומרד ירבעם היה כעין מרד של עם ישראל כנגד המלך כמתואר במלכים (א' פי"ב), ואמרו "לאהליך ישראל", וכדברי שבע בן בכרי (ש"ב כ, א). וכאילו עם ישראל קיבל לעצמו י' חלקים מתוך השלמה). ואילו אצל שאול היה זה מעיל שהוא מלשון מעילה, וכמו הכתוב בדברי הימים (א' י', יג) שמת שאול על אשר מעל בד'.

ונראה שענין הקריעה שהיתה אצל ירבעם היא כנגד נגעי בתים, שקוראים את הבגד בצורה מכוונת ומתוכננת להסיר את הנגע מעליו. ועל שלמה נאמר (ש"ב ז, יד) "אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם", ואם כי שבט משמעותו מקל, נראה שרומז גם לכך שיענש בשבטים ולא ישאר לו אלא שבט אחד (והוא קשור גם לאופן שבו נלקחה ממנו המלכות, שהוא ע"י שרחבעם רצה להוסיף ולרדות בעם), ובנגעי בני אדם רומז לקריעת הטלית לחלקים בשביל שישאר ניר לדוד.

טז, יג ותצלח רוח ד' אל דוד. בתרגום תרגם רוח נבואה. אבל אצל שאול לא פירש כך. ובפשטות נראה שהיתה לשאול עכירות רוח. ולכן כינור היה מסיר אותה כי נגינה משפרת את מצב הרוח. אמנם להלן (יח, י) מבואר שברוח זו התנבא. ות"י שהשתטה. ונראה שהיתה זו רוח שטות ולא רק רוח עכורה. וק"ק לפי זה מה תועיל הנגינה, ולא נראה שהיה זה ענין סגולי מיוחד, כי העבדים הציעו לו זאת, ונראה שיש כאן עצה פשוטה.

ואצל שאול תרגם יונתן שהיתה זו רוח גבורה שסרה מעליו.

והנה אצל אבימלך (שופטים ט, כג) מצינו שהיתה רוח רעה בינו לבין בעלי שכם, אבל לא נזכר כלל שהיתה רוח ד' או רוח א-להים. ואם כאן יש קפידא להזכיר את שם ד' על הרוח נראה שאי"ז סתם רוח רעה.

והנראה בזה שהיתה על המלך רוח ד' ממש, וכמו ע' הזקנים שהנהיגו את ישראל ומשה אצל עליהם מהרוח אשר עמו, ואפשר שמחמת מנהיגותם היו זקוקים לנבואה בשביל לדון עם הקב"ה על ישראל, אך נראה שיש בזה גם ענין בפנ"ע שרוח ד' מצויה עם מנהיגי עם ישראל. ואין בה רק נבואה לבד אלא גם רוח גבורה ועצה ותבונה, אבל יש בה גם נבואה (וכן מצינו אצל בצלאל (שמות לא, ג ושם לה, לא) שנתמלא רוח א-להים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, ולא היה שם ענין של נבואה דוקא).

וכן אצל יוסף ראה פרעה שרוח א-להים בו, ומשום הכי מינה אותו על ביתו.

וכן אצל יהושע אמנם לא נזכר בפירוש שהיתה עליו רוח ד', אבל נזכר שהיתה לו רוח (במדבר כז, יח) ושבאה מסמיכת משה (דברים לד, ט).

וכן מצינו אצל עוד מנהיגים שהיתה עליהם רוח ד', וכגון עתניאל (שופטים ג, י) וגדעון (שם ו, לד), יפתח (שם יא, כט) ושמשון (שם יג, כה וכן יד, ו ושם יט, וכן טו, יט). וכיוצ"ב בתנ"ך כמה וכמה פעמים רוח ד' שמשמשת בהקשר של מנהיגות או גבורה. וכן יהיה אצל מלך המשיח שתנוח עליו רוח ד' (ישעיהו יא, ב) (ושם הרוח תנוח עליו ולא רק תצלח).

וכאשר שמואל פגש את שאול (לעיל י, ו) אמר לו שתצלח עליו רוח ד' והוא יתנבא, וכך היה, וכן אח"כ כשבא להושיע את ישראל (יא, ו) צלחה עליו רוח א-להים. ונראה שהכל ענין אחד, שבשביל מלכותו ומנהיגותו צלחה עליו רוח נבואה שהיא גם רוח גבורה.

ועתה כאשר נמשך דוד צלחה על דוד אותה הרוח, וכנגד זה סרה משאול רוח ד' שהיתה לו, ומכיון שעתה היה עדיין מלך ומנהיג רק אינו נבחר מאת ד', שלח לו ד' רוח רעה שלילית, שהיא ג"כ גורמת לנבואה של שטות (ויש שייכות ביניהם, כמובאר בהושע (ט, ז) ובמפרשים שם), והוא כעין רוח השקר הנזכרת במלכים (א' פכ"ב) ובד"ה (ב' פי"ח). וגם על רוח זו נאמר (להלן יח, י) "ותצלח", כי היא צלחה עליו, והביאה לו גבורה שלילית, להרוג את דוד. ורוח זו אף נקראת בסתם "רוח א-להים" (להלן פסוק כג), כי עיקרה רוח מד' ולא רוח רעה.

ונראה שהנגינה משרה השפעה חיובית של רוח ד', והיא יכולה להיות גורם לנבואה, וכפי שהיה אצל אלישע (מ"ב ג, טו), וכמו כן היא יכולה לגרום סילוק של רוח רעה.

יז, מה ואנכי בא אליך בשם ד' צ-באות וגו'. הנה לעיל (פ"ד) מבואר שפחדו הפלשתים מא-להי ישראל מאד, ורק הגתברו והתחזקו מפני חששם לעבוד לישראל. ומסתבר שאחרי שלקו ע"י הארון גבר חששם יותר ויותר. רק שהם סברו שא-להי ישראל עזב אותם ולכן ישראל משתעבדים תחתיהם. וכשהביאו את הארון למלחמה חזר פחדם (ובאמת גם ישראל סברו כך ולכן הביאו איתם את הארון למחלמה).

ועתה גלית ראה שאין בידו אלא חלוקי אבנים לכך נתכעס וקילל. ועל זה השיב לו דוד שהוא בא בשם א-להיו, שהם הא-להים האדירים המכים את מצרים ולכן אינו זקוק לחרב וכידון. ומכיון שהפלשתים הכירו בזה, היתה זו תשובה הוגנת.

שם נח בן מי אתה הנער. אע"פ שהיה מנגן לפניו, לא זכר את שמו, וכמו שכתבו המפרשים.

וקצת קשה מה ראה הנביא לספר זאת. ובשלמא אם בא לומר כיצד התוודע שאול לדוד הוא מובן, אבל אם כבר הכירו ורק שכח את שם אביו, מדוע צריך לכתוב זאת שוב, וי"ל.

והנה בכלל הפרשות יש חזרות, סתירות וכפילויות עד שפעמים נראה שיש כאן ב' גירסאות שונות לסיפור של שאול ודוד, על כל שלביו.

וכגון לגבי ההכרות שלהם. בתחילה (פט"ז) מסופר שהכירו ע"י הרוח הרעה שהיתה לשאול ובקשו לו מנגן, ואח"כ (פי"ז) מסופר שהיה זה ע"י מעשה גלית, ונזכר שם שוב מיהו ישי ומיהו דוד. ואמנם אין לטעות ולחשוב שהם ב' מספרים שונים, כי מוזכר בפירוש שדוד היה הולך ושב מעל שאול, אבל נראה שמודגש שיש כאן ב' סיפורים.

וכן לגבי נישואי דוד לבת שאול, כי במעשה גלית מבואר שהמלך יתן את בתו למי שיהרוג את גלית, ובעקבות זה מברר שאול מי הוא דוד, ובסוף בא לתת לו את מירב בתו, ואמנם מבואר שם ששאול רצה בזה בשביל שימות

במלחמה ולא בגלל חיובו, נראה שלעולם עיקר הנתינה היתה מחמת ההבטחה, ורק שדוד התחמק מזה, ושאול רצה לעשות זאת בשביל שימות דוד. ותכנית זו לא צלחה אלא היא ניתנה לעדריאל המחולתי.

ואח"כ הנישואין למיכל מתוארים כסיפור חדש, שנבעו מכח האהבה של מיכל לדוד, ונתינה זו לא היתה תמורת הריגת גלית אלא במוהר של ערלות פלשתים. ונראה שהיה דין ודברים עם דוד על זה והיה צריך לשכנע אותו ולשלוח אליו שליחים שיתחתן במלך, ולא שהיו אלו נישואין מתוכננים שדוד חפץ בהם ובעבורם נתמצע להרוג את גלית (ולא דמי למה שנאמר אצל מירב, ששם רק אמר מי אנכי ומי חיי ונראה שהיה ידוע לו במה מדובר רק לא חשב שהוא מתאים).

וגם בסיפור זה מסופר ששאול שמח בחתונה זו בשביל שימות דוד על ידה, ונראה שהוא סיפור נפרד לחלוטין מהסיפור הראשון, ולכן צריך לחזור על עובדה זו.

(וגם יש לבאר קצת מדוע חזר בו דוד ושוב היה ישר בעיניו להתחתן בבת המלך)

ואח"כ בסיפור הרדיפה ג"כ השלבים השונים חוזרים על עצמם פעמיים.

השלב של העוינות מתואר בתחילה כשנתנו לדוד רבבות ושם מסופר שהטיל את הכידון על דוד פעמיים. ושמחמת זאת הרחיק שאול את דוד. ועדיין ירא שאול מדוד וביקש להרוג אותו, ויונתן הזהיר את דוד שיתחבא מחד ודיבר לפני שאול על זה מאידך, עד שנשבע לו שאול שלא יומת דוד. ובעקבות כך שב דוד להיות לפני שאול. ושוב הטיל עליו שאול את החנית ואח"כ שב ורצה להמיתו, וכאן מיכל בתו היא זו שהצילה אותו.

ואח"כ מתוארת בריחת דוד לניות, וששאול בא לשם לבקש אחריו עד שנתנבא גם הוא, ובינתים בא דוד ליונתן ודיבר עמו על ענין רדיפת אביו. ויונתן לא ידע על זה מאומה. וסיכמו ביניהם את כל מבחן החדש, ונראה ממנו בעליל שעדיין היה דוד יושב בבית שאול, וכאשר נפקד היה זה דבר תימה. ואם כבר שלח שאול מלאכים להמיתו והבריחתו מיכל ואמרה לשאול שדוד איים עליה, כיצד היה יכול יונתן לספר לשאול בתמימות על ענין הזבח בבית לחם. ואחר פרשה זו מתוארת שוב בריחתו של דוד, והפעם לנוב, והמשיך עד לאכיש מלך גת.

ולסיפור בריחתו של דוד ישנן ג"כ פרטים רבים שחוזרים על עצמם פעמיים, ונראה כעין ב' גרסאות של אותו הסיפור. וכגון שבא בתחילה לגת ועשה עצמו שוטה, ואח"כ מסופר שוב שבא אליו עם אנשיו וכביכול ערק אליו.

וכן בתחילה מסופר שדוד הציל את אנשי קעילה, ואח"כ כיוצ"ב הציל את אנשי צקלג.

וכן המעשה של כריתת הכנף במערה והמעשה של החנית וצפחת המים דומים מאד זה לזה, שבכולם היה יכול דוד להרוג את שאול ולא עשה זאת מפני שהוא משיח ד', ואח"כ הוכיח את שאול בעקבות זאת.

ונראה שבאמת יש כאן סיפור כפול, ומחד מסופר היאך המלכות עזבה את שאול, ומאידך איך נתגדל בה דוד. ולכן היו צריכים לקרות אותם אירועים פעמיים, פעם אחת מצד שאול, ופעם אחת מצד דוד.

ולכן בתחילה מבואר איך רוח ד' עזבה את שאול וזה גרם לבוא דוד, ואח"כ איך דוד הרג את גלית ומצד זה זכה לבוא לארמונו של שאול.

וכן דוד היה ראוי להיות חתן המלך מב' פנים, האחד מצד דוד שבכח מעשהו היה ראוי לבת שאול, והשני מצד בתו של שאול שאהבה את דוד.

וכך גם ההצלה היתה מחד ע"י יונתן שהיה יורשו של שאול והמיועד להיות מלך אחריו (וכל עניינו של יונתן הוא העברת המלכות בידידות, והוא כעין אישור מצד בית שאול על המלוכה לדוד), ומאידך ע"י מיכל שהיא אשת דוד. והבריחה של מיכל היתה לשמואל לניות, והיא היתה שייכת לדוד, ולכן לא הודגשה בה כל כך ירידתו של שאול, ואדרבה שאול הצטרף גם הוא לנבואה. ואילו הבריחה שע"י יונתן היתה לנוב, ושם שאול חטא וירד מדרגתו.

וכן המעשה של כריתת המעיל היה מעשה שבו היה יתרון לדוד (ומצד שאול לא היתה שם התרשלות, כי הוא סיכוי אפסי שבדיוק יכנס למערה ויהיה בה דוד), ואילו המעשה של החנית וצפחת המים היה כשלון של שאול שלא הצליח לשמור על מלכותו, ועיין בזה עוד.

ובכוונה כתב זאת הנביא באופן כזה, להדגיש שיש כאן בעצם ב' סיפורים.

יח, יז אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים. אלו הם דברי יהודה לאחיו שלא ימכרו את יוסף. ובאמת עי"ז ניצל דוד מן המיתה, וכמו שניצל יוסף ע"י יהודה. ואצל דוד ואוריה לא אמר לשון זאת, אלא רק שיעמידוהו אצל המלחמה החזקה וימות.

ונראה שאין המעשים דומים, כי דוד שלח את אוריה לקרב והעמיד אותו במוצהר כנגד המלחמה, ובזה לא שייך לומר שידיו לא היו בו, כי שו גם דרך להמית ומה לי בידים מה לי בגרמא מאחר והוא מסובב ישירות את מיתתו. ואם כי אינו רוצח, מכל מקום נחשב שידו היתה בו.

אמנם אצל יוסף ואצל דוד לא נמסרו ישירות להריגה, וכפי שבאמת לא מתו, אלא רק נמסרו למקום סכנה בתקוה שבאמת ימותו, ובזה באמת מתנקות ידי השולח מן הדם.

כד, יג ישפט ד' ביני ובינך ונקמני ד' ממך. ק"ק דהוא מוסר דינו לשמים.
ואולי במקום שהיה יכול לעשות לעצמו דין בארץ מותר לו לחסוך עצמו מזה ולמסור דינו לשמים.
ונראה שאמר כן דוד מידה כנגד מידה, דשאול עצמו לא רצה שידו תהיה בו אלא שימות במלחמה.

כה, יג חגרו איש את חרבו. הטעם שראויים הם למיתה לא נתפרש כל כך, כי עד עתה לא נזכרה רעתו הגדולה רק שסירב לתת את שלו לדוד וכן שדיבר אליו דברי גנאי. ולכאורה לא היה צריך ליתן את שלו לדוד, ומה שביזה את דוד אינו דבר יוצא דופן, וכדאיתא בנביאים ובתהלים ובחז"ל רבות, ולא היה לדוד להקפיד על זה וכמו שאמר על שמעי (ש"ב טז, י) "ד' אמר לו קלל את דוד".
ונראה שהיה ברור שעתיד להרוג אותם, וכפי שאמרו הנערים לאביגיל גם בלי שידעו על מעשי דוד, ופירטו הטעם ששמרו עליהם כאשר רעו את הצאן. וכן מבואר אח"כ שדוד אמר "אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה וגו' וישב לי רעה תחת טובה". וצריך לומר שהוא מובן מתוך הדברים שביקש דוד זאת ממנו, ולא רצה הנביא להאריך במה שיובן אח"כ מתוך הסיפור.
ובאמת נראה שנצרכו ב' העניינים, גם מה שהשיב רעה תחת טובה וגם מה שהיה מורד במלכות. כי סתם אדם שהשיב רעה תחת טובה אין להרגו מבלי משפט, וכן אם היה מחרף את דוד או לא נשמע לו באופן שלא היה שייך לדוד לא היה ראוי לו להורגו שעדיין לא יצא טבעו בעולם ולא היה מלך בפועל. אמנם כאשר נבל היה בפועל תחת מלכותו של דוד, והיינו שדוד שמר על האזור שהיה בו נבל מפני הלסטים וכיוצ"ב, נמצא שהוא מחוייב ליתן למלך מס כפי מה שידרוש וכאשר הוא מסרב הרי הוא מורד במלכות.
והנה לא נתבאר כל כך במה הצילה אביגיל את נבל ואת כל ביתו. ובמגילה (יד:) נראה שהיה מחוייב מיתה על פי דין גם לא מצד מורד במלכות רק שאמרה לו שאין דנים בלילה, ומצד מורד אינו יכול להרגו כי עדיין לא יצא טבעו בעולם. ולא נתברר לפי"ז מדוע לא הרגו ביום שלאחר מכן בדינא ודיינא, וצ"ע.
ואולי יש לומר בזה, ובהקדם יש להקשות קשה שדוד נשבע שימית את כולם והיאך היפר שבועתו, וראה אברבנאל. אמנם יתכן לומר ששבועתו היתה שימית את כולם דוקא עד הבוקר, וכלול בשבועה זו גם שכולם יומתו עד הבוקר, וגם שממילא לא ימיתם לאחר מכן. ואחרי שהוכיחה אותו שאינו רשאי להרגם וקיבל את דבריה, לא יכול היה לקיים את שבועתו. הא למה זה דומה, לנשבע להרוג את חברו, שאינו יכול לקיים את השבועה ולרצוח נפש. ומה שאח"כ לא הרגם בדינא ודיינא הוא מחמת שבועתו (ובזה יתיישב מה שאומרת לו לשון "אשר מנעך ד' מבוא בדמים" שנראה שכבר נמנע ממנו וכמש"כ להלן בסמוך, כי באמת ע"י שבועתו נמנעה ממנו ביאה בדמים לאור מה שאמרה לו, וכאשר הוכיחה לו שאסור לו להורגם בלילה שמחה בכך שעי"ז שבועתו מונעת ממנו לבוא בדמים).
אמנם בפשוטו עיקר טענתה היתה שנבל אינו כלום ואין לחוש לו, והיה צריך לדבר עמה והיא לא ידעה מזה, ועתה כאשר שמעה מכל זה הרי היא מביאה לפניו את מה שראוי לו, ושוב אין הם ראויים למות.
ומלשונה של אביגיל נראה שכבר נמנע ממנו קודם לבוא בדמים, וכפי שאומרת לו "אשר מנעך", וזה עוד קודם שבקשה שישא לפשעה ושהשיב לה דוד, ומנין ידעה שחזר בו.
עוד צריך ביאור מהו "יהיו כנבל איביך". והפירוש שיהיו אויביך כאלו שאין ביתם ברשותם הוא דחוק, כי זהו איחול משונה וחריג.
ונראה להציע ביאור חדש בדברי אביגיל, שאמרה לו שנבל מת, והקב"ה הציל אותו מכך שהוא יבוא בדמים וידו תושיע לו. וזהו שמתחילה אומרת לו בי אני אדני העון, שלא נשאר בכלל העון אלא היא ולא נבל, וכפי שתסביר לו, והוסיפה ואמרה שלא ישים אל לבו את דברי איש הבליעל, כי נתקיים בו הראוי לו ולשמו, שנתנבל ונעשה נבילה, וזהו לשון "נבלה עמו", לשון נבלות. ואחר שלא נותר העון אלא בה הצטדקה לפניו שהיא הרי לא ראתה את הנערים. וחזרה ובירכה אותו על כך שד' מנע אותו מכך שיבוא בדמים ותושיע לו ידו, וסיימה שיהיו כנבל כל אויביו ומבקשי רעתו.
ואח"כ חזרה לחלק שלה, ואמרה שימחל לה על מה שעדיין היא לא הביאה ברכה (ואי"ז מצד חירוף הנערים שזה לא היה כנגדה כלל, אלא רק מצד שהתביעה עדיין קיימת), ועל בקשה זו אמרה שלא ישפוך דם חינם כדי שלא יהיה לו לפוקה ולמכשול. ומה שהוסיפה "ולהושיע אדני לו" היינו משום שבעצם כל העבדים ובית נבל אינם חייבים מיתה על המעשה הרע שלהם, אלא הכל הוא חלק מעשיית הדין בנבל. ואם לא ייענה לבקשתה הוא בעצם מעניש את נבל על מעשהו ומושיע את עצמו אע"פ שהקב"ה כבר העניש את נבל ועשה לדוד משפט, ועי"ז יישפך דם נקי.
וזהו שאמר לה דוד שהיא ברוכה כי כלתה את דוד מבוא בדמים, כי אם לא היה יודע זאת היה עושה לעצמו משפט וישועה ולא היה נשאר לנבל עד הבוקר משתין בקיר.

ולפי"ז מובן מאד מדוע כשאמרה אביגיל לנבל את הדברים האלה מת לבו בקרבו והיה לאבן. כי הבין שבעצם לא יוכל לחיות יותר, ואולי יצטרך להסתר ולא לצאת מביתו כל ימיו. והקב"ה עשה כדבר אביגיל והמית את נבל לאחר עשרה ימים (ולפי מה שאמרו חז"ל שהיתה נביאה אפשר ועל סמך זה עשתה את הדבר מבלי לחשוש, וכעי"ז פירש"י להלן (פסוק כו)).

ומה שכתוב שדוד שמע שמת נבל ובירך את הקב"ה חוזר על כל המעשה, ולא על מה שניגף בביתו בחשאי לאחר י' ימים. ואפשר גם שאחרי שמת באמת נתפרסמה השמועה מאד שמת, ודוד לא סמך על דבריה לעשות מעשה עד אז אע"פ שהאמין לה.

ולפי"ז מעשה אביגיל דומה מאד למעשה האשה החכמה במרד שבע בן בכרי, כי באמת גם שם הדין והדברים שבינה לבין יואב קצת קשה. ונראה שהוא רצה להרוג את כל העיר כי שבע בן בכרי מנהיגם והם כולם מורדים כמותו והולכים אחריו. והיא אמרה לו שהם לא הולכים כמותו אלא להיפך הרגו אותו, ואם הוא מעוניין היא תשליך את ראשו מן החומה. ואח"כ חזרה לאנשי העיר והציעה להם עצה זו, ולאחר מכן הרגוהו.

קוצין

הערות על סדר הפסוקים וקוציו

שמואל א יא – כה

❖ פרק יא ❖

וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל־יָבֵשׁ גִּלְעָד... (יא, א) יש כאן הרבה הקבלות לפילגש בגבעה. ונראה ששאול מנסה להזכירם את מעשה פילגש בגבעה, ומנתח צמד בקר ושולח בכל ישראל, וכך אוספם לתקן את מה שהרגו את אנשי יבש גלעד, שלא השתתפו בקרב מול בנימין. וכאן שאול הבנימיני מאחד את כולם להציל שבט מישראל.

...וַיַּכּוּ אֶת־עַמּוֹן עַד־חֹם הַיּוֹם... (יא, יא) יבש גלעד – ולכן התשועה באה כחום היום.

שמואל מחדש את המלוכה, כי שאול לא מוכן להרוג את המערערים, ולכן צריך לחדש. ולא הייתה שם משיחה בגלוי.

...וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי ה' וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד. (יא, טו) ולעיל גם אנשי יבש שמחו.

❖ פרק יב ❖

וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה. (יב, ב) **הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד ה' וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ...** (יב, ג) זהו קיום הפסוק לעיל בנבואה לעלי, שילך הכהן הנאמן לפני משיחו. ושמואל הוא בחינת הכהן, כמבואר לעיל, שהולך לפני המלך המשיח. ו"המלך מתהלך לפניכם" – זה כלשון שכתוב: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ" (דברים כג, טו).

הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־ה' וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר... (יב, יז) אליהו עוצר את הגשם בזמנו, ושמואל מביא גשם שלא בזמנו.

וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־ה' וַיִּתֵּן ה' קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא... (יב, יח) **גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִי מֵחֲטֹא לַה' מֵחָדֵל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם...** (יב, כג) קולות ומטר – זה כמו הברד במצרים, שהיו קולות. ו"מחדול להתפלל" – זה הלשון שנאמר בברד: "הַקֹּלֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַה' הָאָרֶץ" (שמות ט, כט). וכן שמואל מזכיר את מצרים ואת משה ואהרן, והתבאר במאמר.

❖ פרק יג ❖

וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ... (יג, יד) זה השלב הראשון – שלא תקום לעולם. ומבואר ששאול היה אמור להיות מלך עולם, ולא שבט יהודה. אבל היות שחטא, ביקש ה' איש כלבבו. ובחטא עמלק, שם הפסיד את מלכותו לגמרי, ומאסו ה' ממלך: "וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ" (טו, כג).

❖ פרק יד ❖

...וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עָלוֹ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם ה' בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת. (יד, י) דומה ליפתח.

וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל... (יד, מה) זה ממש כמו שאמר שאול לעם, כשרצו להרוג את מי שערער על מלכות שאול, ושם אמר: "כִּי הַיּוֹם עָשָׂה־ה' תְּשׁוּעָה בְּיִשְׂרָאֵל" (יא, יג). וכאן הוא עצמו רוצה להרוג. וזה משום ששאול לא שמע לציווי ה', ומשם ואילך הוא כבר לא מנהיג את העם, אלא נשמע לעם, מפני שפחד מכך שהעם נפוץ מעליו.

❖ פרק טו ❖

...כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַה' נִחָם... (טו, לה) שאול מבקש להשתחוות אחר שחטא. שמואל מתאבל, אבל ה' כבר התנחם. וזה בפשט מלשון חרטה, אבל גם לשון נחמה, וכמבואר אצל נח, ששניהם נכונים בלשון זה.

❖ פרק טז ❖

...כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לָעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב. (טז, ז) וכמו שכתוב לעיל: "בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ" (יג, יד).

❖ פרק יז ❖

לתוכן העניינים

...וְאָנֹכִי בָּא־אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ. (יז, מה) חנה חידשה "צבאות", ודוד חידש "אלהי מערכות ישראל". ולכן גלית מחרף את ישראל, ודוד אומר שהוא מחרף מערכות אלהים חיים: "כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים" (יז, כו) – כי ה' הוא אלהי מערכות ישראל.

...וַיִּמְתְּחֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ... (יז, נא) ובהמשך: "וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ" (יח, ג).

❖ פרק יח ❖

וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה... (יח, ח) ואחר כך: "וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים רָעָה אֶל־שָׁאוּל" (יח, י). זה חזר משום שהיה **רע** בעיני שאול, ולכן שלטה בו רוח אלהים רעה.

❖ פרק יט ❖

וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת־דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן... (יט, יב) כמו רחב.

וַתִּקַּח מִיכַל אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס בַּבָּגֶד. (יט, יג) לעיל נאמר לשאול "תרפים": "וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְּצַר" (טו, כג). ו"כביר העזים מראשותיו" – זה כמו יעקב, שלבש עורות העזים על צווארו.

❖ פרק כ ❖

וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת... (כ, ב) יהונתן לא ידע מה רוצה אביו, לכן אמר לו "חלילה" – שהרי לא גילה את אזנו. ואחר כך הודה לדוד.

...הֲנֵה־לֹא יַעֲשֶׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי... (כ, ב) וכן להלן אצל נבל, וכן אצל נבל.

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל... ...כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־הַמִּשְׁפָּחָה. (כ, ה) (כ, ו) מבואר שיום החודש היה חגיגה וזבח לכל המשפחה. ולהלן מבואר שחודש הוא יום שדורשים בו את הנביא. ומה שיש כאן יומיים – מכאן השורש לשני ימים של ראש חודש.

...וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֹן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־זֶּה תְּבִיאֵנִי. (כ, ח) מבואר שדוד חשד שיהונתן עם אביו, וחושב שמגיע לו למות. ולכן אמר לו: אם יש בי עוון – הרגני אתה, ולא אביך.

כֹּה־יַעֲשֶׂה ה' לִיהוֹנָתָן וְכֹה יֹסִיף... (כ, יג) וכן להלן אצל נבל, וזה גם אצל רות.

וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא הַשָּׂדֶה... (כ, יא) כמו: "לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה" (שיר השירים ז, יב).

וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה. (כ, כ) "צִדָּה אוֹרֶה" – כמו "וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה" (שמות כא, יג). וכאן יש צדיה.

יהונתן לא היה אמור לדבר עם דוד, כי פחד ששאול ידע, ולכן עשו את כל הסימנים. אבל רצה לנשקו, כמו שהיה בסוף, והסתכן עבור זה.

...כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בְּלִתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר. (כ, כו) מקובל שהמקרה הוא דבר שבא ללא השגחה, והזימון – בהשגחה. אבל אליעזר אומר: "הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם" (בראשית כד, יב), ונראה שזה זימון. וגם בלעם: "וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה" (במדבר כג, טו) – שהוא מזמן על עצמו נבואה. ואולי זה לשון ממוצע בין מקרה לזימון. ו"מקרה לילה" "מִקְרֵה־לַיְלָה וַיָּצָא אֶל־מְחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה" (דברים כג, יא) – זה משום מחשבה שמביא על עצמו; ואולי ה' מביא עליו, כמו צרעת, ולכן יוצא מהמחנה. וכן "וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז" (רות ב, ג) – נראה שזה גם לשון ממוצע בין השגחה למקריות, בלשון הראשונים: "השלכה למקרים".

...וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נָעְצַב אֶל־דָּוִד... (כ, לד) כחנה בתחילת הספר.

...הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה. (כ, לז) "הַחֵצִי" – יש כאן לשון חֵצי וחִצים.

...וַיִּשָּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל. (כ, מא) את דוד תמיד אוהבים – וכן יהונתן אוהב אותו – ולא נאמר להפך. וכאן דוד גם נושק ליהונתן.

...מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד... (כ, לח) בזה רמז לדוד. אבל כאמור, בסוף הוא מסתכן והולך לנשק את דוד ולבכות.

יהונתן הוא המחבר בין שאול לדוד, בין יהודה ליוסף, ועושה שלום. אבל לא צלחה דרכו לגמרי.

❖ פרק כא ❖

אחימלך חושד בדוד, כי הרי הוא שר צבאו של שאול, ולמה אין איש עמו? אם כן הוא בורח. ומצד שני דוד אומר לו שהדבר נחוץ לו (כא, ט). ולכן הוא נזהר, ונותן לו רק מן הקודש ואת חרבו של גלית – שזה נחשב שדוד לקח מן הקודש, ולא שאחימלך נתן לו משלו.

וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי ה'... (כא, ח) וכן לעיל: "כִּי אִם־אִשָּׁה עֻצָּרָה־לָנוּ" (כא, ו), ודואג נעצר לפני ה'. ושורש הלשון: "עֻצֶּרֶת תִּהְיֶה לָכֶם" (במדבר כט, לה).

❖ פרק כב ❖

לתוכן העניינים

102

שליחת תגובה

וַיֹּאמֶר גָּד הַנָּבִיא אֶל־דָּוִד לֹא תֵשֵׁב בַּמְּצוּדָה... (כב, ה) ולהלן, אחר ששאול רדפו בקעילה, שב דוד למצודה – והרי זה נגד דברי הנביא?

...בִּכְרָת־בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי... (כב, ח) ולהלן דוד כורת את כנף מעילו.

...כִּי לֹא־יָדַע עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל. (כב, טו) ולהלן אצל אביגיל – לא סיפרה לו דבר קטן או גדול.

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹאֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים... (כב, יח) למה צריך לסוב? ולהלן: "אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ" (כב, כב).

...וַיָּמֶת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד. (כב, יח) נראה שלא היה חושן משפט, אלא רק אפוד, ושואלים בה' באפוד. וצ"ע בסוגיית אורים ותומים.

...וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי ה'. (כב, יז) להלן דוד לא מוכן לשלוח יד במשיח ה'. ולכן זה נקרא "שליחות יד" – כי זה לא ברשותו, אלא שולח את היד החוצה, למקום שאין זה רשות היד; כי "יד" זה רשות, כמו שדרשו בבבא מציעא (י ע"ב). וזו הנגדה לדוד: שאול שולח יד בכהני ה', ודוד לא שולח יד במשיח ה'.

❖ פרק כג ❖

דוד שואל בה' הרבה מאוד, וזה חריג מאוד בכל הנ"ך. וגם שואל באופן שונה מכולם – מפורט ואישי.

וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־כָּל־הָעָם לַמִּלְחָמָה לָרֶדֶת קְעִילָה לָצוּר אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו. (כג, ח) זה ממש מקביל להריגת עמלק, ששם שִׁמַּע את העם. וגם פה הוא הורג נשים וטף. אבל זו הנגדה לשם: שבעמלק חמל, ואילו כאן הרג את כולם.

וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית לִפְנֵי ה'... (כג, יח) "לפני ה'" – משום האפוד, שזה לפני ה', ומשום השבועה, שנשבעים בשם.

❖ פרק כד ❖

...הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי. (כד, ב) "עין **גדי**". ולהלן: "וַיַּשְׁמַע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו בַּדְּבָרִים" (כד, ח). כמו שמשון, ש**שיסע** את הארי כשסע הגדי: "וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הַגְּדִי" (שופטים יד, ו). ודוד הוא כמו שמשון, שהכה את הארי. (ושמשון הוא משבט דן, השוכן ליד יהודה, ויהודה הסגירוהו לפלשתים; וכן את דוד רצו להסגירו – משבט יהודה – בקעילה לשאול.)

וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל... (כד, ג) לעיל הוא שִׁמַּע את כל ישראל להילחם בדוד, אבל פלשתים באו, לכן השאיר אותם מאחוריו ולקח רק שלשת אלפים.

...עַל־פְּנֵי צוּרֵי הַיְעֵלִים. (כד, ג) נראה ששם חיבר דוד: "הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֱלָה אֶזְכְּרָה וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג" (תהלים מב, ד–ה). ולכן בהמשך דוד מבקש מנבל לחם לאנשיו. ואולי זו הכוונה "כי אעבור **בסך**" – כששאול הסך את רגליו (כד, ד).

...וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ... (כד, ה) כמו "איש הישר בעיניו יעשה" "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים כא, כה), וזה כמו תקופת השופטים – כי הוא נגד המלך.

...וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלָּט. (כד, ה) לעיל דוד לקח את האפוד והלחם בלט מאחימלך, וכאן לוקח את הכנף בַּלָּט. ו"בַּלָּט" – וכן **לוט** היה במערה.

...לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ. (כד, י) כלומר: דוד מאשים את דואג האדומי, וזה לא רק רוח רעה.

וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי... (כד, יב) כנף המעיל – זהו התכלת שעל ציצית הכנף.

...וְאַתָּה צָדָה אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ. (כד, יב) כמו "וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ" (שמות כא, יג). אבל אני לא צד אותך, ולכן "ידי לא תהיה בך", אלא "האלהים אִנָּה לידו" – לכן האלהים שם לך מקום לנוס. וכן הוא נוקם.

כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים... (כד, יד) מכאן – בנו של דוד מחבר משלים, והשורש לזה הוא דוד.

...אַחֲרֵי כֶּלֶב מֵת אַחֲרֵי פַּרְעֹשׁ אֶחָד. (כד, טו) גלית קרא לעצמו כלב – אבל כלב חי, ושם דוד לא מוכן לקבל את זה. ודוד קורא לעצמו "כלב מת" מול שאול, כי הוא מול משיח ה'.

וַיְהִי כְּכַלּוֹת דָּוִד... (כד, יז) כמו קול הכינור: קולו של דוד משרה על שאול את רוח האלהים הטובה, ומיד נסתלקה הרוח הרעה. וכך זה בכל מפגש של שאול ודוד: שאול רוצה להרוג את דוד, אבל באמת הוא רוצה לשמוע את קולו – את הניגון.

❖ פרק כה ❖

...וְהוּא כָלְבִּי. (כה, ג) הוא צאצא של כלב. וגלית אמר "הכלב אנכי". ולהלן נאמר "משתין בקיר" "מַשְׁתִּין בְּקִיר" (כה, כב), וי"א שזה כלב.

...וְהָאִשָּׁה טוֹבַת־שֵׂכֶל... (כה, ג) ביטוי חריג על אשה, וזה כמו שרואים בהמשך את דבריה לדוד.

...הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֻכְלַמְנוּם... (כה, ז) בועז מצוה לנערים לא להכלים את רות, וזו דרכו של דוד בנעריו, הממשיך את דרכם של בועז ורות.

...שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ... (כה, ז) **...וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה...** (כה, ז) כמו אצל יעקב ולבן, שהלך לגזוז, ויעקב אומר לו שלא חסר מעדרו כלום.

...הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו. (כה, י) דוד ונבל הם משבט יהודה, צאצאי פרץ, שפרץ בלידתו. ונבל טוען שרבים המתפרצים, ולא כל אחד ראוי להיות מתפרץ.

לתוכן העניינים

טענת דוד היא ששמר על נעריו של נבל מסכנות המדבר. ונבל טוען לו שהוא מורד בשאול. ובאמת נבל פחד לשתף פעולה עם דוד, שמא יהרוג שאול את כל משפחתו כמו בנוב. אבל לבסוף דוד אומר לו: כשהיה נוח לו, הוא קיבל מדוד את החסות במדבר, וכעת הוא לא מוכן לשתף פעולה. ולכן דוד רצה להרוג את כל משפחתו – כנגד מה שנבל לא רצה שיקרה לו, כבנוב.

...וַיַּעֲלוּ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ... (כה, יג) כמו עשו. ואביגיל מקבילה ליעקב, ששולחת מנחה ואומרת "עברו לפני", כמו שאמר יעקב: "עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר" (בראשית לב, יז), "הנני אחריכם". וכן דוד ואנשיו יורדים לקראתה, כמו שנאמר אצל עשו. ואכן דוד הוא אדמוני.

וְהָיָה הִיא רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר... (כה, כ) "ודוד אמר" (כה, כא) – יתכן שאמר כבר קודם לכן; ויתכן שדוד היה רוכב ואומר בכעסו על נבל, והיא שמעה את דבריו, ולכן ידעה שרוצה להרוג את כל המשפחה.

...כִּי כִשְׁמוֹ כֵּן־הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ... (כה, כה) המקרא דורש את השמות. ונראה שנקרא על שם נָבָל יין, ולכן שלחה נבלי יין. ולהלן נאמר שהיטיב לבו ביין, והיין יצא – כי הוא כמו נבל שיש בו יין (ולכן אמרו: נכנס יין – יצא סוד, עירובין סה ע"א). אבל לבסוף הפך להיות נבל – "ונבלה עמו" – מלשון נבלה וניבול, והפך להיות כלב מת, ולא המשיך את כלב בן יפנה.

טענתה: א. שלא ידעתי, ואיני חלק מנבלותו. ב. שהינך לוחם מלחמות ה', ולכן ה' ינקום עבורך, ואל לך להושיע בידך. וזו ממש השיטה של דוד – "וידי לא תהיה בך" – כמבואר אצל שאול בכורתו את כנף מעילו (כד, יג). אלא שאביגיל הייתה טובת שכל והבינה את זה.

...וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע. (כה, כט) כי דוד קולע, כמו אצל גלית. ונבל – לבו הפך כאבן, כמו שנאמר להלן (כה, לז), ולכן הוא כמו כף הקלע שקולעת את נפשו של נבל.

וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ... (כה, לג) לעיל דוד שינה את טעמו לפני מלך גת, ויש על זה פרק בתהלים. וכאן הוא מברך את טעמה – היינו ההטעמה, ההסבר, הטעם של הדברים.

...רְאִי שָׁמַעְתִּי בְקוֹלֵךְ וָאֶשָּׂא פָּנֶיךָ. (כה, לה) כמו ששאול שומע את קול דוד (כד, יז), כך דוד שומע את קול אביגיל.

...וְלֹא־הִגִּידָה לוֹ דָּבָר קָטֹן וְגָדוֹל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר. (כה, לו) מהו דבר קטן וגדול? גדול – שרצה להרוג את כל משפחתו; וקטן – שנתנה לו את כל המנחה, כמש"כ לעיל שלא סיפרה לו (כה, יט).

...וַיָּמָת לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֶן. (כה, לז) על דוד נאמר לעיל שהכה אותו לבו על מה שעשה לשאול.

וַיְהִי כַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים וַיִּגֹּף ה' אֶת־נָבָל וַיָּמֹת. (כה, לח) ולכן דוד מברך את ה', כי אלו דברי אביגיל – שה' ינקום, וידו לא תהיה בו.

...וְחָמֵשׁ נַעֲרֹתֶיהָ הַהֹלְכוֹת לְרַגְלָהּ... (כה, מב) אצל דוד המספר חמש מופיע הרבה: "חֲמִשָּׁה חַלְקֵי־אֲבָנִים" (יז, מ); "חֲמִשָּׁה־לֶחֶם" (כא, ד); "וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיֹת וְחָמֵשׁ סְאִים קָלִי" (כה, יח); וכאן – חמש נערות.

וְאֶת־אֲחִינֹעַם לָקַח דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל... (כה, מג) לא נאמר "ויקח אשה ושמה אחינעם", ונראה שהייתה מוכרת. והרי אחינעם היא אשת שאול. ולא נראה כן. וצ"ת.

◆ ◆ ◆

מן המים

ע ל נ"ך

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

הערות במעשה חנה ושמואל

א) "וְנָתַתִּיו לד' כָּל יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ". כבר העירו מהמשנה נזיר: אין אישה מדירה בנה בנזיר?

ויתכן לומר, שכל עניין זה הוא רק בבן ובת שהן ברשות האב והאם, אז רק האב מדיר את בנו ממצות חינוך או מהלכה, ולא האם שאין רשותה על הבן כל כך. אבל כאן שמלכתחילה היא נתנה אותו לה' כל ימי חייו, הרי אין הוא כלל ברשותם, וממילא אף אימו יכולה כחלק מהמסירה שלו לה' להזיר אותו לכל ימי חייו.

ב) "וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת הַנַּעַר אֶל עֵלִי" (שמואל א א, כה). רבותינו פירשו שבמעשה זה חידש שמואל הלכה ששחיטה כשרה בזר (והארכנו בכך בחלק המאמרים). ויש לעיין: מה סברו עד ימי שמואל? והלא הדין מבואר בגמרא מדרשת הכתוב "והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם", שמקבלה ואילך מצוות כהונה, ומכאן ששחיטה כשרה בזר.

אמנם הקשו התוספות (זבחים, סוף פרק א): שחיטה היא אחת מארבע עבודות הדם, ומדוע כשרה בישראל? ותירצו בשם הר"י מאורלינש: מכיוון שהשחיטה נעשית גם בחולין, אין היא עבודת כהונה בלבד.

ולפי זה, בתקופה שבה לא הותרה שחיטת חולין בגבולין, כמו במדבר, כשהשחיטה הייתה רק באהל מועד, נעשתה השחיטה בידי כהנים בלבד. (ולפי זה יש לעיין בדרשה מ"ויקריבו", שנאמרה לכאורה על אהל מועד.)

ויש לברר מתי הותרה שחיטת חולין לאחר הכניסה לארץ. בי"ד שנות הכיבוש והחלוקה היו מותרים בבמה, ולא היו בבחינת "כי ירחק ממך הדרך". אך מלשון בעיית הגמרא בחולין על בשר נחירה שהיה בידם בעת כניסתם לארץ, משמע לכאורה שמיד עם הכניסה הצטוו על השחיטה. וצריך תלמוד.

ואם נאמר שרק בשילה הותרה שחיטת חולין, יתכן שבאותם ימים עדיין לא היה נהוג להניח לזר לשחוט קרבנות, וזה היה חידושו של שמואל. ויש להוסיף שדעת רש"י (פרק תמיד נשחט) שעיקר שחיטת הקרבנות לכתחילה היא בכהנים.

ג) עיקר ענין החידוש בתורה, הוא לשמוע את קול ה' המתאים לדור דור ודורשיו.

לתגובות: 7648551@gmail.com

מדור התגובות

תגובות הקוראים שהגיעו למערכת · מתפרסמות בלי שם המגיב, אלא אם ביקש אחרת

❖

על המאמר „עד כי יבוא שילה" (גליון ד׳, עמ׳ 69)

הדברים קילורין ונפלאים, והביאור התמשך מהקינה והפליא לעשות. והנה נראה ששילה תהיה מרכז הכינוס בדרך לירושלים, כי היא מרכז הקצוות והאחדות בירושלים. וכל עניין שילה מקרבנו מאוד להבין את עניין ירושלים, שנתכסה מאוד בעוונות אלפי שנים; ובשילה רואים איך מתגעגעים למקום השראת שכינה ואיך כוספים אליו הנביאים, וככה צריכים גם אנו לעשות. אשריך שאתה מפזר דברי תורתך בבית המדרש, חזק ועשה!

רוצים להגיב? בכל עמוד של מאמר או הערות יש לחצן ✉ **שליחת תגובה**.
התגובה נשלחת לכותב ולמערכת, ותתפרסם כאן בשבוע הבא.

להדפסה

הדפסת עלון בודד: הלחצנים פותחים חלון הדפסה לעמודי העלון בלבד, ופועלים ב-Adobe Acrobat Reader.
בתצוגת הדפדפן אפשר להדפיס לפי טווח העמודים המצוין ליד כל עלון.

❖

מדור מאמרים

הרב משה מרדכי אייכנשטיין – חידושו של שמואל	עמ׳ 9–11	הדפסה
הרב אריה מאיר – שמואל ושאול – מן התפילה אל המלכות	עמ׳ 12–14	הדפסה
הרב דוד וסרמן – המלך המוליך את העם אחר ה׳ וזוקף את קומתו	עמ׳ 15–16	הדפסה
הרב ישראל מאיר – מלכות – בין הנהגת העם להקשבה לרחשי העם	עמ׳ 17–19	הדפסה
הרב דוד קפלן – הלב והרוח	עמ׳ 20–26	הדפסה
הרב אליעזר רובנוביץ – הפטרת פרשת זכור	עמ׳ 27–29	הדפסה
הרב יחיאל מאיר – בחירת דוד על פני שאול	עמ׳ 30–38	הדפסה
הרב אורי הולצמן – וה׳ עמו – להתהלך, שמואל א טז–כה	עמ׳ 39–53	הדפסה
ביאורים, מחשבות והרגשות – ספר שמואל	עמ׳ 54–61	הדפסה

מדור הערות

הרב אוריה עינבל – הערות על ספר שמואל א, פרקים ח–כא	עמ׳ 63–71	הדפסה
הערות החברים בלימוד בבית המדרש – שמואל א ח–כא	עמ׳ 72–80	הדפסה
הרב אליהו ובר – אור הנביאים – הערות על סדר הפסוקים	עמ׳ 81–84	הדפסה
הרב מתתיהו רובין – חזון נפרץ – הערות על שמואל א יב–טז	עמ׳ 85–92	הדפסה
הרב מנחם וולף – הערות בספר שמואל (א יב–כה)	עמ׳ 93–100	הדפסה
הרב דוד קפלן – קוצין – הערות על סדר הפסוקים, שמואל א יא–כה	עמ׳ 101–104	הדפסה
הרב משה מרדכי אייכנשטיין – הערות במעשה חנה ושמואל	עמ׳ 105	הדפסה

הדפסת הקובץ כולו

להערות ופרטים להצטרפות: toravnachgmail.com

